

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САВЧЕНКО АНАСТАСІЯ ГРИГОРІВНА

Прим. № _____

УДК 37.091.4Сидоренко В. К.]:378.011.3-051:6(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ В. К. СИДОРЕНКА (1951–2013 РОКИ)**

014 Середня освіта (Трудове навчання та технології)

01 «Освіта/Педагогіка»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А. Г. Савченко

Науковий керівник

Цина Андрій Юрійович

доктор педагогічних наук, професор

Полтава – 2022

АНОТАЦІЯ

Савченко А. Г. «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за освітньо-науковою програмою «Середня освіта (Трудове навчання та технології) спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022.

В дисертації досліджуються історико-педагогічні аспекти вітчизняної персоналістичної проблематики. Вперше у вітчизняній теорії і методиці трудового навчання вивчено зміст науково-педагогічної спадщини і організаційно-педагогічної діяльності видатного науковця, організатора вітчизняної вищої та середньої технологічної освіти, члена кореспондента Національної академії педагогічних наук України Віктора Костянтиновича Сидоренка. Об'єктом дослідження виступає українська теорія і методика вищої технолого-педагогічної освіти кінця ХХ-початку ХХІ ст. Предметом дослідження є теоретичні і практичні проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка.

Обґрунтовано науково-дослідний інструментарій дисертаційної роботи. Методами теоретико-емпіричних досліджень виокремлено та систематизовано ряд першоджерел: науково-педагогічні та дидактичні праці В. Сидоренка; нормативно-регламентуючі документи та матеріали вишівського діловодства; ілюстративні першоджерела та світлини; історіографічні джерела; публікації сучасників В. Сидоренка; матеріали періодичних педагогічних видань; усно-історичні джерела; матеріали бесід, інтерв'ю із колегами і учнями В. Сидоренка, випускниками Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова різних років, товаришами, друзями і науковцями; матеріали фондів книгозбирень України.

Стан розробки теми дослідження вивчено в історико-вітчизняному,

історико- та біографо-педагогічному вимірах. Встановлено, що на сьогодні педагогічні погляди та освітня діяльність В. Сидоренка у вивченні проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання є мало дослідженими. В історії теорії і методики трудового навчання відомі окремі дослідження із висвітлення науково-педагогічних ідей науковця. Така пізнавальна ситуація пояснюється спорадичністю розвитку персоналістичних студій у сучасній вітчизняній науковій парадигмі.

Визначені науково-теоретичні, методологічні та методичні засади дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становить синергетичне поєднання персоналістичного, історико-педагогічного, проблемно-хронологічного, діалектичний спосіб пізнання та наукові засоби герменевтичного, феноменологічного та соціокультурного методологічних підходів. Реалізацію зазначених методологічних підходів забезпечено загальнонауковими принципами пізнання: історизму, об'єктивності, науковості, єдності теорії і практики, академічної доброчесності, системності, соціально-історичної обумовленості педагогічної дійсності та контекстуальної інтерпретації. Наукові розвідки здійснено низкою методів дослідження, серед яких: теоретичні, які представлені загальнонауковими (порівняльно-зіставний, описово-аналітичний), історико-педагогічними (логіко-історичний, історико-системний, бібліографічно-хронологічний, персоналістично-біографічний, ретроспективно-історичний, проблемно-хронологічний) методами та емпіричні, з-поміж них – контент-аналіз, анкетування, педагогічний експеримент.

Розкрито науково-педагогічний, соціокультурний контекст та чинники становлення поглядів В. Сидоренка на підготовку майбутніх учителів трудового навчання. Суттєву роль у довготривалому становленні його науково-педагогічних ідей відіграло переосмислення здобутків вітчизняного історико-педагогічного досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання, витоки якого сягають періоду історії стародавнього світу, а інституційне оформлення – другої половини XIX століття.

Досліджено ідеї видатного науковця щодо навчальних, виховних та організаційно-педагогічних настанов із підготовки майбутніх учителів трудового навчання в середовищі педагогічного університету. Констатовано, що визначальним чинником побудови складових змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання в ЗВО В. Сидоренко вважав визначені Державними освітніми стандартами і шкільними навчальними програмами завдання трудового навчання.

Встановлено, що пріоритетним напрямом розвитку вищої педагогічної освіти В. Сидоренко визначав фундаменталізацію професійної підготовки майбутніх фахівців, що забезпечує їхню професійну мобільність та розширює професійну компетентність. Провідною ознакою фундаменталізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання вчений називає знання педагогічних та психолого-фізіологічних основ формування в учнів трудових умінь і навичок. Ним був запропонований підхід до вирішення проблем фундаментальної підготовки у ЗВО шляхом створення інтегрованих навчальних дисциплін на засадах виявлення у їхньому змісті фундаментальних, генералізуючих понять, теорій і законів.

Аналіз науково-педагогічних праць В. Сидоренка сприяв визнанню науково-дослідної діяльності студентів, інформатизації їхньої навчальної діяльності та оволодіння методикою профорієнтаційної роботи з учнями важливими чинниками підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Обґрунтовано етапи життєдіяльності вченого: 1) становлення світогляду (1951-1968 рр.) – навчання В. Сидоренка у Борівській загальноосвітній школі; 2) професійного ствердження та набуття науково-педагогічного досвіду (1968-1977 рр.) – здобуття вищої освіти і перші практики наукової діяльності в Київському технікумі радіоелектроніки, Київському політехнічному інституті; 3) розвитку науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності (1977-1995 рр.) – час вибору викладацької діяльності, здобуття вчених ступенів кандидата та доктора наук; 4) активної науково-педагогічної діяльності і наставництва (1995-2013 рр.) – період

становлення його науково-педагогічної школи, широкого визнання та впровадження ідей та поглядів ученого у галузі середньої та вищої технологічної освіти.

Визначені напрями науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка наприкінці ХХ-початку ХХІ ст. Для тогочасних реалій ним були розкриті перспективи підготовки майбутніх учителів трудового навчання шляхом удосконалення технологій педагогічної діяльності викладачів на засадах усвідомлення психофізіологічних основ трудового навчання школярів. Він запропонував цілісний підхід до ступеневої підготовки майбутніх учителів трудового навчання, допомагав сучасникам у розумінні тих чинників, які заважали ефективній підготовці цього виду. В Сидоренком були детально вивчені різні складники підготовки майбутніх учителів, які стосувалися формуванню готовності до застосування наочності, невербальної комунікації учасників освітнього процесу, вдосконаленню методики інтегрованого навчання нарисної геометрії та кресленню, машинознавству, основам виробництва, практикуму у навчальних майстернях.

Доведено, що вагомого значення вчений надавав системі профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, підвищенню ролі і місця самостійної роботи студентів у навчанні, оволодінню основами наукових досліджень у ЗВО. Водночас В. Сидоренко приділяв важливого значення дослідженням шляхів виховання у майбутніх учителів трудового навчання національної свідомості через зміст навчальних дисциплін, проєктної культури та усвідомленню студентством своєї ролі і місця у відродженні національної культури, питанням підготовки учнівської молоді в школі до вибору педагогічної професії.

Розкрито особливості становлення та розвитку наукової школи В. Сидоренка та її вплив на обґрунтування сучасної концепції технологічної освіти, вирішення проблем теорії і методики трудового навчання та креслення, професійної підготовки робітничих кадрів, інженерів та майбутніх учителів трудового навчання.

В проведеному дослідженні виявлені тенденції та закономірності, суперечності та особливості становлення системи підготовки вчителів трудового навчання в Україні. Описанв *загальні* (активне впровадження науково-педагогічного потенціалу В. Сидоренка в освітній простір підготовки майбутніх учителів трудового навчання початку ХХІ століття; розвиток та вдосконалення змісту та структури їхньої підготовки на засадах врахування змісту та завдань шкільної технологічної освіти), *окремі* (методологічна асиметрія та непослідовність впровадження його ідей, зумовлені чинниками суб'єктивного сприйняття висловлюваних ним ідей консервативними колами науково-педагогічної спільноти; синтез досвіду вітчизняної та зарубіжної традиції професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та власного науково-обґрунтованого розуміння шляхів вирішення освітніх проблем підготовки цього виду) та *перспективні* (інтеграція науково-педагогічної спадщини вченого в реформування сучасної вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання у напрямі фундаменталізації її змісту засобами інтеграції освіти) *тенденції* та *закономірності* (відповідність освітніх інновацій суспільним вимогам до технологічної освіти; обумовленість професійної мобільності та професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання фундаменталізацією їхньої підготовки; синтез фундаментальних, генералізуючих понять, законів і теорій у побудові інтегрованих навчальних дисциплін; органічне поєднання науково-дослідної, інформатичної та профорієнтаційно-виховної діяльності у процесі професійної підготовки), *суперечності* (між необхідністю відповідності підготовки вчителів потребам змісту трудового навчання в школі і відсутністю повної узгодженості між шкільною програмою трудового навчання та спрямуванням підготовки вчителя; організаційно-педагогічною інноваційністю поглядів та ідей В. Сидоренка на психолого-педагогічну і методичну підготовку майбутніх учителів трудового навчання і консерватизмом факультетів, які здійснюють їхню підготовку, в наданні пріоритетного значення вивченню інженерних дисциплін; якістю

викладанням інженерних дисциплін і їхнім кадровим забезпеченням невисокого рівня підготовленості випускниками технолого-педагогічних факультетів; потребою у ґрунтовних наукових дослідженнях теоретико-методичних аспектів підготовки сучасного вчителя трудового навчання та зниженням наукової активності викладачів педагогічних ЗВО після захисту власних дисертацій, дрібною фрагментарністю їхніх наукових досліджень) та *особливості* (єдність традиції освітнього процесу загальної і вищої технологічної освіти; пріоритетність принципів фундаменталізації та інтеграції в побудові змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання; їхня ступенева, неперервна освітня та самоосвітня діяльність) становлення системи підготовки вчителів трудового навчання в Україні.

Узагальнено концептуальний вимір науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка за такими методологічними лініями її розвитку: визнання визначальним чинником побудови змісту підготовки майбутніх учителів завдань трудового навчання в ЗСО; визначення провідним напрямом розвитку вищої педагогічної освіти її фундаменталізацію, здійснювану на засадах психолого-педагогічних, фізіологічних основ формування в учнів знань, умінь і навичок та інтеграції змісту навчання; комплексний підхід до вивчення складників підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Намічено перспективи впровадження його досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах запровадження Нової української школи на основі системи формування професійно-педагогічних компетентностей студентів в закладах вищої педагогічної та учителів трудового навчання у закладах неперервної освіти з використанням концептуальних засад науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, представленої у змістових модулях та темах програми елективного спецкурсу. Здійснений кількісно-якісний аналіз ефективності впровадження науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка та її трансформації в сучасних закладах вищої та неперервної педагогічної освіти засвідчив відсутність суттєвої різниці між рівнями сформованості професійно-педагогічної

компетентності здобувачів освіти контрольних та експериментальних груп під час констатувального експерименту, а також відсутність істотних змін у показниках контрольної групи до та після формувального експерименту, що сталося внаслідок застосування традиційної методики підготовки. Суттєво-динамічними були зміни в рівнях сформованості професійно-педагогічної компетентності здобувачів експериментальних груп до і після запровадження розробленої авторської методики. Відбулося значне зменшення на 20,1% кількості студентів експериментальних груп із виявами низького рівня сформованості професійно-педагогічної компетентності. Сталося збільшення на 4,6% кількості респондентів, які проявили середній рівень компетентності зазначеного виду. При цьому було відзначено суттєве збільшення на 15,5% кількості досліджуваних, які проявили високий рівень професійно-педагогічної компетентності.

Отримані результати дослідження вказують на те, що актуалізація та обґрунтування шляхів застосування науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з позицій сучасних тенденцій розвитку підготовки та підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання сприяє підвищенню її якості, розвитку вітчизняної вищої педагогічної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теми. Перспективними для майбутніх розвідок можуть стати компаративний аналіз українського та зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання, теоретичні узагальнення методичного доробку В. Сидоренка у сфері її окремих складових, трудового навчання та виховання учнівської молоді.

Ключові слова: підготовка, учитель, трудове навчання, науково-педагогічна спадщина, період 1951–2013 роки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМАТИКОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Савченко А. Науково-педагогічна спадщина професора В. К. Сидоренка полтавського періоду. *Педагогічні науки*. Збірник наукових праць. № 72. Полтава, 2018. С. 132 – 137.

2. Савченко А. Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті підготовки вчителя трудового навчання та технологій. *Імідж сучасного педагога*. 2(197), 2021. С. 33 – 36.

3. Савченко А. Узагальнення ідей та інтерпретація досвіду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка у контексті інноваційного розвитку сучасної вищої технологічної освіти. *Витоки педагогічної майстерності: журнал Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2022. Випуск 29. С. 206 – 212.

Наукові статті в зарубіжних виданнях

1. Debre O., Vakulenko N., Savchenko A., Lysenko L., Kondor M., Kis A. Training of future labor teachers and technologies to formulate key competencies among their students. *Laplage em revista*. 2021. T.7 (3A). P. 385–393. DOI: 10.24115/S2446-6220202173A1420

2. Савченко А., Титаренко О. Наукова школа професора Віктора Костянтиновича Сидоренка. *Project approach in the didactic process of universities – international dimension: in 4 parts. Part 2.* – Lodz : PIKTOR Szlaski i Sobczak Spółka Jawna, 2020. P. 190–199.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Волик І., Цина В., Захаров В., Савченко А, Цина А. Педагогічні технології розвитку духовної зрілості майбутніх учителів. *Вища освіта*

України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: спеціальний тематичний випуск. № 2, Книга 2, Том II (87), 2020. С. 277–291.

2. Савченко А. Актуальні проблеми підготовки вчителя технологічної освіти у педагогічній спадщині В. К. Сидоренка. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 р., м. Бердянськ). Бердянськ : БДПУ, 2019. С. 237–238.*

3. Савченко А. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 листопада 2021 р. м. Хмельницький) Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 99–101.*

4. Савченко А. В. К. Сидоренко про актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання в умовах модернізації освіти. *Тенденції розвитку професійної та технологічної освіти в умовах ринку праці: матеріали Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, 3 квітня 2019 року. Суми: Вінниченко М. Д., 2019. С.231-235.*

5. Савченко А. В. К. Сидоренко про актуальні проблеми професійної підготовки вчителя трудового навчання у закладах вищої освіти. *Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 40-річчя факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (9–10 жовтня 2018 року) / За ред. проф. В. П. Титаренко, А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії та методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. С. 583–589.*

6. Савченко А. В. Сидоренко про роль інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітньому навчальному просторі. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб. тез*

доповідей учасників всеукр. наук.-практ.семінару (Київ, 12 березня 2019 р.) / за заг.ред., О. В. Овчарук. Київ.: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2019. С. 73–75.

7. Савченко А. Довідково-описова стадія вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка із проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання. *Дидаскал: часопис: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст»*, 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 208–210.

8. Савченко А. Культурологічний аспект підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі «Технології» у науково-педагогічній спадщині Віктора Сидоренка. *Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2021 р.)*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 174–177.

9. Савченко А. Наукова школа професора Віктора Костянтиновича Сидоренка. *Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 263–265.

10. Савченко А. Професійно-графічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій у працях професора В. К. Сидоренка. *Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського, (24 травня 2019 р.)*, VI Міжнародна науково-

практична конференція пам'яті член-кореспондента НАПН України В. К. Сидоренка, «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (25 травня 2019 р.) / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2019. С. 84–87.

11. Савченко А. Розвиток трудової підготовки школярів кінця ХІХ – ХХ століття. *Майбутній науковець – 2018* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю 14 груд. 2018 р., м. Северодонецьк. Ч. ІІ / укладач В. Ю. Тарасов. Северодонецьк: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2018. С. 124–126.

12. Савченко А. Фахова підготовка вчителів трудового навчання у педагогічній спадщині професора Віктора Сидоренка. *Дидакал : часопис : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, 17–18 листопада 2020 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2021. – № 21. – С. 306-308.

13. Савченко А. Формування предметних компетентностей школярів на уроках трудового навчання шляхом застосування інноваційних технологій. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць* / О. В. Марущак. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 133–136.

14. Савченко А. Цина А. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого у галузі технологічної освіти. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 29–35.

15. Савченко А., Цина А. Наукові засади підготовки вчителів трудового навчання та технологій у працях професора Віктора Сидоренка. *Вища школа : науково-практичне видання*. 2020/1. № 6. С. 59–69.

**Наукові праці, що додатково відображають
наукові результати дисертації:**

1. Савченко А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у безпеці життєдіяльності молоді в педагогічній спадщині В. К. Сидоренка. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика*: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці. (Полтава, 25–26 квітня 2019 р.) / упоряд. і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава: ПНПУ, 2019. С. 553–557.

2. Савченко А. Віктор Сидоренко про інформаційно-комунікаційні технології у безпеці життєдіяльності та охороні праці. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика*: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 28–29 квітня 2021 р.) / упоряд. і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021. С. 371-373.

3. Савченко А. Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності вчителя трудового навчання та технологій нової української школи. *Зміст освіти та освітні практики Нової української школи*: матеріали освітнього форсайту (28 квітня 2021 р. м. Полтава).

URL: <https://drive.google.com/file/d/1AtnrHHNlgsHANLZXYUbKDr7x8UgFkFw7/view>

4. Савченко А. Формування готовності у майбутніх учителів трудового навчання до педагогічних інновацій. *Дидаскал*: матеріали між нар. наук.-практ. конф., (12-13 листопада 2019 р.). 2020. № 20. С. 153–155.

5. Савченко А. Формування культури безпеки сучасної студентської молоді у закладах вищої освіти. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика*: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 23–24 квітня 2020 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 371–373.

6. Савченко А. Цина А. Персоналістичний дискурс та педагогічна біографістика в сучасному історико-персоналістичному пізнанні. *Освіта наукового спрямування: досвід, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції (3 грудня 2021 р. м. Полтава). Полтава, 2021. URL: <http://pano.pl.ua/novyny-poippo-blohom/item/5821-osvita-naukovoho-spriamuvannia-dosvid-problemy-perspektyvy>.

ABSTRACT

Anastasiia Savchenko "Problems of training future teachers of labor education in the scientific and pedagogical heritage of Victor Sydorenko (1951-2013)". - Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences according to the educational-scientific program Secondary education (Labor training and technologies), specialty 014 Secondary education (by subject specialties). – Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava, 2022.

The dissertation investigates historical and pedagogical aspects of domestic personalist issues. For the first time in the domestic theory and methods of labor education was studied the content of scientific and pedagogical heritage and organizational and pedagogical activities of the outstanding scientist, organizer of domestic higher and secondary technological education, corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Viktor Konstantinovich Sydorenko. The object of study is the Ukrainian theory and methods of higher technological and pedagogical education of the late XX-early XXI century. The subject of the research is theoretical and practical problems of training future teachers of labor education in the scientific and pedagogical heritage of V. Sydorenko.

The research tools of the dissertation are substantiated. A number of primary sources have been singled out and systematized by the methods of theoretical and empirical research: scientific-pedagogical and didactic works of V. Sydorenko; normative-regulatory documents and materials of Vyshiv office work; illustrative

sources and photographs; historiographical sources; publications of V. Sydorenko's contemporaries; materials of periodicals; oral-historical sources; materials of conversations, interviews with colleagues and students of V. Sydorenko, graduates of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov of different years, comrades, friends and scientists; materials of the funds of book collections of Ukraine.

The state of development of the research topic was studied in the historical-domestic , historical and biographical-pedagogical dimensions. It is established that today V. Sydorenko's pedagogical views and educational activity in studying the problems of training future teachers of labor education are little studied. In the history of the theory and methods of labor education there are some studies on the coverage of scientific and pedagogical ideas of the scientist. This cognitive situation is explained by the sporadic development of personalistic studies in the modern domestic scientific paradigm.

Scientific-theoretical, methodological and methodical bases of research are determined. The methodological basis of the dissertation is a synergistic combination of personalistic , historical-pedagogical , problem-chronological, dialectical way of cognition and scientific means of hermeneutic, phenomenological and socio-cultural methodological approaches. The implementation of these methodological approaches is ensured by general scientific principles of cognition: historicism, objectivity, scientificity, unity of theory and practice, academic integrity, systematics, socio-historical conditionality of pedagogical reality and contextual interpretation. Scientific research has been carried out by a number of research methods, including: theoretical, which are represented by general scientific (comparative, descriptive-analytical), historical-pedagogical (logical-historical, historical-systemic, bibliographic-chronological, personalistic-biographical, retrospective-historical, problem-chronological) methods and empirical, among them – content analysis, questionnaires, pedagogical experiment.

The scientific-pedagogical, socio-cultural context and factors of formation of V. Sydorenko's views on the training of future teachers of labor education are revealed. A significant role in the long-term development of his scientific and pedagogical ideas was played by rethinking the achievements of domestic historical and pedagogical experience in training future teachers of labor education, the origins of which date back to the history of the ancient world, and institutional design - the second half of the nineteenth century.

The ideas of an outstanding scientist on educational, pedagogical and organizational-pedagogical guidelines for the training of future teachers of labor education in the pedagogical university have been studied. It is stated that V. Sydorenko considered the tasks of labor education determined by the State educational standards and school curricula as the determining factor in the construction of the components of the content of training of future teachers of labor education in higher education institutions.

It is established that the priority direction of development of higher pedagogical education V. Sydorenko identified the fundamentalization of professional training of future professionals, which ensures their professional mobility and expands professional competence. The leading sign of the fundamentalization of the training of future teachers of labor education, the scientist calls the knowledge of pedagogical and psychological and physiological foundations of the formation of students' work skills and abilities. He proposed an approach to solving the problems of basic training in higher education institutions by creating integrated disciplines on the basis of identifying in their content fundamental, generalizing concepts, theories and laws.

The analysis of scientific and pedagogical works of V. Sydorenko contributed to the recognition of research activities of students, informatization of their educational activities and mastering the method of career guidance work with students important factors in training future teachers of labor education.

The stages of the scientist's life are substantiated: 1) formation of the worldview (1951-1968) - V. Sydorenko's studies at the Borivka Secondary School;

2) professional approval and acquisition of scientific and pedagogical experience (1968-1977) - obtaining higher education and the first practices of scientific activity at the Kiev College of Radio Electronics, Kiev Polytechnic Institute; 3) development of scientific and pedagogical ideas and research activities (1977-1995) - the time of choice of teaching activities, obtaining the degrees of candidate and doctor of sciences; 4) active scientific and pedagogical activity and mentoring (1995-2013) - the period of formation of his scientific and pedagogical school, wide recognition and implementation of ideas and views of the scientist in the field of secondary and higher technological education.

The directions of V. Sydorenko's scientific and pedagogical activity at the end of the XX-beginning of the XXI century are determined. For the realities of that time, he revealed the prospects of training future teachers of labor education by improving the technology of pedagogical activities of teachers on the basis of awareness of the psychophysiological foundations of labor education of students. He proposed a holistic approach to the degree training of future teachers of labor training, helped contemporaries to understand the factors that hindered the effective training of this type. Sydorenko studied in detail the various components of training future teachers, which related to the formation of readiness to use visual aids, nonverbal communication of participants in the educational process, improving the methodology of integrated teaching of descriptive geometry and drawing, engineering, basics of production.

It is proved that the scientist attached great importance to the system of career guidance training of future teachers of labor education, increasing the role and place of independent work of students in education, mastering the basics of scientific research in higher education. At the same time, V. Sydorenko attached great importance to researching ways of educating future teachers of labor education of national consciousness through the content of disciplines, project culture and students' awareness of their role and place in the revival of national culture.

Peculiarities of formation and development of V. Sydorenko's scientific

school and its influence on substantiation of modern concept of technological education, solving problems of theory and methods of labor training and drawing, professional training of workers, engineers and future teachers of labor education are revealed.

The study revealed trends and patterns, contradictions and features of the formation of the system of teacher training in Ukraine. He described the *general* (active introduction of scientific and pedagogical potential of V. Sydorenko in the educational space of training future teachers of labor education of the early XXI century; development and improvement of the content and structure of their training based on the content and objectives of school technology education), *individual* (methodological asymmetry and inconsistency of its implementation) ideas due to the factors of subjective perception of his ideas by conservative circles of the scientific and pedagogical community, synthesis of experience of domestic and foreign traditions of professional training of future teachers of labor education and their own scientifically sound understanding of ways to *solve* educational problems pedagogical heritage of the scientist in reforming the modern domestic training of future teachers of labor education in the direction of fundamentalization of its content by means of integration of education) *trends* and *patterns* (compliance of educational innovations with societal requirements for technological education; conditionality of professional mobility and professional competence of future teachers of labor training by fundamentalization of their training; synthesis of fundamental, generalizing concepts, laws and theories in building integrated disciplines; organic combination of research and information vocational guidance and educational activities in the process of professional training), *contradictions* (between the need to meet teacher training needs of the content of labor education in school and the lack of full coherence between school curriculum and direction of teacher training; organizational and pedagogical innovation views and ideas B. Sidorenko on the psychological and pedagogical and methodological training of future teachers of labor education and conservatism of the faculties that carry out their training, in giving priority to the study of

engineering disciplines; the quality of teaching engineering disciplines and their staffing of a low level of training by graduates of technological and pedagogical faculties; the need for thorough research of theoretical and methodological aspects of training a modern teacher of labor training and reducing the scientific activity of teachers of pedagogical free economic defense after defending their dissertations, small fragmentation of their research) and *features* (unity of tradition of educational process of general and higher technological education; in building the content of training of future teachers of labor education, their degree, continuing educational and self-educational activities) the formation of a system of training of teachers of labor education in Ukraine.

The conceptual dimension of V. Sydorenko's scientific and pedagogical heritage is generalized according to the following methodological lines of its development: recognition of the tasks of labor training in secondary education institutions as a determining factor in building the content of training future teachers; determination of the leading direction of development of higher pedagogical education, its fundamentalization, carried out on the basis of psychological-pedagogical, physiological bases of formation of students' knowledge, skills and abilities and integration of educational content; an integrated approach to the study of the components of the training of future teachers of labor education.

Prospects for the implementation of his experience in training future teachers of labor education in the introduction of the New Ukrainian School on the basis of the system of formation professional and pedagogical competencies of students in institutions of higher pedagogical and teachers of labor education in institutions of continuing education using conceptual principles of scientific and pedagogical heritage of V. Sydorenko, presented in the content modules and topics of the elective special course program. Quantitative and qualitative analysis of the effectiveness of scientific and pedagogical heritage of V. Sydorenko and its transformation in modern institutions of higher and continuing pedagogical education showed no significant difference between the levels of professional and

pedagogical competence of students of control and experimental groups during the ascertaining experiment. significant changes in the indicators of the control group before and after the formative experiment, which occurred due to the use of traditional methods of training. Significantly dynamic were the changes in the levels of formation of professional and pedagogical competence of applicants of experimental groups before and after the introduction of the developed author's methodology. There was a significant decrease by 20.1% in the number of students in experimental groups with low levels of professional and pedagogical competence. There was a 4.6% increase in the number of respondents who showed an average level of competence of this type. At the same time, there was a significant increase by 15.5% in the number of respondents who showed a high level of professional and pedagogical competence.

The results of the study indicate that the actualization and justification of the application of scientific and pedagogical heritage of V. Sydorenko from the standpoint of current trends in training and retraining of teachers of labor education helps to improve its quality, development of domestic higher pedagogical education.

The study does not cover all aspects of the topic. A comparative analysis of Ukrainian and foreign experience in training future teachers of labor education, theoretical generalizations of V. Sydorenko's methodological achievements in the field of its individual components, labor education and upbringing of student youth can be promising for future research.

Key words: training, teacher, labor training, scientific and pedagogical heritage, period 1951–2013.

LIST OF PUBLISHED WORKS OF THE EXTRACTOR BY
TOPIC OF THE DISSERTATION

Scientific articles in professional databases of Ukraine

1. Savchenko A. Scientific and pedagogical heritage of Professor V. K. Sydorenko of Poltava period. *Pedagogical sciences*. Collection of scientific works. № 72. Poltava, 2018. P. 132-137.

2. Savchenko A. Formation of pedagogical ideas of V. Sydorenko in the context of teacher training and technology. *The image of a modern teacher*. 2 (197), 2021. P. 33–36.

3. Savchenko A. Generalization of ideas and interpretation of the experience of scientific and pedagogical activity of V. Sydorka in the context of innovative development of modern higher technological education. Origins of pedagogical mastery: Poltav journal. national ped. V. G. Korolenko University. Poltava, 2022. Issue 29. P. 206-212.

Scientific articles in foreign publications:

1. Debre O., Vakulenko N., **Savchenko A.**, Lysenko L., Kondor M., Kis A. Training of future labor teachers and technologies to formulate key competencies among their students. *Laplage em revista*. 2021. Vol.7 (3A). P. 385–393. DOI: 10.24115 / S2446-6220202173A1420

2. **Savchenko A.**, Titarenko O. Scientific school of Professor Victor Konstantinovich Sidorenko. *Project approach in the didactic process of universities – international dimension*: in 4 parts. Part 2. – Lodz: PIKTOR Szlaski i Sobczak Spółka Jawna, 2020. P. 190–199.

Scientific works certifying the approbation of the dissertation materials

10. Savchenko A. Development of labor training of schoolchildren of the end of the XIX – XX centuries. *The future scientist – 2018*: materials all-Ukrainian scientific-practical conf. with international participation 14 dec. 2018,

Severodonetsk. Part II / compiled by V. Yu. Tarasov. Severodonetsk: East Ukrainian. nat. Univ. W. Dahl, 2018. P. 124-126.

11. Savchenko A. Formation of subject competencies of students in the lessons of labor training through the use of innovative technologies. *Modern technologies of preparation of future teachers of labor education and technologies, teachers of professional education and specialists of fine and decorative arts: theory, experience, problems: collection of scientific works* / O. V. Marushchak. Vinnytsia: Mercury-Podillya LLC, 2020. Issue. 2. P. 133–136.

12. **Savchenko A.** Tsyna A. Biographical and pedagogical dimension of the figure of V. Sydorenko as a scientist in the field of technological education. *Ukrainian professional education = Ukrainian professional education: scientific journal* / V. G. Korolenko Poltava. nat. ped. University. Poltava, 2020. Vip. 8. P. 29–35.

2. Savchenko A. Biographical and pedagogical dimension of the figure of V. Sydorenko as a scientist and organizer of technological education. *Professional development of personality: problems and prospects: materials of the XI International scientific-practical conference: (November 25–26, 2021, Khmelnytsky)* Khmelnytsky: KhNU, 2021. P. 99–101.

3. Savchenko A. Sidorenko on current issues of teacher training in the modernization of education. *Trends in the development of vocational and technological education in the labor market: materials of the International Internet Conference of Young Scientists and Students, April 3, 2019.* Sumy: Vinnichenko M. D., 2019. P. 231-235.

4. Savchenko A. Sidorenko on the role of information and communication technologies in the general educational space. *Digital competence of the modern teacher of the new Ukrainian school: coll. abstracts of reports of participants all-Ukrainian. scientific-practical seminar (Kyiv, March 12, 2019)* / edited by O. V. Ovcharuk. Kyiv: Institute of Information Technologies and Teaching Aids of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine: Kyiv, 2019. P. 73–75.

5. Savchenko A. Sidorenko on current issues of professional training of teachers of labor education in higher education. *Actual problems of technological, professional education, culturology and design: a collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference on the occasion of the 40th anniversary of the Faculty of Technology and Design of V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (October 9–10, 2018)* / Ed. prof. V. P. Titarenko, A. Yu. Tsini; Poltava. nat. ped. V. G. University Korolenka, caf. theories and methods of technological education. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2018. P. 583–589.

6. Savchenko A. Reference and descriptive stage of studying the scientific and pedagogical heritage of V. Sydorenko on the problems of training future teachers of labor education. *Didaskal: magazine: materials All-Ukrainian. scientific-practical conf. with international participation in "Transformation of higher pedagogical education: world and Ukrainian context", 16-17 letters. 2021* / Department of General Pedagogy and Andragogy of V.G. Korolenko PNP. Poltava, 2021. № 22. P. 208–210.

7. Savchenko A. Culturological aspect of training the future teacher of the educational field "Technology" in the scientific and pedagogical heritage of Victor Sidorenko. *Modern socio-cultural processes: competence-axiological aspect: Proceedings of the III All-Ukrainian scientific-practical conference (November 10-11, 2021)*. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2021. P. 174–177.

8. Savchenko A. Scientific School of Professor Victor Sidorenko. *Theoretical and methodological aspects of technological education of pupils and students by means of aesthetic culture and design: collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference of the department of theory and methods of technological education of V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (September 24–25, 2020)* / For the general. ed. prof. A. Yu. Tsina; Poltava. V. G. Korolenko nat. ped. University, Dept. theories and methods of technological education. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2020. P. 263–265.

9. Savchenko A. Professional and graphic training of future teachers of labor education and technology in the works of Professor V. K. Sidorenko. *Labor training and technologies: modern realities and prospects of development: materials of the IX International scientific-practical conference in memory of Academician D. O. Thorzhevsky* (May 24, 2019), VI International scientific-practical conference in memory of the corresponding member of the NAPS of Ukraine V. K. Sidorenko, "Current issues of graphic training: theory, practice and ways of development" (May 25, 2019) / for general. ed. D. E. Kilderov. Kyiv, 2019. P. 84–87.

1. Savchenko A. Actual problems of teacher training in technological education in the pedagogical heritage of V. K. Sidorenko. *Research work in the system of training teachers in the natural, technological and computer fields: materials of the VII International Scientific and Practical Conference* (September 19-20, 2019, Berdyansk). Berdyansk: BSPU, 2019. P. 237–238.

2. **Savchenko A.**, Tsyna A. Scientific principles of training teachers of labor education and technology in the works of Professor Victor Sidorenko. *Higher school: scientific and practical edition*. 2020/1. № 6. P. 59–69.

3. Volyk I., Tsina V., Zakharov V., **Savchenko A.**, Tsina A. Pedagogical technologies for the development of spiritual maturity of future teachers. *Higher education in Ukraine in the context of integration into the European educational space: a special thematic issue*. № 2, Book 2, Volume II (87), 2020. P. 277–291.

Scientific works that additionally reflect scientific results of the dissertation:

1. Savchenko A. The use of information and communication technologies in the safety of youth in the pedagogical heritage of V. K. Sidorenko. *Safety of human life and activity: theory and practice: a collection of sciences. works All. scientific-practical conference dedicated to the World Civil Defense Day and the World Day for Safety and Health at Work*. (Poltava, April 25–26, 2019) / order. and ed.: V. P. Titarenko, A. M. Khlopov Poltava: PNPU, 2019. P. 553–557.

2. Savchenko A. Victor Sidorenko on information and communication technologies in life safety and labor protection. *Safety of human life and activity: theory and practice: a collection of sciences. works All-Ukrainian. scientific-practical conference dedicated to the World Days of Civil Defense and Labor Protection* (Poltava, April 28–29, 2021) / ed. and ed.: V. P. Titarenko, A. M. Khlopov. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2021. P. 371-373.

3. Savchenko A. Innovative orientation of pedagogical activity of the teacher of labor education and technologies of the new Ukrainian school. *Content of education and educational practices of the New Ukrainian school: materials of the educational foresight* (April 28, 2021, Poltava). URL: https://drive.google.com/file/d/1AtnrHHNlgsHANLZXYUbKDr_7x8UgFkFw7/view

4. Savchenko A. Formation of readiness of future teachers of labor education for pedagogical innovations. *Didaskal: materials between the people. scientific-practical conf.*, (November 12–13, 2019). 2020. № 20. P. 153–155.

5. Savchenko A. Formation of safety culture of modern student youth in higher education institutions. *Safety of human life and activity: theory and practice: a collection of sciences. works all-ukrainian. scientific-practical conference dedicated to the World Days of civil defense and labor protection* (Holtava, april 23–24, 2020) / edited by V. P. Tytarenko, A. M. Khlopov. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2020. P. 371–373.

6. Savchenko A. Tsyna A. Personalistic discourse and pedagogical biography in modern historical and personalistic cognition. *Scientific education: experience, problems, prospects: materials of the All-Ukrainian Internet Conference* (December 3, 2021, Poltava). Poltava, 2021. URL: <http://pano.pl.ua/novyny-poippo-blohom/item/5821-osvita-naukovoho-spriamuvannia-dosvid-problemy-perspektyvy>.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН України – Академія наук України

АПН України – Академія педагогічних наук України

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти.

МОН України – Міністерство освіти і науки України.

НАПН України – Національна академія педагогічних наук України

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна програма

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ABSTRACT.....	14
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	26
ВСТУП.....	29
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СИДОРЕНКА.....	42
1.1. Першоджерела та ступінь історіографічної розробки досліджуваної проблеми.....	42
1.2. Персоналістична методологія та науково-теоретичні засади вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка.....	60
1.3. Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті української традиції підготовки вчителя трудового навчання та технологій.....	76
Висновки до першого розділу.....	91
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ ТА НОВАТОРСЬКИЙ ЗМІСТ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СИДОРЕНКА.....	96
2.1. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти.....	97
2.2. Науково-педагогічні ідеї та організаційно-педагогічні настанови В. Сидоренка щодо розвитку особистості майбутнього вчителя трудового навчання.....	115
2.3. Внесок наукової школи професора В. Сидоренка у розвиток вітчизняної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання.....	134
Висновки до другого розділу.....	149
РОЗДІЛ 3. АТУАЛІЗАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ	

СПАДЩИНИ В. СИДОРЕНКА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ.	153
3.1. Узагальнення ідей та інтерпретація досвіду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка у контексті інноваційного розвитку сучасної вищої технологічної освіти.	153
3.2. Шляхи впровадження науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка в освітній процес.	167
3.3. Дослідно-експериментальна перевірка впливу освітньо-педагогічних ідей В. Сидоренка на формування професійних компетентностей майбутніх учителів трудового навчання.	181
Висновки до третього розділу.	200
ВИСНОВКИ.	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	212
ДОДАТКИ.	273

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття» одним із напрямів реформування освіти визначає підготовку нової генерації вчителів з високим загальним рівнем педагогічної культури, які б втілювали в життя основні принципи перебудови освіти, а саме: гуманізації, гуманітаризації, демократизації, етнізації, диференціації, індивідуалізації.

Входження освіти України в європейський простір, виведення її на рівень світових стандартів супроводжується як оновленням вимог до загальноосвітньої підготовки учнів, до її практичної спрямованості, так і до підготовки майбутнього вчителя. Запровадження нової техніки та технологій, розвиток нових форм господарювання, зростання обсягу знань про можливі перетворення матеріалів, енергії й інформації вимагає від вищих педагогічних навчальних закладів підготовки фахівців, зокрема вчителів трудового навчання (технологій), з високим рівнем професіоналізму, готовності до педагогічних інновацій, можливих змін у сфері професійної діяльності та безперервного підвищення кваліфікації тощо. Для вирішення цього завдання важливим є вивчення особливостей генези української національної вищої технологічної освіти засобами аналізу життєвого і науково-педагогічної спадщини її лідерів, інноваційність та переконливість поглядів яких свого часу стала вагомим чинником розвитку професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Унікальною за значущістю розроблених науково-педагогічних ідей і досягнень кінця XX-початку XXI ст. педагогічної практики є особистість українського вченого, педагога Віктора Костянтиновича Сидоренка (1951-2013 р.р.) – доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України, який працював завідувачем кафедр Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Національного університету біоресурсів та природокористування, директором Інституту професійно-технічної освіти

НАПН України. В. Сидоренку належить лідерське місце в когорті науковців, які своєю науково-педагогічною діяльністю, сміливими та амбіційними поглядами здійснили суттєвий вплив на оновлення підходів до підготовки майбутніх учителів технологій, одним із перших розвинувши ідею її технологізації та інтеграції.

Актуальна науково-педагогічна діяльність В. Сидоренка набула широкого визнання серед його сучасників. Під впливом інновацій технологічної освіти В. Сидоренка відбувалося науково-педагогічне становлення аспірантів та здобувачів наукового ступеня доктора і кандидата педагогічних наук (всього він підготував 50 кандидатів і 9 докторів наук). Представники його чисельної наукової школи розвивають наукові ідеї свого керівника і наставника у різних куточках України.

Наукові ідеї В. Сидоренка добре відомі і в багатьох країнах Європи. Ним було започатковано співпрацю з вченими-педагогами із Великобританії, Німеччини, Польщі, Словаччини, Хорватії, Швеції. Показником такої співпраці є багаторазові спільні міжнародні конференції.

Дослідження науково-педагогічної спадщини знаного педагога Віктора Костянтиновича Сидоренка і його ролі в становленні і підготовці майбутніх вчителів трудового навчання дотепер здійснювалося фрагментарно. У сучасній науковій літературі з вищої технологічної освіти його постать представлена біобібліографічним покажчиком та науковими розвідками його професійної діяльності. Ще за життя відомого педагога і науковця з'явилися перші відгуки та статті, присвячені його науково-педагогічній діяльності (П. Артюшенко, Л. Гриценко, Д. Кільдеров, О. Кітова, В. Кузьменко, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, В. Титаренко, О. Титаренко, В. Юрженко, та ін.). Окремі аспекти освітніх поглядів науковця представлені в контексті висвітлення певних етапів його науково-педагогічної діяльності А. Гедзика, О. Коберника, В. Курка, В. Стешенка, Б. Терещука, Н. Щетини. Після смерті В. Сидоренка персоналістичні дослідження його науково-педагогічної діяльності розкривалися здебільшого за біографічним спрямуванням

(О. Кітова, В. Кузьменко, Н. Слюсаренко). Попри наявності окремих досліджень із висвітлення науково-педагогічних ідей В. Сидоренка, слід визнати, що на сьогодні його педагогічні погляди та освітня діяльність у вивченні проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання є малодослідженими. Тому оригінальність і глибина проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. К. Сидоренка заслуговують на цілісне наукове дослідження.

Актуальність дослідження науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка визначається необхідністю розв'язання низки науково-педагогічних суперечностями між:

- актуальною потребою сучасної практики підготовки майбутніх учителів трудового навчання в переосмисленні світових і європейських авторських інноваційних педагогічних концепцій минулого і спорадичністю розвитку персоналістичних студій у вітчизняній теорії і методиці трудового навчання;

- необхідністю залучення прогностичного потенціалу історико-педагогічного підходу для упорядкування сучасної освітньо-професійної практики та недостатністю осмислення і реінтерпретації досвіду вітчизняних лідерів вищої технологічної освіти в сучасному науково-педагогічному дискурсі;

- визнанням внеску В.К. Сидоренка у розвиток професійної освіти майбутніх учителів трудового навчання, теорії і методики трудової підготовки та недостатньою вивченістю його творчої біографії і науково-педагогічної спадщини;

- активним посиленням науковців, дисертантів, здобувачів освіти і учителів на роботи українського вченого і відсутністю цілісного концептуального аналізу його педагогічної системи, зокрема підготовки вчителів трудового навчання;

- пріоритетами Нової української школи щодо підтримки педагогічного новаторства та лідерства, підготовки креативного вчителя трудового

навчання й фрагментарністю наукового узагальнення досвіду загальнонавчальних організаторів вітчизняної системи підготовки майбутніх учителів трудового навчання, спорадичністю інтерпретації їхніх творчих доробків..

Теоретична і практична значущість науково-педагогічної спадщини В. К. Сидоренка, прагнення дати об'єктивну комплексну оцінку його науковому внеску у розв'язання проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання з позицій сучасних досягнень педагогічної науки, необхідність урахування досвіду педагога з підготовки вчителів трудового навчання зумовили вибір теми дисертації **«Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики технологічної освіти «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну» (державний реєстраційний № 011U003063) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Тема дисертації затверджена вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 2 від 01.10.2018 р.) та узгоджена бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (рішення № 4 від 28 вересня 2020 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні наукового аналізу та теоретичного узагальнення проблем і практичного досвіду підготовки вчителів трудового навчання в науково-педагогічній спадщині Віктора Костянтиновича Сидоренка, виявити їхнє науково-педагогічне значення в контексті для розвитку сучасної теорії і практики підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі **завдання**

дослідження:

1. Схарактеризувати істріографію, систематизувати джерельну базу та визначити вихідні теоретико-методологічні основи дослідження.

2. Розкрити науково-педагогічний і соціокультурний контекст та чинники становлення становлення поглядів В. Сидоренка на підготовку майбутніх учителів трудового навчання

3. Дослідити ідеї видатного науковця щодо навчальних, виховних та організаційно-педагогічних настанов із підготовки майбутніх учителів трудового навчання в середовищі педагогічного університету

4. Обґрунтувати етапи та визначити напрями науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка напикінці ХХ-початку ХХІ ст., виявити тенденції та закономірності, суперечності та особливості становлення системи підготовки вчителів трудового навчання в Україні.

5. Узагальнити концептуальний вимір науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка та намітити перспективи впровадження його досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах запровадження Нової української школи.

Об’єкт дослідження – українська теорія і методика вищої технологічної освіти кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – теоретичні і практичні проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка.

Джерельна база дослідження: *науково-педагогічні та дидактичні праці В. Сидоренка (наукові статті, підручники, монографії, навчальні посібники, навчальні програми, методичні статті, нормативні документи, методичні матеріали, матеріали конференцій, тези доповідей, публікації у пресі); нормативно-регламентуючі документи та матеріали вишівського діловодства (розпорядження, накази, листи органів управління освіти, звіти, які ілюструють діяльність В. Сидоренка як організатора вищої технологічної освіти; ілюстративні першоджерела та світлини, які ілюструють життя та*

просвітницько-громадську діяльність В. Сидоренка; *історіографічні* джерела, представлені науково-біографічними матеріалами про науковця в науковому доробку таких дослідників як О. Кіотової, В. Кузьменка, Н. Слюсаренко та ін.; *публікації сучасників В. Сидоренка* – Р. Гуревича, О. Коберника, В. Мадзігона, В. Стешенка, Г. Терещука, Д. Тхоржевського та ін.; *матеріали періодичних педагогічних видань*: «Трудова підготовка в закладах освіти», «Освіта», «Освіта України», «Молодь і ринок», «Вища освіта України», «Директор школи, ліцею, гімназії», «Таврійський вісник освіти», «Імідж сучасного педагога»; *усно-історичні джерела*: спогади сучасників ученого, його учнів і послідовників (В. Титаренко, А. Цина, Л. Гриценко, О. Кітова, І. Голяд, І. Жерноклеєв, В. Юрженко, В. Давидович, Т. Андронюк, С. Павх, М. Бондаренко, В. Харламенко, Н. Щетина, В. Васенко, Ю. Ковбаса, Д. Лазаренко, В. Манько, В. Юрженко та ін.), матеріали бесід, інтерв'ю із колегами і учнями В. Сидоренка, випускниками Національного педагогічного університету різних років, товаришами, друзям и науковцями; матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та інших книгозбирень.

На різних етапах наукового пошуку використовувався такий комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: логіко-історичний, історико-системний аналіз і синтез (визначення мети, предмета й завдань дослідження); бібліографічно-хронологічний (визначення хронологічних меж дослідження); персоналістично-біографічний (аналіз педагогічної та наукової діяльності В. Сидоренка, уточнення його біографічних даних); ретроспективно-історичний (аналіз наукових та навчально-методичних праць, серед яких монографії, підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів та вищих педагогічних закладів освіти, методичні посібники, навчальні програми В.К. Сидоренка за темою дослідження); проблемно-хронологічний (виявлення основних тенденцій і

динаміку розвитку науково-педагогічних поглядів ученого); порівняльно-зіставний (розгляд авторських позицій В. К. Сидоренка щодо системи здібностей учителя); описово-аналітичний (аналіз, синтез, теоретичне узагальнення фактів); *емпіричні*: контент-аналіз (виявлення основних позицій В. К. Сидоренка щодо проблеми підготовки вчителя трудового навчання); анкетування (отримання фактологічного матеріалу від респондентів).

Хронологічні межі дослідження. У дослідженні охоплено життєвий та науковий шлях Віктора Костянтиновича Сидоренка (1951-2013), який можна умовно поділити на кілька етапів: 1) становлення світогляду (1951-1968); 2) набуття досвіду (1968-1977); 3) дослідницький (1977-1995); 4) активної наукової діяльності (1995-2013).

Територіальні межі дослідження: охоплюють Київську область, де у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Інституті професійно-технічної освіти НАПН України та Національному університеті біоресурсів та природокористування відбувалося становлення та реалізація науково-педагогічних ідей В. Сидоренка. До просторових меж роботи належать інші регіони України, де здійснювалася науково-педагогічна діяльність науковця відповідно до етапів його життя.

Методологічну основу дослідження становлять синергетичне поєднання персоналістичного, історико-педагогічного, проблемно-хронологічного, герменевтичного, феноменологічного та соціокультурного підходів, якими забезпечено цілісний розгляд організаційно-педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності В. Сидоренка у контексті розв'язання проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання в Україні. Реалізацію зазначених методологічних підходів забезпечено загальнонауковими принципами пізнання: історизму, об'єктивності, науковості, єдності теорії і практики, академічної доброчесності, системності, соціально-історичної обумовленості педагогічної дійсності та контекстуальної інтерпретації.

Теоретичну основу дослідження складають: узагальнені наукові засади

історико-педагогічного вчення (С. Гончаренко, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Сухомлинська та ін.); наукові розвідки розвитку вітчизняної технологічної освіти та практики другої половини ХХ- початку ХХІ століття (В. Вихрущ, О. Коберник, М. Корець, Є. Кулик, М. Курач, В. Мадзігон, Л. Оршанський, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, А. Терещук, Г. Терещук, В. Титаренко, Д. Тхоржевський, А. Цина та ін.); науково-теоретичні положення історико-педагогічної персоналістики (Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, М. Євтух, Т. Усатенко, В. Чишко та ін.); концептуальні ідеї української педагогіки досліджуваного періоду (Н. Брехунець, В. Вихрущ, Т. Завгородня, М. Євтух, В. Курило, І. Курляк, Б. Мітюров, В. Покась, Ю. Руденко, М. Стельмахович та ін.). У визначенні вихідних засад дослідження враховано концептуальні положення нормативних документів галузі сучасної освіти, зокрема, Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття)», «Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті», «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», «Державного стандарту базової середньої освіти» та ін.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* здійснено цілісний науковий аналіз та теоретичне узагальнення ідей (системна підготовка майбутнього вчителя трудового навчання; педагогічна спрямованість технічної підготовки та ін.) і практичного досвіду (викладання курсу методика трудової підготовки, розробка навчальних планів, програм спецкурсів) підготовки вчителя трудового навчання в науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка; на підставі авторських критеріїв визначено основні етапи його життєдіяльності та педагогічної творчості (I етап – базисний (1951-1968); II етап – набуття досвіду (1968-1977); III етап – дослідницький (1977-1995); IV етап – активної науково-педагогічної діяльності (1995-2013).); визначені суспільно-політичні та

культурно-освітні умови становлення системи підготовки учителя трудового навчання в Україні; виявлено особливості теоретичних (системно-діяльнісний підхід до структури підготовки вчителя трудового навчання, стандартизація змісту підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, оптимальність поєднання інженерної і педагогічної підготовки) та методичних підходів (введення практикумів у майстернях, проблемно-пошукова діяльність під час лекцій, отримання вчителем трудового навчання робочої спеціальності та ін.); з'ясовано мету підготовки вчителя трудового навчання як єдність навчального, виховного, методичного і дослідницького компонентів; зміст і структуру загальнонаукової, загальнотехнічної, загальнопедагогічної і спеціальної підготовки, практичні методи та форми організації професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання; схарактеризовано напрями (навчально-методичний, управлінський, просвітницький) підготовки майбутніх учителів у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка, виявлено цілісність та взаємозалежність складових їхньої внутрішньої структури (освітній стандарт, система професійної підготовки, організаційно-педагогічні настанови); розкрито сутність визначених В. Сидоренком провідних шляхів розв'язання проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання (наукові статті, рекомендації), реалізація яких забезпечує досягнення визначених освітніми стандартами результатів професійної підготовки; виявлено соціокультурне значення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, визначено перспективи її актуалізації в сучасній технологічній освіті на науково-теоретичному і практичному рівнях.

уточнено класифікацію науково-педагогічних шкіл і визначено місце в ній наукової школи В. Сидоренка та розкрито її особливості; здійснено реконструкцію поглядів науковця на професійні здібності, уміння та навички вчителя трудового навчання;

доповнено біографічні відомості новими аналітико-фактологічними матеріалами щодо життя та освітнього доробку В. Сидоренка з підготовки майбутніх учителів трудового навчання, особливості його освітніх ініціатив та науково-педагогічної спадщини;

подальшого розвитку набули наукові положення про витоки науково-педагогічних поглядів В. Сидоренка, особливості становлення та розвитку його ідей і педагогічних поглядів на підготовку майбутніх учителів трудового навчання;

уведено до наукового обігу маловідомі й раніше невідомі архівні джерела із висвітлення змісту науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, які відбивають окремі аспекти розвитку вітчизняної системи підготовки майбутніх учителів трудового навчання у другій половині ХХ-початку ХХІ століття.

Практичне значення отриманих результатів дослідження визначається тим, що виявлені в ході наукового пошуку теоретичні положення і фактичний матеріал використано у подальшому вдосконаленні змісту та методики підготовки вчителя трудового навчання, зокрема запропоновані вченим вимоги до фахової підготовки вчителя освітньої галузі «Технологія». Проаналізована та узагальнена науково-педагогічна спадщина В. Сидоренка слугуватиме підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень, підготовки підручників, посібників, навчально-методичної літератури, під час написання курсових і кваліфікаційних робіт у педагогічних закладах II-IV рівнів акредитації та в інститутах післядипломної педагогічної освіти. Із цією метою розроблено спецкурс «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка», зміст якого може доповнювати варіативні освітні контентні програм підготовки педагогічних кадрів. Зміст дисертації матиме інтерес для опису персоніологічних блоків навчально-методичних посібників із теорії та методики підготовки майбутніх учителів

трудового навчання, довідкових та енциклопедично-біографічних видань тощо.

Висновки і рекомендації, викладені в дослідженні впроваджено в навчально-виховний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В Г Короленка (довідка № 561/01-38/09 від 01.04.2022р.), Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-23/70 від 21.02.2022р.), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 12 від 24.02.2022р.), Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського (довідка №19/1 від 18.05.2022р.).

Особистий внесок здобувачки. В опублікованих у співавторстві з А. Циною працях особистий внесок автора полягає у висвітленні: наукових засад підготовки вчителів трудового навчання та технологій (Вища школа, 2020 р.), педагогічних технологій розвитку духовної зрілості майбутніх учителів (Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: спеціальний тематичний випуск, 2020 р.), окресленні й систематизації проблем, над якими працював В. Сидоренко, аналізі надбань і проблематики наукової школи, дослідженні суперечностей, що обумовлюють появу нових вимог до підготовки вчителя трудового навчання і технологій (Українська професійна освіта, 2021).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки проведеного дослідження були представлені у вигляді доповідей і повідомлень на: *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Сорочинський ярмарок – історична пам'ятка ярмаркування в Україні» (м. Полтава, 2018 р.); «Майбутній науковець – 2018» (14 грудня 2018 року, м. Сєвєродонецьк); «Тенденції розвитку професійної та технологічної освіти в умовах ринку праці» (3 квітня 2019 р. м. Глухів); «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (25 травня 2019 р. м. Київ); «Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у

природничій, технологічній і комп'ютерній галузях» (19-20 вересня 2019 р. м. Бердянськ); V Міжнародний конгрес «Європейський вектор розвитку українського етнодизайну» (26-27 листопада 2019 р. м. Полтава); «Проблеми професійного розвитку вчителя трудового навчання в контексті оновлених освітніх стандартів» (20 травня 2020 р. м. Слов'янськ); Міжнародне стажування «Міжнародні проєкти: написання, аплікування, управління та звітність» (липень-серпень 2020 р., Польща); «Міжнародні проєкти: написання, аплікування, управління та звітність» (7 серпня 2020 р. Польща); «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (17-18 листопада 2020 р. м. Полтава); Міжнародна науково-практична конференція пам'яті академіка Д.О.Тхоржевського та член-кореспондента НАПН України В.К.Сидоренка (28 травня 2021 р. м. Київ); «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст» (присвяченої 90-річчю кафедри загальної педагогіки та андрагогіки) (16-17 листопада 2021 р. м. Полтава); «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (25-26 листопада 2021 р. м. Хмельницький); VIII Міжнародна науково-практична конференція пам'яті член-кореспондента НАПН України В. К. Сидоренка, «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (28 травня 2022 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну» (м. Полтава, 2018 р.); «Безпека життя і діяльності людини: теорія і практика» (25-26 квітня 2019 р. м. Полтава); «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика» (23-24 квітня 2020 р. м. Полтава); «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської засобами естетичної культури та дизайну» (24-25 вересня 2020 р. м. Полтава); «Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (30 жовтня 2020 р. м. Вінниця); «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика» (28-29 квітня 2021 р. м. Полтава);

«Актуальні проблеми та перспективи технологічної та професійної освіти» (24–25 травня 2021 р. м. Тернопіль); «Освіта наукового спрямування: досвід, проблеми, перспективи» (3 грудня 2021 р. м. Полтава); *всеукраїнському науково-практичному семінарі «Цифрова компетентність сучасного вчителя Нової української школи»* (м. Київ, 2019 р.); Сучасні підходи до моделювання освітнього процесу предметів «Трудове навчання» та «Технології» (25 травня 2021 р. м. Харків); Всеукраїнський форум молодих науковців (учнів, студентів, магістрантів, аспірантів) «Управління навчально-виховним процесом Нової української школи в контексті реформи впровадження інклюзивної освіти в Україні» (16 квітня 2020 р. м. Полтава); Всеукраїнський освітній форсайт «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (28 квітня 2021 р. м. Полтава); доповідалися на науково-методичних семінарах кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2018–2022 рр.).

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 25 наукових працях, з них 4 статті у виданнях, включених до переліку фахових видань України, 2 статті у зарубіжному виданні, 19 статей у збірниках матеріалів наукових конференцій та інших виданнях, 1 навчальна програма спецкурсу.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (487 найменувань, із них 16 – іноземною мовою) та 12 додатків на 57 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінок, основний зміст викладено на 163 сторінках. У роботі містяться 6 таблиць і 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СИДОРЕНКА

Отриманню достовірних результатів дослідження сприяє встановлення об'єктивних теоретичних засад вивчення науково-педагогічної спадщини Віктора Костянтиновича Сидоренка. Для цього у першому розділі здійснено аналіз історіографії розробки та джерельної бази дослідження, стану вивчення проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині науковця. На підставі визначених критеріїв встановлено періодизацію її становлення та розвитку, відповідні меті і завданням дослідження методологічні підходи, принципи та його методи. Розкриті ключові поняття дослідження, чинники формування науково-педагогічних ідей В. Сидоренка із підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

1.1. Першоджерела та ступінь історіографічної розробки досліджуваної проблеми

Встановлення історіографічної бази проблеми, її нарративний аналіз є актуальним для об'єктивного встановлення змісту науково-педагогічної діяльності історичної персоналії, її основних досягнень, сприяє розкриттю перспективних напрямків здійснення історико-педагогічного дослідження. З початку XXI століття діяльність та науково-педагогічна спадщина В. Сидоренка постійно привертає увагу вітчизняних дослідників теорії і методики трудового навчання та технологій. Сформована впродовж більше двадцяти років історіографічна база потребує сьогодні глибинної концептуалізації теоретичного осмислення, аналізу накопиченого емпіричного матеріалу, багатоаспектного розгляду науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка впродовж двох стадій вивчення його персоналії: 1) 1990-2013 р.р. – довідково-описовий характер наукових досліджень; 2) 2014

– по теперішній час, коли після смерті В. Сидоренка його особистість і науково-педагогічна спадщина стали предметом дослідження різнопрофільних фахівців галузі технологічної освіти.

I довідково-описова стадія характеризується появою праць констатувально-описового характеру, які були видані сучасниками В. Сидоренка і розкривають його місце в організаційно-науковій сфері галузі технологічної освіти, сприяють усвідомленню рівня та визнання його праць із підготовки вчителів трудового навчання вищої педагогічної освіти.

Важливість аналізу публікацій періоду активної науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка, який був пов'язаний із педагогічною діяльністю в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, до ці публікації висвітлюють його просвітницьку діяльність із проблем підготовки учителів трудового навчання. Результати науково-педагогічної діяльності науковця висвітлювалися на сторінках науково-методичної преси «Трудова підготовка в галузі технологічної освіти», «Директор школи, ліцею, гімназії», «Молодь і ринок», «Вища освіта України», «Освіта України», «Освіта», «Таврійський вісник освіти» тощо (Сидоренко, 1977 – 2013 рр.). Аналіз цієї джерельної бази виявило згадування ім'я В. Сидоренка в публікаціях, присвячених проблематиці розвитку шкільної та вишівської технологічної освіти, що вказує на аксіологічну спрямованість його освітньо-наукової діяльності.

Аналізувалися ряд проблем підготовки вчителів трудового навчання: необхідність фундаментальної підготовки вчителя трудового навчання, підготовка вчителя трудового навчання до проектної діяльності, підготовка вчителя до формування творчої учнівської особистості, підготовка вчителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності, графічна підготовка вчителів технологій та ін.. Так, О. Кітова на сторінках Наукового часопису Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова розкриває ідеї В. Сидоренка стосовно необхідності модернізації підготовки вчителів трудового навчання відповідно до змін, які відбувалися в освітній

галузі «Технології» та суспільстві взагалі. У науковій праці йдеться про те, що Віктор Сидоренко розглядав цю проблему, як складову комплексу дій з підвищення ефективності та продуктивності технологічної освіти. Автор звертає увагу на ініціативи В. Сидоренка стосовно оновлення змісту трудового навчання та освітньої галузі «Технології» на основі знань про виробництво, які підтримали й інші відомі науковці України. Зокрема, В. Мадзігоном було запропоновано в основу продуктивного трудового навчання покласти структурні елементи трудового процесу, а В. Стешенком структурні елементи виробничого процесу на промисловому (обслуговуючому) підприємстві. У публікаціях підкреслювалося, що завдяки наполегливій праці та організаційним здібностям Віктора Костянтиновича вдалося визначити чинники, що обумовили стан трудового навчання, а також вдалося виокремити першочергові, на той час, завдання для його вдосконалення. Педагогічні погляди В. Сидоренка стосовно проблем вдосконалення трудового навчання учнів відображали реалії розбудови національної системи освіти. Вчений спрямовував всі свої сили на підвищення продуктивності навчального процесу учнів школи. Погляди вченого широко використовують сучасні теоретики та практики, які працюють над оновленням та обґрунтуванням змісту трудового навчання в новій українській школі [102, с. 103]. Саме цим відзначалися організаційно-педагогічні здібності науковця, його здатність організації широкого кола науково-педагогічних працівників України до вирішення актуальних проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання в Україні.

У цей час широко обговорювалися дискусійні питання щодо відповідності назви спеціальності вчителя трудового навчання назві самого навчального предмета [310, с. 3-7], що було обумовлено запровадженням освітньої галузі «Технологія» в навчальний план загальної середньої освіти. Намагаючись пояснити логічність запропонованої назви до шкільної освітньої галузі «Технологія» та відповідної вчительської спеціальності «Вчитель технологій», він наполягав на неможливості існування вчителя

будь-яких технологій, яких існує безліч: обробні, переробні, перетворюючі тощо. Таким чином В. Сидоренко запевняв, що конкретизації технології в назві вчительської спеціальності призведе до її наближення до інженерно-педагогічної, що суперечить потребам школи. Тобто, питання з назвою вчительської спеціальності, за твердженням ученого, залишається відкритим і нині [232, с. 60]. У своїй праці «В. К. Сидоренко про технологізацію трудового навчання» В. Стешенко разом зі своїм учнем М. Чалим [386, с. 12] дуже чітко описали результати дослідження, щодо того, чи є виправданою назва навчального предмета «Технології». Науковці встановили, що В. Сидоренко в період з 1996 по 2010 рр. не бачив доцільності в технологізації трудового навчання, а орієнтував науковців і практиків на дотримання відповідної статті Закону України «Про загальну середню освіту», яка передбачала ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва з урахуванням законів і закономірностей розвитку природи і суспільства. Свою позицію професор В. Сидоренко обґрунтував безліччю факторами [226, с. 33]. Не дивлячись на колегіальність прийняття рішень стосовно перспектив розвитку вищої технологічної освіти, Віктор Костянтинович серед науково-педагогічних працівників користувався надзвичайно високим науково-педагогічним авторитетом. Тогочасні статті із висвітлення його активної науково-педагогічної діяльності характеризуються підтримкою висловлюваних ним ідей та позитивним ставленням до них. Важливо відзначити публікації, присвячені діяльності В. Сидоренка, спрямовані на популяризацію спадщини вченого, висвітленні основних напрямків діяльності педагога, окресленні шляхів та перспектив подальших розвідок. (П. Артюшенко, О. Кітова, В. Кузьменко, Н. Слюсаренко, Р. Сопівник, В. Стешенко, 2013-2020 рр.). Необхідно відзначити швидкі темпи змін у підготовці майбутніх учителів трудового навчання. З 2000 року за безпосередньої участі В. Сидоренка було започатковано двоступеневу підготовку майбутніх учителів трудового навчання, спрямовану на реалізацію проектно-технологічного підходу у технологічній освіті.

Над даною проблемою разом з В. Сидоренком працювали і інші українські вчені у галузі методики трудового навчання, зокрема, Р. Гуревич, О. Коберник, М. Корець, А. Терещук. Вчені зазначають, що організація на уроках проектно-технологічної діяльності дає змогу школярам вийти із предметно-операційної системи на рівні звичайного відтворення набутих знань і вмінь, передбачаючи виконання навчальних завдань, що не мають єдиного правильного шляху вирішення. Проектно-технологічна діяльність об'єктивно обумовлена сучасним етапом розвитку технологічної освіти в Україні та інтегрує всі види сучасної діяльності людини. Отже, перед учителем трудового навчання ставиться мета не лише навчити кожного учня сукупності трудових операцій та прийомів, а й формувати інтелектуальну й технічно освічену особистість, яка здатна мобільно адаптуватися до швидких змін у суспільстві [232, с. 60-61].

У численних публікаціях В. Сидоренка переконливо доведено, що принципово нова проектно-технологічна система трудового навчання викликає потребу суттєвого оновлення його змісту, спрямованого на формування уявлень та знань про перетворюючу діяльність людини, яка в сучасних умовах пронизує весь її життєвий простір: побут, розваги, навчання, виробничу сферу, управління. Вона визначає місце людини в природі і суспільстві, рамки її втручання в природні процеси. Центральне місце в знаннях про перетворюючу діяльність повинна зайняти техніка як загальнокультурна парадигма, що забезпечує єдність матеріальної і духовної культури, взаємозв'язок усіх видів культури (трудової, правової, моральної, художньої й ін.), а також обумовлює необхідність виділення універсальної культури, що зв'язує суспільство з середини.

Професор Віктор Костянтинівич теоретично обґрунтував, що новий зміст трудового навчання повинен забезпечити формування:

- 1) уявлень про різноманітність видів перетворюючої діяльності, про наслідки їх впливу на особистість, культуру, природу і суспільство, про еволюцію техногенного середовища;

2) умінь оцінювати стан техногенного середовища, орієнтуватися в ньому, розуміти необхідність запобігати впливу негативних наслідків техногенної діяльності на людину, природу і суспільство;

3) знань про техніку як результат інтегрованої пізнавально-перетворюючої взаємодії людини і природи. Результатом цього може стати розуміння техніки як засобу пізнання і впливу на життєве середовище людини;

4) знань про загальнонаукові закономірності в технічних об'єктах і процесах, які заповнюють навколишній простір людини. Такі знання можуть стати основою для уміння зрозуміти будову технічного об'єкта чи можливості процесу, пояснити принцип його дії та запропонувати можливості для вдосконалення;

5) умінь прогнозувати і проектувати процеси, об'єкти і засоби перетворюючої діяльності відповідно до заданих умов їх функціонування;

6) умінь планувати власну технічну діяльність, дотримуватись норм і правил технічної культури і культури праці [232, с. 62-63].

За життя науковця були опубліковані два біобібліографічних покажчики, видані навчальними та науковими закладами, де він працював: «Член-кореспондент Академії педагогічних наук України Віктор Костянтинович Сидоренко» (2007) і «Професор Віктор Костянтинович Сидоренко» (2012). Їхня особлива цінність висвітленні хронології умов та науково-педагогічного становлення вченого, висвітлюють особливості освітньо-наукової діяльності вченого та його учнів і послідовників.

Прижиттєві наукові публікації дослідників присвячені науково-педагогічній діяльності В. Сидоренка умовно можна розділити на дві групи: 1) біографічні, 2) науково-дослідні.

У цей період вийшли ряд статей колег та учнів Віктора Костянтиновича. Одними із перших, хто відзначив значущість науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка були його вихованці та однодумці Д. Кільдеров, Н. Слюсаренко, В. Кузьменко та В. Юрженко. У статті «Вогонь

серця професора В. К. Сидоренка» (2013 р.), на підставі власних спогадів стосовно освітньо-наукової діяльності педагога, було ґрунтовно проаналізовано життєвий та педагогічний шлях вченого, Н. Слюсаренко та В. Кузьменко у своїй статті зазначають, що ідеї та досвід роботи В. К. Сидоренка знайшли безпосереднє відображення в освітніх процесах України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Також вони відзначили, що професор мав неабиякий вплив на соратників і молодих науковців, оскільки він володів такими рисами вченого, як: доброта, інтелігентність, компетентність, цілеспрямованість, самодостатність, відповідальність, оптимізм, наполегливість, мудрість, надзвичайна працелюбність, постійна увага до проблем кожної людини, бажання прийти на допомогу кожному і в будь-який час, він володів неабиякими організаторськими здібностями та професіоналізмом. На основі власних спогадів науковці зазначають, що Віктор Костянтинович завжди нехтував особистими проблемами задля того, щоб поділитися вогнем серця з оточуючими, запалити в них іскру творчості, спонукати до активної діяльності [125, с. 279-280].

Перші роки незалежності України відкрили нові можливості для галузевих досліджень, з'явилися фахові видання з трудового навчання в школі. Одним із таких став журнал «Трудова підготовка в закладах освіти», започаткований у 1995 році учителем і колегою В. Сидоренка академіком Дмитром Тхоржевським, після смерті якого, у 2001 році саме Віктор Костянтинович очолив редагування цього першого в Україні періодичного фахового видання з теорії і методики трудового навчання. На етапі становлення цього видання знаходимо статті присвячені проблемам підготовки майбутніх учителів трудового навчання в закладах вищої педагогічно освіти.

Так, наприклад, у статті «Готуємо студентів до педагогічної дослідницької діяльності в школі» Д. Тхоржевський разом із учнями своєї наукової школи В. Борисовим та В. Стешенком розглядають питання підвищення рівня підготовки майбутніх учителів трудового навчання за

допомогою впровадження безперервної ступеневої освіти. Вони вважали, що запровадження безперервної ступеневої освіти у вищій школі дасть можливість переглянути і піднести на новий рівень формування готовності майбутніх учителів до педагогічних досліджень (Тхоржевський, 1996 с. 47).

Дещо пізніше, у 2000 році, у статті «Про навчальний план з підготовки вчителя трудового навчання» на сторінках журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» [423, с. 37-43] викладені результати роботи над проектом навчального плану професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Дану роботу під егідою академіка Д. Тхоржевського виконала група вчених, фахівців у галузі технологічної освіти – професор В. Сидоренко, доценти Р. Захарченко, О. Гнеденко, Г. Воїтелева, В. Назаренко, Т. Тхоржевська. Даний проект мав суттєві відмінності від попередніх навчальних планів. Зміст навчального плану був суттєво педагогізований та усував перевагу інженерної підготовки над професійно-педагогічної, заклавши підвалини ступневості та наступності у змісті професійної підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів та спеціалістів у галузі технологічної освіти [14, с. 22].

Історіографічний аналіз праць початку ХХІ століття дає змогу стверджувати, що науково-педагогічна спадщина В. Сидоренка із проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання не опинилася в забутті, яскраво висвітлюють організаторський та непересічний науково-педагогічний хист Віктора Костянтиновича Сидоренка.

Для характеристики II-го багатоаспектного етапу досліджень особистості В. Сидоренка після його смерті, починаючи з 2014 року по теперішній час, нами були використані узагальнюючі науково-педагогічні праці зацікавлених вузькопрофільних фахівців галузі технологічної освіти, у яких автори аналізують науково-просвітницьку діяльність В. Сидоренка в Україні, зокрема це наукові розвідки П. Артюшенка, І. Жерноклеєва, Д. Кільдерова, О. Кітової, О. Коберника, В. Кузьменка, В. Курок, Л. Семеновської, Н. Слюсаренко, В. Стешенка, В. Титаренко. Відзначаємо

значний внесок В. Кузьменка та Н. Слюсаренко у вивчення персоналії В. Сидоренка. Вони чітко висвітлили освітню діяльність педагога. Однією з таких розвідок була стаття «Життєвий шлях та наукові здобутки професора В. К. Сидоренка» (2014 рік). У ній автори описують життєвий шлях професора В. Сидоренка та характеризують його внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки. У даній педагогічній праці було виявлено, що наукові пошуки вченого були спрямовані на творче розв'язання таких проблем: оновлення змісту трудового навчання школярів, розробка нормативних документів з підготовки вчителя трудового навчання, теорія та методика навчання школярів і студентів графічних дисциплін, науково-технічна творчість студентської молоді та методологія науково-педагогічних досліджень, інтеграційні процеси та закономірності в освіті, інформаційні технології у навчання [126, с.270-277].

У 2015 році вийшла стаття О. Кітової «Підготовка вчителя трудового навчання в педагогічній спадщині В. Сидоренка», у якій віддається належне В. Сидоренку, вказуючи на його ініціативи та особисту участь у створенні «Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України». Ця публікація є цінною стосовно аналізу поглядів науковців на підготовку майбутніх учителів трудового навчання та технологій [103, с. 132-137].

У статті «Формування технологічної культури учнів загальноосвітніх шкіл у процесі трудового навчання в наукових поглядах В. К. Сидоренка» В. Стешенко розкриває систему поглядів Віктора Костянтиновича Сидоренка на проблему формування в учнів 5-9 класів технологічної культури засобами навчальної програми з трудового навчання. Визначає також вихідні положення, які були використані вченим для побудови змісту трудового навчання, та особливості їх проявлення в навчальній програмі 2012 року [383, с. 221-225].

У статті П. Артюшенка [15] «Наукові здобутки професора Віктора Сидоренка в галузі технологічної освіти» на сьогодні є узагальнюючою

історико-педагогічною працею з освітньо-наукової діяльності В. Сидоренка, якою розширені можливості подальшого поліаспектного вивчення науково-педагогічної персоналії В. Сидоренка. П. Артюшенко також є дослідником розвитку науково-педагогічних шкіл України з трудового навчання (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.). Йому належать розвідки педагогічних практик знаних в Україні наукових шкіл О. Коберника, В. Мадзігона, Л. Оршанського, Д. Тхоржевського, Наукову школу В. Сидоренка ним віднесено до видатних як надзвичайної, виняткової, тієї, що впливає на інших [17, с. 4].

Серед дослідників II-го етапу вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка в контексті проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання слід вказати наступних сучасних вітчизняних науковців: Л. Гриценко, Д. Кільдеров, О. Кітова, М. Корець, О. Коберник, В. Кузьменко, Є. Кулик, В. Мадзігон, І. Савенко, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, В. Титаренко, Г. Терещук, А. Цина та ін.. У цих розвідках можна виділити три напрями сприяння розкриттю предмета нашого дослідження: 1) узагальнюючи дослідження зі становлення вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання; 2) дослідження окремих питань вищої технологічної освіти; 3) праці з висвітлення науково-педагогічної та просвітницької діяльності В. Сидоренка.

1. Аналіз узагальнюючих праць з історії вітчизняного розвитку підготовки майбутніх учителів трудового навчання вказує на необхідність розгляду тих із них, які сприяють розкриттю загальних тенденцій цього процесу, ролі особистості в реформуванні вищої технологічної освіти, академічного та позааудиторного життя студентів і викладачів досліджуваного періоду, розвитку закладів освіти, де здійснювалася науково-педагогічна діяльність В. Сидоренка. Тут важливе місце посідає стаття О. Коберника (2004 рік) «Модернізація підготовки майбутніх учителів трудового навчання», яка розкриває як узагальнення так і освітньо-педагогічні процеси професійної підготовки майбутніх учителів трудового

навчання та технологій в Україні початку ХХ століття на фоні соціально-економічних реалій цього періоду.

Знаковою у цьому значенні є праця В. Мадзігона [144] «Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом», у якій автор показує становлення технологічної освіти часів активної науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка. Автор розкриває сутність цілісного політехнічного підходу до формування і реалізації змісту технологічної освіти як вираження наукових основ сучасного виробництва крізь призму ідей оновлення дидактичної системи технологічної освіти засобами поєднання навчання із продуктивною працею. Ця праця сприяє глибшому усвідомленню умов науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка із розв'язання проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання на засадах її політехнічної спрямованості.

Слід відзначити достатньо ґрунтовне вивчення процесів вітчизняної технологічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Тривалі дослідження науковців цієї галузі педагогічної освіти мали результатом публікацію монографій (Професійна підготовка сучасного вчителя трудового навчання та технологій, 2019; Стешенко, 2004; Ящук, 2015), навчальних посібників (Коберник, Сидоренко, 2008; Теорія і методика навчання технологій, 2015; Титаренко, Цина, 2021; Ящук, 2015) з теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

2. Вивчення та аналіз вітчизняних особливостей підготовки майбутніх учителів трудового навчання кінця ХХ – початку ХХІ ст. було б неповним без розгляду досліджень окремих питань вищої технологічної освіти, серед яких слід виділити праці О. Авраменка [1], І. В. Андрощук [11], І. П. Андрощука [12], М. Близнюка [25], Д. Кільдерова [98], Є. Кулика [132], В. Курок [134], М. Корця [113], М. Курача [133], Л. Оршанського [176], В. Титаренко [412], С. Ткачука [418], О. Торубара [421], Д. Тхоржевського [423], А. Цини [446], Л. Чистякової [455], В. Юрженка [464], присвячені підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

3. Одними із перших праць із висвітлення науково-педагогічної та просвітницької діяльності В. Сидоренка, де розкрито його внесок у розвиток професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, були статті В. Кузьменка та Н. Слюсаренко у 2013-2014 роках [125; 126]: «Вогонь серця професора В. К. Сидоренка», «Життєвий шлях та наукові здобутки професора В. К. Сидоренка». У цих публікаціях автори відзначали, що В. Сидоренко був висококваліфікованим та високо результативним фахівцем галузі технологічної освіти, він був спроможним глибоко проаналізувати, осмислити та розв'язати будь-яку педагогічну проблему та наголошували, що він критично ставився до невірно сформульованої думки, невдало висловленої тези, нечіткої відповіді на поставлене запитання тощо. Ними відзначений внесок В. Сидоренка у розвиток вітчизняної педагогічної науки, зокрема у розвиток трудової підготовки учнів та студентів, його організаторський вплив на становлення цілої когорти науковців. Науково-педагогічній діяльності з удосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренка присвячена і стаття Ольги Кітової «Педагогічні погляди В. Сидоренка на трудове навчання учнів» [102]. У статті розкрито педагогічні погляди вченого на трудове навчання учнів, які були пов'язані з запропонуванням можливих назв освітньої галузі «Технології», наголошено на можливості оновлення змісту трудового навчання учнів на основі знань про виробництво та доцільності інваріантної складової у його структурі визначенням трудового навчання основою формування технологічної культури учнів, висвітлено результати дослідження рівня сформованості елементів технологічної культури учнів, як критерію ефективності їх технологічної підготовки, виокремлено першочергові завдання для вдосконалення трудового навчання [102, с. 97-105]

Відзначимо, що особистість В. Сидоренка та його науково-педагогічна діяльність приваблюють сучасних вітчизняних дослідників в світлі впливу його розвідок із вдосконалення технологічної освіти в закладах

загальної середньої освіти на підготовку майбутніх учителів трудового навчання.

Серед учнів, які продовжують розробку ідей В. Сидоренка стосовно впровадження інтегративного підходу у підготовку майбутніх учителів трудового навчання є Д. Кільдеров. У ході дослідження шляхів забезпечення якості підготовки майбутніх учителів технологій на основі інтегрованого навчання ним у статтях «Вплив інтеграційних процесів на політехнічну підготовку майбутнього вчителя технологій» [96] та «Інтеграційні процеси як соціально-педагогічна проблема підвищення якості освіти» [97] висвітлені основні аспекти творчої діяльності школярів і студентів під час засвоєння навчальних курсів. Також вчений висвітлює функції міжпредметної інтеграції, їх значення та вплив на підвищення якості технологічної освіти. Саме В. Сидоренка автор відзначає ініціатором впровадження інтеграційних процесів у професійну підготовку майбутніх учителів трудового навчання [96, с. 98-104; 97, с. 144-150].

Аналіз науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка було б не повним без вивчення зарубіжної історіографії проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Визначальними для дослідження стали роботи з проблем обумовленості підготовки майбутніх учителів трудового навчання розвитком цього навчального предмету в історії шкільної освіти та напрямками і моделями такої підготовки: І. Акуленко [8], Я. Бельмаз [20], Є. Брижаний [37], С. Дмитрюк [77], О. Зотова [91], Т. Іванова [93], О. Коберник [106], С. Ящук [469] та ін..

Аналіз історіографічного матеріалу вказує на інтерес у вітчизняних та зарубіжних колах науковців галузі технологічної освіти до особистості Віктора Костянтиновича Сидоренка. Водночас численність різнопланових праць із науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка вказує на необхідність проведення в сучасному науковому просторі спеціального дослідження із розкриття освітньої діяльності та педагогічних поглядів вченого на проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у його науково-

педагогічній спадщині.

Здійснення історико-педагогічного дослідження персоналії В. Сидоренка передбачає опрацювання документів, рукописів, авторських праць і праць науковців, увагу яких приваблювала його персоналія. Разом із тим дотепер внесок особистості В. Сидоренка в підготовку майбутніх учителів трудового навчання залишається малодослідженим із історико-педагогічної точки зору. На це вказує існування на сьогоднішній день значної кількості маловідомих праць В. Сидоренка, малодосліджених джерел із його науково-педагогічної спадщини.

Вивчення авторських праць вченого, його науково-педагогічної спадщини з підготовки майбутніх учителів трудового навчання стало підставою для їхнього узагальнення, за критерієм спільності історико-педагогічних джерел, у чотири підгрупи: науково-методичні та дидактичні праці; науково-педагогічні твори; нормативні документи з організації вищої педагогічної освіти; ілюстративні першоджерела та фотоматеріали.

1. *Науково-методичні та дидактичні праці В. Сидоренка*: «Основи технічного креслення: Завдання для контрольних робіт до розділу «Геометричне креслення» і методичні вказівки для їх виконання» (1981 р.), «Формування графічних знань та вмінь у студентів загально технічних дисциплін при вивченні нарисної геометрії та креслення: Методичні рекомендації» (1983 р.), «Підготовка учителя праці до викладання інтегрованого предмета «Трудове навчання і креслення»» (1991 р.), «Прилучення учнів до національної культури в процесі трудового навчання: Методичний посібник» (1997 р.), «Елементи графічної грамоти на уроках обслуговуючої праці» (1997 р.), «Науково-виробничі технології. Виховання національно свідомої особистості: Методичні рекомендації кураторам академічних груп студентів» (2000 р.), «Методика формування понять шкільного курсу «Креслення» в умовах розвивального навчання» (2004 р.)

Однією із перших праць В. Сидоренка із науково-методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання стала

«Наукова організація праці школярів» (1988 р.). У даній статті охарактеризовано засади організації роботи на уроках трудового навчання, описані підходи до проведення занять. Також слід виділити працю «Підготовка вчителя праці до викладання інтегрованого предмета «Трудове навчання та креслення»», яка була опублікована у 1991 році. До неї ввійшли методичні рекомендації з вдосконалення навчально-виховної роботи на факультетах підготовки вчителів загально-технічних дисциплін.

Віктор Сидоренко є автором та співавтором підручників з креслення, трудового навчання (1 клас, 2 клас, 3 клас 5 клас (для дівчат), 5 клас (для хлопців), 6 клас, 7 клас), основ наукових досліджень, токарної та фрезерної справи (навч. посібник для 10-11 класів).

2. *Науково-педагогічні твори В. Сидоренка:* «Науково-технічний прогрес і шкільний курс креслення» (1988 р.), «Проблема актуальна, різнобічна (Про інтеграцію навчальних предметів у педагогічній теорії і практиці)» (1992 р.), «До стандарту змісту освітньої галузі «Технології» (Трудове навчання) (1996 р.), «Мета, завдання та вимоги до дипломної роботи як засобу атестації професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання» (2001 р.), «Інтеграційний підхід до графічної підготовки вчителя трудового навчання» (2002 р.), «Наукові засади оновлення змісту трудового навчання в загальноосвітній школі» (2002 р.), «Вимоги суспільного прогресу до реформування трудового навчання в загальноосвітній школі» (2003 р.), «Перспективи галузі «Технологія» в загальноосвітніх навчальних закладах України» (2003 р.), «Концепція працюватиме на майбутнє держави» (2004 р.), «Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні» (2004 р.), «Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні» (2005 р.), «Джерела і чинники формування технологічної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (2012 р.), «Як подолати невідповідність між традиційними підходами до трудового навчання школярів і потребами

суспільного розвитку» (2013 р.).

У цих публікаціях, як важливих джерел для дослідження науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, обґрунтовуються його науково-педагогічні ідеї з проблем формування особистості майбутнього вчителя трудового навчання. Так у статті «Концепція формування змісту освітньої газузі «Технологія»» аналізуються техніко-технологічна діяльність людини в системі ноосферних та цивілізаційних понять і потреб, які в цьому контексті є дотичними до терміну «Технології» [364, с. 3-10]. У статті «Сучасне бачення проблеми політехнічної освіти» педагог формулює основні проблеми сучасної політехнічної освіти і пропонує шляхи їх вирішення [297, с. 80-85].

У науково-педагогічній праці «Джерела і чинники формування технологічної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів» вчений намагався показати, що формування технологічної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів є закономірним явищем сучасного розвитку суспільства. Адже, за словами автора, технологічна підготовка школярів зумовлена наявністю протиріччя між проявом нових напрямів культури, пов'язаних з науково-технологічним розвитком і адекватністю їх відображення в сучасній освіті [245, с. 238-245].

Однією з останніх праць В. Сидоренка є стаття «Як подолати невідповідність між традиційними підходами до трудового навчання школярів і потребами суспільного розвитку», яка була опублікована у 2013 році у Науковому часописі НПУ ім. М. П. Драгоманова: Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. У статті Віктор Костянтинівич висвітлює роль та місце трудового навчання в Україні, проводить історичний аналіз тенденцій, що характеризують сучасне суспільство з точки зору вимог до трудових ресурсів і їх структури, а також піднімає питання термінології, змісту та організації уроків трудового навчання в загальноосвітньому навчальному закладі [311, с. 3-9].

3. Нормативні документи з організації вищої педагогічної освіти,

навчальні програми, які ілюструють діяльність В. Сидоренка як організатора вищої педагогічної освіти майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Це документи присвячені ініціативам В. Сидоренка стосовно удосконалення підготовки вчителів трудового навчання.

У контексті дослідження особистого внеску В. Сидоренка в організацію професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання важливе місце займає «Програма вищих педагогічних закладів освіти: Основи наукових досліджень», опублікована у 2000 році.

У кінці ХХ на початку ХХІ століття В. Сидоренко разом зі своїми колегами та однодумцями працювали над розробкою навчальних програм з креслення (1993 – 2004 рр.). Також Віктор Костянтинович є автором та співавтором програм з трудового навчання для середніх закладів освіти. (1993 – 2002 рр.)

Неаби яке значення має спільна праця В. Сидоренка та О. Коберника «Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України (проект)» опублікована у 2010 році. Дана праця знайшла неабияку підтримку та обговорення у широких колах науковців галузі технологічної освіти.

Слід також загадати Положення про організацію і виконання дипломної роботи у вищих педагогічних закладах освіти зі спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання. Напряму підготовки «Педагогічна освіта»» [73]. Не останнє місце також займала профорієнтаційна робота у працях вченого. В. Сидоренко працював над Програмою для вищих педагогічних закладів освіти: Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи [204].

4. *Ілюстративні першоджерела та фотоматеріали, завдяки яким нами відстежено еволюцію образу науковця (Додаток Г).*

Серед ілюстрацій можна побачити педагогічне зростання В. Сидоренка, починаючи із самого дитинства (Додаток Г, рис. Г. 1 – Г. 25). На продемонстрованих нами ілюстраціях можна побачити один з

найвизначніших моментів у житті В. Сидоренка, а саме момент отримання диплому з відзнакою про вищу освіту за спеціальністю «Технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти» з присвоєнням кваліфікації інженера-механіка. (1977 р.), адже під час навчання в технікумі набуті знання та практичні вміння сприяли активному включенню в роки навчання у Київській політехніці в науково-дослідницьку діяльність (Додаток Г, рис. Г. 5).

Неабияк посприяли, формування характеру, громадянської зрілості та трудовому загартуванню Віктора Костянтиновича у студентські роки, його поїздки у складі студентських будівельних загонів до північного Казахстану та східного Сибіру (Додаток Г, рис.Г.6).

Також, на фотоматеріалах, представлено зростання В. Сидоренка як науковця, а саме: отримання Нагрудного знаку за наукові досягнення (2005 р.), Почесної грамоти Верховної Ради України (2005 р.), Почесної грамоти Академії педагогічних наук України (2006 р.) (Додаток Г, рис. Г. 7 – Г. 9).

Професор Віктор Сидоренко був активним учасником, організатором та співорганізатором наукових заходів як України так і Польщі (Додаток Г, рис. Г.15, 16, 17, 22, 23, 25).

Багато часу вчений проводив з колегами, радо ділився своїми знаннями, сприяв зростанню молодих науковців (Додаток Г, рис. Г. 10, 11, 12, 14, 18, 19, 25).

Важливими джерелами інформації про науково-педагогічну спадщину В. Сидоренка є публікації його сучасників (П. Артюшенка, І. Жерноклеєва, Д. Кільдерова, О. Кітової, О. Коберника, В. Кузьменка, В. Курок, Л. Семеновської, Н. Слюсаренко, В. Стешенка, В. Титаренко, О. Титаренко, В. Юрженка), які висвітлюють наукову та педагогічну діяльність вченого. До матеріалів дослідження було залучено сучасний інформаційний контент нормативно-правової бази в галузі науки та освіти (див. список літератури), матеріали окремих фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова, Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, Національного університету біоресурсів і природокористування (м. Київ), бібліотеки імені Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Вивчення історіографії науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка суттєво розширює та поглиблює його погляди на проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання, сприяє виявленню чинників їхнього становлення та розвитку, окреслює напрями освітньо-професійної діяльності знаного вченого, виступає обґрунтуванням еволюції його педагогічних ідей.

1.2. Персоналістична методологія та науково-теоретичні засади вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка

Актуальність персоналістичного дискурсу та педагогічної біографістики в сучасному історико-персоналістичному пізнанні технологічної галузі освіти визначається роллю особистісних здобутків її організаторів, як педагогічних працівників-лідерів, визнаних науковців у розбудові української вищої педагогічної освіти. Під педагогічними персоналіями Н. Гупан [66, с. 11] розуміє «творчі біографії видатних педагогів, які працювали у галузі освіти і виховання, послідовне систематичне висвітлення сукупності їхніх педагогічних поглядів». Методологічною особливістю суб'єктних предметів дослідження – персоналій – О. Сухомлинська [389, с. 11] визначає здійснення біографічних розвідок із позицій тогочасних суспільних тенденцій, в умовах яких відбувалося життя, творча діяльність цих персоналій, неупереджено розкриваючи їхню науково-педагогічну спадщину.

Дослідження педагогічної персоналії, за Н. Дічек [76], вимагає: дотримання хронологічного опису подій і безумовного використання документів та історичних фактів; висвітлення життя діяча у взаємозв'язку із суспільним життям та історичною епохою; з'ясування й аналізу впливу особи

на науку, в сфері якої вона діяла, оцінки її творчого внеску.

Важливим чинником всебічного об'єктивного висвітлення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка є дотримання загальнонаукової і педагогічної методології дослідження. Методологія, є типом раціонально-рефлексивної свідомості, спрямованим на вивчення, удосконалення і конструювання методів дослідження з розкриття системи певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві тощо), на підставі яких вибудовується вчення про цю систему, її загальна теорія [182, с. 25].

Аналіз науково-біографічних даних, науково-педагогічних поглядів педагогічних персоналій минулого потребує здійснення історико-педагогічного дискурсу в контексті врахування історичних, політичних і соціально-економічних умов розвитку суспільства тогочасного історичного періоду, забезпечуючи, тим самим, наукову об'єктивність персоналістичних досліджень. Методологію сучасних історико-педагогічних досліджень В. Пилипенко [193, с. 52] пропонує вибудовувати на академічних засадах принципів наступності, єдності, системності та багатофакторності у висвітленні життєвого і творчого шляху персоналій освітньої галузі.

В основі підходів до вивчення педагогічної персоналії як історико-педагогічного явища М. Богуславський [32, с. 39] вбачає взаємообумовленість та взаємодію різних критеріїв. Умовою розв'язання поставлених завдань дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання в науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка, цілісного розгляду його педагогічних ідей є розкриття теми дисертації за рядом *змістових критеріїв*, якими забезпечується об'єктивність та неупередженість їхнього представлення:

- контекстуальний критерій (аналіз умов становлення В. Сидоренка як педагога і науковця, вивчення тогочасних історико-соціальних умов, системи цінностей галузі технологічної освіти, його здатності до сприйняття її перетворень);

- біографічний критерій (здобуття освіти, особливості формування світогляду В. Сидоренка);
- практично-пізнавальний критерій (напрями науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка, діяльність щодо організації підготовки майбутніх учителів трудового навчання);
- світоглядно-ідейний критерій (становлення науково-педагогічних поглядів В. Сидоренка щодо змістового, навчального забезпечення професійної підготовки, погляди науковця на інтеграцію змісту вищої технологічно-педагогічної освіти);
- суб'єктивний критерій (вплив подій особистого життя на науково-педагогічну діяльність В. Сидоренка, формування його педагогічних, переконань, значення його взаємодії з громадськими, державними діячами, науково-педагогічними працівниками з питань підготовки майбутніх учителів трудового навчання та здійснення власної науково-педагогічної діяльності).

Вивченню персоналії В. Сидоренка як історико-педагогічного явища для виконання поставлених завдань дослідження за виділеними нами критеріями сприятиме реалізація принципів наступності історичних подій, єдності теорії і практики. Тому структуру проведеного нами дослідження підпорядковано концептуально-методологічному розумінню критеріїв вивчення персоналії В. Сидоренка.

Методологія дисертаційної роботи визначається тим науковим інструментарієм, який дозволяє здійснити об'єктивний аналіз науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, визначити його погляди на підготовку майбутніх учителів трудового навчання з урахуванням характеристик тогочасної вищої технологічно-педагогічної освіти. Цьому сприятиме розв'язання завдань дослідження за трьома принципами діалектичного пізнання: розвитку, загального зв'язку та протиріччя [65]. Принцип розвитку [6] потребує розгляду генезису виникнення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, етапів її розвитку, сьогодення актуального її розвитку учнями

і послідовниками наукової школи науковця та визначення тенденцій її використання і розвитку в майбутньому.

Діалектичний принцип загального зв'язку [4, с. 9] спрямовує вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка у єдності та взаємозв'язку його загальних, суттєвих змістових критеріїв на основі системного підходу, розкриваючи її цілісність шляхом уявлення зв'язків, порівнюючи та зіставляючи виділені нами критерії вивчення персоналії В. Сидоренка.

Принцип протиріччя [5, с. 13] орієнтує на виділення серед цих змістових критеріїв зовнішніх та внутрішніх суперечливих зв'язків, які стали джерелом розвитку науково-педагогічних поглядів В. Сидоренка на підготовку майбутніх учителів трудового навчання

Діалектичний спосіб пізнання педагогічної спадщини В. Сидоренка ґрунтується на синергетичній інтеграції *історико-педагогічного, персоналістичного, соціокультурного, проблемно-хронологічного, феноменологічного, герменевтичного, парадигмального, акмеологічного та аксіологічного методологічних підходів.*

Виходячи з предмету дослідження, центральним у дисертаційній роботі став *історико-педагогічний підхід*, за яким синтезовано його історичні та педагогічні наративи з точки зору сучасних проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Актуалізуючи історичні проблеми науково-педагогічної діяльності та науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, історико-педагогічний підхід дає змогу структуровано проаналізувати хронологію становлення та розвитку, чинники появи та динаміку змін його педагогічних ідей у єдності виховних, дидактичних та організаційно-методичних складових підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Історико-педагогічний підхід сприяє розкриттю широкої бази першоджерел та інструментарію історико-педагогічної науки для об'єктивної та історично-коректної реконструкції, інтерпретації та актуалізації у сучасній практиці підготовки майбутніх учителів трудового навчання передумов становлення та розвитку наративу змісту науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка.

Вивченню шляхів становлення особистісно-професійних, соціально-педагогічних поглядів В. Сидоренка сприяв *персоналістичний* підхід, за яким простежується вплив його життєвого і творчого шляху на становлення педагогічного мислення, розкривається історичний контекст його ініціатив із підготовки майбутніх учителів трудового навчання у єдності з біографічними фактами. Як зазначає Т. Завгородня [83, с. 77; 84, с. 17], персоналістичний підхід розкриває такі стратегічні лінії розвитку в історико-педагогічному дослідженні:

- здійснення персоніфікації соціокультурних вимірів утворення освітніх цінностей, розкриваючи внесок персоналії у розвиток тогочасної освіти;
- вироблення превентивно-концептуального механізму уникнення в історико-педагогічному дослідженні можливих методологічних помилок, враховуючи реалії тогочасної вищої української педагогічної освіти;
- цілісний аналіз напрямів науково-педагогічної діяльності персоналії на підставі фактичних матеріалів і історичних документів;
- оцінювання характеру та спрямувань освітньо-наукових ініціатив персоналії з урахуванням освітніх тенденцій досліджуваного періоду.

Саме персоналістична методологія сприяє науково-обґрунтованому та виваженому оцінюванню внеску В. Сидоренка у розв'язання проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання у вищій педагогічній освіті України кінця ХХ-початку ХХІ століття, розкриваючи мотиви вчинків та діяльності особистості у тих соціально-педагогічних умовах.

Розгляд науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка на засадах *соціокультурної* методології дає змогу виявити цивілізаційно-гуманістичні її складові, розкриваючи систему тогочасних соціально-ціннісних норм і традицій освітнього простору у єдності ідеальних і реальних сторін професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Базуючись на наукових досягненнях педагогіки, соціології та культурології, соціокультурний підхід дозволяє, за Ю. Агаповим [3, с. 100], здійснити

багатофакторний підхід до вивчення процесу становлення та розвитку предмету дослідження в межах та під впливом соціокультурного середовища (простору).

Соціокультурний підхід обумовлений об'єктивними взаємозв'язками особистості із соціумом і його культурою як системою цінностей. Як соціальна істота особистість містить у собі культуру соціуму, розвивається на основі опанованої нею культури та стає творцем нових її складових [43, с. 94]. У зв'язку із цим опанування соціокультурною системою цінностей сприяло розвитку особистості В. Сидоренка та сприяло його творчому науково-педагогічному становленню в галузі вищої педагогічної освіти.

На висвітлення становлення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка спрямовано *проблемно-хронологічний підхід*, за яким науково-історична методологія дослідження дозволяє історично-коректно визначати шляхи тогочасного розв'язання актуальних проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання у послідовному хронометражі та організації тогочасних фактів і подій за змістом визначальних етапів науково-педагогічної діяльності науковця. Поетапний розгляд становлення поглядів В. Сидоренка на проблему підготовки майбутніх учителів трудового навчання передбачає розгляд тогочасних фактів і подій у послідовній хронології, дотримуючись історичної наступності становлення його наукової школи з ряду попередніх наукових шкіл та розкрити її трансформацію, по мірі її розвитку, в наукові школи його учнів і послідовників.

Відстеження логічного розвитку проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання за таким підходом сприяє інтерпретації педагогічної спадщини В. Сидоренка з позицій сучасних тенденцій розвитку професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та прогнозуванню шляхів ефективного використання її практичного досвіду в сучасних умовах розбудови вищої технологічної освіти. Водночас, тут доречно навести застереження, висловлене О. Сухомлинською [388, с. 43], стосовно того, що часто ідеї, висловлені тим чи іншим педагогом, не

збігаються, а іноді прямо протилежні наявній педагогічній практиці, що саме мислитель формує парадигму, яка може проявлятися через декілька десятиліть.

Осмиленню науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, особистість якого є яскравим прикладом історії підготовки майбутніх учителів трудового навчання, сприяє використання *феноменологічного методологічного підходу*. Феноменологія передбачає вивчення видимого, того що уявляється, що протиставляється дійсності [431]. В оцінці науково-педагогічних явищ цей підхід враховує суб'єктивність їхнього сприйняття на чуттєво-сенсорному рівні з подальшою інтерпретацією того, що було відчуте з точки зору рівня набутих особистістю знань, культури, досвіду та здібностей до аналітичної діяльності [9, с. 62]. Освітньо-науковий простір, у якому формувалася свідомість В. Сидоренка задавав певних смислів і значень формуванню його світогляду, відображаючи феноменологічну об'єктивацію суб'єктивно інтерпретованих його поглядів на тогочасну підготовку майбутніх учителів трудового навчання. Особливістю використання феноменологічного підходу є встановлення та обґрунтування взаємозв'язку між аспектами суб'єктивного сприйняття об'єктивної реальності тогочасної вищої технологічної освіти для розуміння науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка у сукупності її характеристик.

Важливою складовою розкриття світоглядно-аксіологічних і соціально-економічних умов розвитку поглядів В. Сидоренка на підготовку майбутніх учителів трудового навчання є опрацювання та інтерпретація в ході дослідження його персоналії широкої бази першоджерел. До основних першоджерел у біографічних дослідженнях із історії педагогіки відносяться філософські, наукові, педагогічні, публіцистичні праці, епістолярні джерела досліджуваної персоналії, які розкривають змістово-інформаційні факти досліджуваного періоду [21, с. 29].

Неупереджене вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка на основі широкої джерельної бази потребує використання *герменевтичного*

методологічного підходу із залученням принципів аналізу та інтерпретації першоджерельної бази. Тлумачення науково-педагогічних праць у спадщині В. Сидоренка потребує використання інструментарію герменевтичного підходу для інтерпретації, оцінювання та розуміння висловлених у джерельній базі педагогічних ідей та освітньої діяльності науковця. Для цього здійснено аналіз доступних нам першоджерел із підготовки майбутніх учителів трудового навчання на основі таких наукових принципів пізнання:

- системності – для цілісно-інтегративного сприйняття та пошуку інформації у першоджерелах про науково-педагогічні ідеї та персоналію В. Сидоренка;

- об'єктивності – для неупередженої, позаформальної спрямованості дослідження;

- джерелознавчого пізнання через аналіз вчинків – ознайомлення з автентичними текстами науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з метою виявлення його педагогічних ідей та характеристики освітньої діяльності.

Дотримання зазначених принципів забезпечує глибину, повноту та неупередженість аналізу науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, сприяє науковій обґрунтованості та аргументованості її оцінювання.

З метою структурування та узагальнення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, на завершальній стадії опрацювання фактологічних матеріалів дослідження нами був використаний *парадигмальний підхід*, методологічний потенціал якого забезпечує цілісний, системний та аргументований аналіз його дидактичних та організаційно-педагогічних ідей, практична реалізація яких забезпечуватиме інноваційний розвиток сучасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Як зазначає М. Євтух [79, с. 11], саме на парадигмальному рівні виділяються найбільш характерні риси освітніх систем певної історичної епохи або історико-культурної спільноти. Парадигмальний методологічний підхід сприяє цілісному уявленню освітньо-наукової діяльності

В. Сидоренка, розкриттю її напрямів у досліджуваний період, виявленню закономірностей, тенденцій та суперечностей у становленні науково-педагогічної школи науковця. Саме парадигмальний підхід до вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка дав змогу схарактеризувати її як самобутню і унікальну, розкрити динаміку її становлення та розвитку.

Функціональність компонентів підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка визначається загальними парадигмальними вимогами, визначеними тогочасними суспільними потребами та історичними обставинами. Застосування в дослідженні парадигмального підходу спонукало нас до розгляду проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка крізь призму освітньо-наукової парадигми, яка була домінуючою наприкінці ХХ–початку ХХІ століття.

Переосмислення усталених принципів тогочасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання у педагогічних ідеях і поглядах В. Сидоренка сприяло оновленню парадигми організації цієї підготовки, пошуку інноваційних концептуальних підходів до розвитку технологічної освіти на засадах національних цінностей у ході відродження української державності.

Вивченню творчої науково-педагогічної діяльності, розкриттю нових сторін у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка сприяли теоретичні засади *акмеологічного підходу*, яким визначаються формування і самовдосконалення особистості, зорієнтовані на найвищі науково-педагогічні досягнення [7; 72]. Застосування акмеологічного підходу уможливило розгляд сформованості особистості В. Сидоренка як суб'єкта науково-педагогічної діяльності, вивчення його фахового спілкування та зрілості його особистості як професіонала, готового до безперервного науково-педагогічного саморозвитку. Теоретико-концептуальний інструментарій акмеологічного підходу забезпечує розуміння розвитку педагогічних поглядів та ідей науковця на проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання як удосконалення, руху до зрілості та особистісно-

професійного саморозвитку [122, с. 29].

Феноменальний потенціал науково-педагогічного саморозвитку В. Сидоренка забезпечив набуття ним особистісної якості активного суб'єкта, здатного свідомо вибудовувати власну прогресивну освітньо-професійну діяльність. Акмеологічний підхід спрямовує аналіз його науково-педагогічної спадщини з позицій ролі тогочасного освітнього середовища, особистісних якостей, обдарованості, соціальних умов успішного саморозвитку впродовж неперервної науково-педагогічної і самоосвітньої діяльності.

Підготовку майбутніх учителів трудового навчання до безперервного професійного саморозвитку В. Сидоренко розглядав із позицій акмеологічного підходу, розкриваючи розвиток особистісно-професійного потенціалу кожного студента в процесі професійної підготовки через становлення нових нахилів, здібностей та властивостей особистості, зорієнтованих на майбутні найвищі професійні досягнення. Застосування акмеологічного підходу, заснованого на безперервному професійному саморозвитку особистості, у підготовці майбутніх фахівців сприятиме, за В. Фрицюком [432, с. 162] формуванню їхньої педагогічної майстерності та професіоналізму.

На оцінювання значення ідей В. Сидоренка з підготовки майбутніх учителів трудового навчання для тогочасної доби його науково-педагогічної діяльності та удосконалення їхньої сучасної професійної підготовки спрямовано залучення до проведеного нами персоналістичного дослідження *аксіологічного підходу*. Дослідження Ж. Гараніної [55] вказує на те, що наявні у суб'єкта особистісно-професійні цінності обумовлюють процес та перспективи його саморозвитку.

Теоретико-концептуальний інструментарій аксіологічного підходу спрямований на вивчення ціннісних орієнтацій персоналії В. Сидоренка, пріоритетів його науково-педагогічної спадщини та цінності педагогічних поглядів, особливостей усвідомлення ним власної самоцінності як фахівця з

підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах тогочасної вищої педагогічної освіти, допомагає осмисленню особливостей вибудовування науковцем своєї науково-педагогічної кар'єри, досягнення мети безперервного професійного саморозвитку для успішної освітньої діяльності [235].

Базуючись на понятті цінності, аксіологічний підхід уможливорює виявлення тих позитивно-значущих змісту, методів, форм організації прогресивного розвитку галузі вищої технологічно-педагогічної освіти у науково-педагогічній спадщини науковця, які задовольняють ціннісні освітні потреби майбутніх учителів трудового навчання у вигляді норм та ідеалів та механізмів перетворення суспільних цінностей в особистісні [3, с. 99; 43, с. 94]. У професійній орієнтації педагога найбільш затребуваною цінністю І. Зязюн [92] визначає його професію як стійкий орієнтир, за яким він співвідносить свою життєву і педагогічну діяльність.

Джерелом особистісно-сислової активності В. Сидоренка ми визначаємо, за С. Вітвицькою [47], специфічні для його науково-педагогічної діяльності потреби у постійному професійному самовдосконаленні та наданні допомоги учням своєї наукової школи у їхньому особистісно-науковому розвитку.

За аксіологічним підходом було розкрито випереджальне значення науково-педагогічних ідей В. Сидоренка, впровадження яких сприяло вирішенню не лише тогочасних проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання, а й усвідомленню їх затребуваності та педагогічної цінності в теперішній час розвитку вищої технологічно-педагогічної освіти, шляхів формування перспективи її розвитку та майбутньої моделі [90].

Реалізація зазначених методологічних підходів спрямовує історико-педагогічні розвідки на здійснення об'єктивно-вмотивованого, неупередженого оцінювання науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка за такими загальнонауковими принципами пізнавальної діяльності:

- принцип науковості – розкриває орієнтацію логічної і правильної

інтерпретації результатів вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка на доказове та аргументоване їхнє підкріплення джерельною базою;

- принцип пізнавальності – обумовлює науково-обґрунтоване висвітлення педагогічних ідей та поглядів В. Сидоренка на професійну підготовку майбутніх учителів трудового навчання на підставі вивчення мотиваційного контексту його науково-педагогічної діяльності в тогочасному освітньому середовищі;

- принцип діалектичної єдності теорії і практики – передбачає всебічний аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка із системним розкриттям взаємозв'язків між його педагогічними ідеями, обґрунтування тенденцій, які можуть бути сьогодні впроваджені у практику вищої технологічно-педагогічної освіти;

- принцип об'єктивності – виражається у цілісному врахуванні чинників становлення та умов розвитку науково-педагогічних ідей та поглядів В. Сидоренка на проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання, уникаючи суб'єктивізму та упередженості і їхньому оцінюванню;

- принцип єдності історичного і логічного – розкриває поєднання історико-генетичного аспекту вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка із теоретичним обґрунтуванням її структури, зв'язків, функцій та перспектив її розвитку учнями та послідовниками вченого;

- єдності цілісного і аспектного – передбачає розгляд науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка як інтегровану в єдине ціле систему його різноаспектних ідей та поглядів на підготовку майбутніх учителів трудового навчання, підпорядкованих меті тогочасної науково-педагогічної діяльності вченого;

- принцип конкретності – включає вивчення проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання у хронологічних межах історичного періоду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка;

- принцип системності – вимагає розгляду науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка у вигляді цілісної єдності закономірно взаємопов'язаних ідей та поглядів на підготовку майбутніх учителів трудового навчання, підпорядкованих цілям його тогочасної педагогічної діяльності;

- принцип багатофакторності соціально-історичної детермінації педагогічної дійсності – потребує врахування впливу зовнішніх умов і внутрішніх ідей та чинників на становлення і розвиток ідей та поглядів В. Сидоренка на удосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання;

- принцип контекстуальної інтерпретації – спрямований на розкриття системи неперервного розвитку проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання з урахуванням контексту становлення та розвитку науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з подальшою інтерпретацією тенденцій впливу його ідей та поглядів на тогочасну і сучасну вищу технологічно-педагогічну освіту.

- принцип академічної доброчесності визначає толерантне, неупереджене, поважне ставлення до ідей, думок та поглядів В. Сидоренка на професійну підготовку майбутніх учителів трудового навчання, посилення на достовірні та перевірені джерела інформації у випадках їхньої інтерпретації та використання в сучасних умовах.

Теоретичну основу дослідження складають такі положення сучасної історико-педагогічної науки: концептуальні ідеї розвитку історії педагогіки (О. Адаменко, М. Богуславський, Б. Год, С. Гончаренко, Н. Гупан, М. Євтух, О. Лавриненко, О. Сухомлинська та інші); проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання (І. В. Андрощук, І. П. Андрощук, В. Бурдун, Д. Вороніна-Пригодій, А. Грітченко, І. Жерноклеєв, В. Жигір, О. Коберник, М. Корець, Є. Кулик, М. Курач, В. Курок, В. Мадзігон, Л. Оршанський, Л. Павлюк, В. Сидоренко, В. Стешенко, В. Титаренко, С. Ткачук, О. Торубара, Д. Тхоржевський, А. Цина, Л. Чистякова, С. Ящук та інші);

фундаментальні теоретичні положення історико-педагогічної персоналістики (О. Адаменко, С. Айтов, Г. Белан, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, Т. Завгородня, О. Сухомлинська та інші); наукові положення щодо тенденцій розвитку вітчизняної вищої педагогічної освіти кінця ХХ–початку ХХІ століття (В. Андрущенко, Я. Бельмаз, Я. Болюбаш, В. Кремінь та інші); науково-теоретичні узагальнення щодо розвитку наукових шкіл в галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання (П. Артюшннко, М. Близнюк, Я. Бобилєва, Л. Кравченко, В. Кузьменко, Н. Слюсаренко, О. Титаренко та інші).

Вихідні позиції дисертаційної роботи ґрунтуються на концептуальних засадах таких державних нормативних документів у галузі освіти: Закони України «Про освіту» [86], «Про вищу освіту» [85], «Про повну загальну середню освіту» [87], «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [88], «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті» [157], «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [159], «Про державну національну програму «Освіта» (Україна ХХІ століття) [198], «Державний стандарт базової середньої освіти» [71].

Загальна стратегія дослідження визначається використанням системи методів дослідження, спрямованих на вирішення поставлених нами завдань. До наукових розвідок були залучені теоретичні (загальнонаукові, спеціальні історико-педагогічні) та емпіричні науково-дослідницькі методи.

Загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, аналогія, дедукція та індукція, порівняння, опис, пояснення, систематизація та узагальнення) спрямовані на встановлення історико-педагогічних чинників генезису та теоретичний аналіз науково-педагогічних ідей щодо вирішення проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка.

Серед спеціальних історико-педагогічних методів дослідження були задіяні такі:

- проблемно-хронологічний метод – спрямований на вивчення динаміки становлення та часової послідовності розвитку поглядів В. Сидоренка на проблеми професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання;

- біографічний метод [234] – для детального аналізу динаміки та розгортання в часі фактів індивідуального життєвого середовища, біографії та суб'єктивних уявлень В. Сидоренка про світ як чинників його науково-педагогічної творчості та організаційно-просвітницької діяльності, визначення їхньої значущості для вищої технологічно-педагогічної освіти тогочасної і сучасної України;

- метод періодизації – для поетапного розкриття становлення та розвитку науково-педагогічних поглядів та ідей вченого згідно визначених критеріїв;

- герменевтичний метод – забезпечує аналіз та осмислення інформаційного наповнення першоджерел;

- метод реконструкції – застосовано для аналізу специфічних ознак змісту тогочасних соціально-педагогічних тенденцій розвитку професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання

- синхронний та діахронний методи – забезпечують узагальнення тенденцій розвитку технологічно-педагогічної освіти у контексті науково-педагогічних інновацій В. Сидоренка у єдності взаємовпливів та взаємозв'язків їхніх ознак у досліджуваній та теперішній час;

- метод наукової інтерпретації та екстраполяції – використано для творчого осмислення та поширення цінних історико-педагогічних надбань науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з урахуванням сучасних тенденцій, проблем та завдань підготовки майбутніх учителів трудового навчання;

- історико-ретроспективний – сприяє комплексному розкриттю змісту, провідних напрямів і характеру науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка в досліджуваній період;

В ході наукового пошуку було використано низку емпіричних науково-дослідницьких методів, з-поміж них:

- історіографічний та пошуково-бібліографічний – використано для пошукового аналізу інформаційних першоджерел, вивчення науково-педагогічної літератури за темою дослідження;

- археографічний – залучено для класифікації та систематизації архівних фондів, структурування та розкриття науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка;

- інтерв'ювання, опитування, анкетування – використано для опрацювання усно-історичних матеріалів;

- спостереження – сприяло здійсненню моніторингових заходів щодо ефективності впровадження прогресивних ідей науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка для вирішення сучасних проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Обґрунтовані змістові критерії, методологічні підходи, наукові принципи, вихідні позиції та методи персоналістичного історико-педагогічного дослідження сприяють цілісному та об'єктивному вивченню співвідношення традиційних та інноваційних складових у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка, з'ясуванню закономірних особливостей та суперечностей тогочасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Методологічний аспект дослідження визначається актуалізацією прогресивних надбань його науково-педагогічної спадщини, в окресленні шляхів модернізації сучасної практики підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Актуалізація кращого науково-педагогічного досвіду визнаних лідерів освіти і науки забезпечує, за S. Lee [473, С. 10], самоорганізацію суспільства та індивідуальних ініціатив для його прогресивного розвитку. Вивчення персоналії В. Сидоренка сприятиме розкриттю тих його науково-педагогічних ідей, які вийшли із його особистої науково-просвітницької діяльності та сприятимуть перетворенню сучасної практики вищої технолого-педагогічної освіти.

1.3. Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті української традиції підготовки вчителя трудового навчання та технологій

Науково-педагогічна діяльність В. Сидоренка є прикладом діяльності одного з найкращих фахівців не тільки в Україні, а й за її межами в галузі підготовки науково-педагогічних кадрів. Наприкінці ХХ-початку ХХІ століття він висунув нові педагогічні ідеї підготовки науково-педагогічних кадрів, був науковим керівником ряду науково-педагогічних досліджень із актуальних проблем підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні. Визначальними складовими підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренко називав її фундаменталізацію та комплекс інтеграційних дій із покращення ефективності технологічної освіти, що забезпечуватиме їхню професійну мобільність, широту фахової підготовки, здатність швидкого реагування на зміни у трудовому навчанні учнів та конкурентоспроможність на ринку праці [302, с. 3-7].

Багаторічне становлення В. Сидоренка як науковця почалося з навчання в Київському технікумі радіоелектроніки та на механко-машинобудівному факультеті Київського політехнічного інституту. Більше 30 років В. Сидоренко віддав удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів на кафедрі трудового навчання та креслення Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, пройшов шлях від асистента у 1977 році до професора у 1996 році, завідувача цієї кафедри з 2000 року. Стратегічними напрямками викладацької та науково-педагогічної діяльності вченого були розвиток науково-технічної творчості студентської молоді, обґрунтування методології та концепції її залучення до наукових досліджень.

Свою науково-педагогічну діяльність В. Сидоренко завжди активно поєднував із тогочасним освітнім життям країни. Науковий світогляд науковця формувався у співпраці з Науково-дослідним інститутом трудового

навчання та професійної орієнтації Академії педагогічних наук СРСР (1980–1992 р.р.), Національною академією педагогічних наук України (2003–2013 р.р.), Інститутом професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України (2006–2008 р.р.), Національним університетом біоресурсів та природокористування України (2009–2013 р.р.). Наукове становлення та розвиток науково-педагогічних ідей В. Сидоренка відбувалися у активній співпраці із багатьма знаними вченими тогочасної і сучасної галузі вищої технологічно-педагогічної освіти П. Атутовим, І. Зязюном, В. Качневим, О. Коберником, В. Мадзігоном, Н. Ничкало, Г. Терещуком, Д. Тхоржевським.

Вирішального впливу на становлення В. Сидоренка як професійного науковця мала його багаторічна, майже 25 річна співпраця з відомим вченим галузі підготовки вчителів трудового навчання в Україні, академіком Д. Тхоржевським, ідеї якого в галузі ступеневої вищої технологічно-педагогічної освіти він успішно наслідував та розвивав.

Набутий В. Сидоренком науково-педагогічний досвід й чітке бачення завдань щодо розв'язання проблем тогочасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, висока організаційно-педагогічна компетентність та плідна співпраця із відомими науково-педагогічними працівниками сприяли перетворенню усіх закладів вищої педагогічної освіти, у яких йому довелося працювати, на зразкові заклади освіти, всеукраїнські центри передового науково-педагогічного досвіду галузі технологічної освіти.

Широка науково-педагогічна діяльність та просвітницькі ідеї В. Сидоренка характеризуються довготривалим становленням шляхом активного використання та інтерпретації науковцем теоретико-практичних напрацювань педагогів-практиків та науковців галузі технологічної освіти. У пошуку нових шляхів вирішення проблем реформування підготовки майбутніх учителів трудового навчання вчений завжди використовував здобутки історичного українського досвіду організації підготовки вчителів цього фаху. Його інноваційні пропозиції завжди ґрунтувалися на використанні позитивних тенденцій вітчизняної традиції підготовки

майбутніх учителів трудового навчання [456, с. 5].

Вітчизняна теорія і методика підготовки майбутніх учителів трудового навчання має свої історично-ретроспективні особливості відповідно до соціально-економічного розвитку та історико-освітнього життя українського суспільства та його морально-етичних устоїв. В історії вищої педагогічної освіти ідеї підготовки майбутніх учителів трудового навчання були предметом вивчення багатьох науково-педагогічних працівників.

Ретроспективно-порівняльний аналіз підготовки майбутніх учителів трудового навчання передбачає визначення періодизації становлення та розвитку вітчизняної вищої технологічно-педагогічної освіти, відображення основних етапів її генези [452, с. 57]. Так, Л. Хомич (1998, с. 71-72) в історії становлення та розвитку професійної підготовки вчителя виділяє чотири етапи:

– перший етап – донауковий, відповідає періоду історії стародавнього світу, коли функцію вчителя виконують люди з життєвим досвідом, певними знаннями і вміннями;

– другий етап – просвітницький, відповідає історичному періоду середньовіччя, зародження класичної педагогіки, коли функцію вчителя виконують духовні, світські освічені люди без спеціальної педагогічної підготовки;

– третій етап – науково-методичний, відповідає періоду історії нового часу, зародження системи спеціальної підготовки вчителя, появи вчительських семінарій, інститутів;

– четвертий етап – розвиток професійної підготовки вчителя, відповідає періоду новітньої історії, створення теорії професійної підготовки вчителя.

Аналіз науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка засвідчує ретельне вивчення ним вітчизняного історико-педагогічного досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання [238; 240; 275]. Професійно-педагогічну підготовку було започатковано із появою

педагогічної спеціальності, коли німецьким педагогом А. Франке було створено дворічну учительську семінарію з підготовки викладачів середніх шкіл [139].

Першим закладом підготовки вчителів в Україні став педагогічний інститут із трирічним навчанням, виділений зі складу Харківського університету. Прийняття офіційного рішення щодо створення вчительських інститутів у травні 1872 року відбулося після введення у 1866 році у початкових школах ручної праці [186, с. 148].

Значну увагу спеціальній підготовці майбутніх учителів приділяв К. Ушинський, яким був розроблений її зміст із переліку гуманітарних, прикладних та спеціальних навчальних дисциплін у поєднанні з їхньою практичною підготовкою у народних школах, закріплених за учительськими семінаріями [192]. К. Ушинським було запроваджено річне стажування випускників чотирирічних учительських семінарій під керівництвом наставників семінарії, після чого майбутні вчителі могли отримати кваліфікацію вчителя народної освіти [139, с. 160].

У навчальних округах України у 2017 році діяли 11 учительських інститутів із трирічним терміном навчання та 44 учительські семінарії, якими здійснювалася підготовка вчителів широкого профілю для викладання кількох навчальних предметів у вищих початкових та середніх школах [185].

Реорганізація у 2020 році учительських семінарій у трирічні вищі педагогічні школи, обумовила їхню самостійність у визначенні багатопредметного змісту підготовки майбутніх учителів та наявність у своїй структурі дослідно-показових базових шкіл для проходження майбутніми вчителями педагогічної практики. В цей же час відбулося створення на базі вищих педагогічних курсів педагогічних технікумів, навчання в яких за традиційною лекційною і самостійною роботою здобувачів поєднувалося із лабораторно-бригадним методом.

Історико-педагогічний аналіз тенденцій становлення та розвитку професійної підготовки вчителів трудового навчання виступає дієвим

чинником усвідомлення майбутніх шляхів її розвитку та вдосконалення. В. Сидоренко [238, с. 41] відзначав, що звична для багатьох поколінь система підготовки вчителів трудового навчання, як і система трудової підготовки учнів мають глибоку історію, спрямування якої визначається потребами існуючої соціально-економічної та політичної системи.

Перші наукові засади підготовки майбутніх учителів для шкіл, за В. Сластьоніним [375, с. 10-11] було започатковано наприкінці 20-х-початку 30-х років ХХ століття на підставі визначення експертами суспільних вимог до їхніх професійно-значущих якостей та рейтингу тих із них, які найбільше поцінуються учнями.

Різноманітність закладів вищої педагогічної освіти у 1931 році було змінено на чотирирічні педагогічні інститути, а педагогічні технікуми наприкінці 30-х років були реорганізовані у педагогічні училища. Структура та зміст підготовки майбутніх учителів визначаються навчальними планами, програмами, посібниками і підручниками навчальних дисциплін.

Як зазначає В. Гусев [67, с. 38], на початку 30-х років у закладах вищої педагогічної освіти відбулося оновлення навчальних планів підготовки вчителів, особливістю яких стало вивчення політехнічних та педагогічних навчальних дисциплін із розширенням практичної підготовки студентів у лабораторіях та виробничих майстернях. Серед тогочасних політехнічних дисциплін були економіка, історія техніки, організація та раціоналізація виробництва, електротехніка та електрифікація СРСР, технологія матеріалів, машинознавство з основами графіки.

Загалом, у 1940 році в Україні підготовку майбутніх учителів здійснювали 6 університетів, 47 закладів вищої педагогічної освіти та 80 педагогічних училищ.

На початку другої половини ХХ століття було закладено концептуальні засади фундаментальної та фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Підготовку майбутніх учителів трудового навчання було відновлено у 1954 році із уведенням до змісту шкільної освіти предмету

«Трудове навчання» для учнів 5–8-х класів та циклу предметів із основ виробництва для школярів 9–10-х класів. Розвиток педагогічної освіти вчителів трудового навчання у 50–60-ті роки минулого століття відбувався в напрямку стабілізації переліків навчальних дисциплін та пошуку шляхів забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів.

Підготовка вчителів трудового навчання з 1957 року здійснювалася за Навчальними планами педагогічних інститутів [152] за подвійною спеціальністю «Фізика, основи виробництва», в яких навчальні дисципліни ділилися на обов'язкові та факультативні. Цілісному уявленню студентів про галузь «Основи виробництва» сприяла побудова обов'язкової складової на інтеграційній основі. Наприклад, заняття з практикуму у навчальних майстернях та методики проведення занять у шкільних майстернях були інтегровані з вивченням технології матеріалів. Вагомою була практична підготовка студентів у обсязі 28 тижнів виробничих та педагогічних практик за весь період навчання. Така організація підготовки майбутніх учителів трудового навчання сприяла їхній успішній подальшій професійно-педагогічній діяльності в умовах повнокомплектних та малокомплектних шкіл України із викладання кількох навчальних предметів.

У другій половині 60-х років ХХ століття Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР було прийнято рішення щодо прийому на навчання студентів відповідно до потреб шкіл у підготовці вчителів праці й виробничого навчання у педагогічних, технічних та сільськогосподарських закладах вищої освіти країни. У цей час у Дрогобицькому, Чернігівському, Слов'янському, Криворізькому та Херсонському педагогічних інститутах було започатковано підготовку майбутніх учителів за спеціальностями «Загальнотехнічні дисципліни і фізика» та «Фізика і загальнотехнічні дисципліни» [436, арк. 20].

Постановою колегії Міністерства освіти УРСР від 15.10.1969 р. «Про затвердження заходів по подальшому поліпшенню роботи з професійної орієнтації та трудового виховання учнів у загальноосвітніх школах УРСР»

діяльність педагогічних училищ, педагогічних вишів та закладів післядипломної освіти було спрямовано на оновлення змісту, вдосконалення методів і форм організації підготовки учителів із трудової підготовки, яких на той час у школах України не вистачало.

З 1970 року в Україні чотирирічна підготовка вчителів трудового праці та загальнотехнічних дисциплін почала здійснюватися за моноспеціальністю з оволодінням, починаючи з третього курсу, одним із поглиблених напрямків трудової підготовки учнів старших (9–10-х) класів. Для цього було введено новий навчальний план за спеціальністю 2120 «Загальнотехнічні дисципліни і праця з додатковою спеціалізацією».

Відкриттю в педагогічних інститутах України загальнотехнічних факультетів сприяло затвердження 25 лютого 1972 року Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР спеціальності 2120 «Загальнотехнічні дисципліни і праця» з розширеними спеціалізаціями за напрямками трудової підготовки.

У своїх публікаціях В. Сидоренко (2004, с.41) критикує надмірну тогочасну диференціацію загальнотехнічних та фахових навчальних дисциплін у формі дещо спрощених навчальних планів інженерної підготовки фахівців у технічних вишах. Негнучкість і механічність моделі підготовки вчителів трудового навчання у 50–70-х роках минулого століття були обумовлені відсутністю у навчальних планах часу на самостійну роботу студентів та варіативної індивідуальної складової змісту навчання.

Постановою «Про заходи з подальшого покращення трудового навчання, виховання та профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл» 1976 року було підсилено підготовку майбутніх учителів трудового навчання до роботи в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, розбудова яких активно велася у цей період, а також їхньої профорієнтаційної підготовки в педагогічних інститутах. Вивчення В. Сидоренком вітчизняної традиції сприяло комплексній розробці ним різних аспектів підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи в школі: аналіз проблем методичної

підготовки майбутнього вчителя праці до профорієнтаційної роботи в школі [355]; обґрунтування структури і змісту курсу профорієнтації для майбутніх учителів трудового навчання [359]; укладання програми вищих педагогічних закладів освіти: профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи [203]; вдосконалення лабораторних занять із предмету «Профорієнтація та методика профорієнтаційної роботи» [242]; укладання дидактичних матеріалів до лабораторних робіт до предмету «Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи» [329]; підготовка студентів до проведення занять із предмету «Основи виробництва. Вибір професії» [279]; оцінювання результативності профорієнтаційних знань та умінь майбутніх учителів трудового навчання [357].

Перехід у 1980 році на п'ятирічний термін підготовки майбутніх учителів трудового навчання та загальнотехнічних дисциплін обумовив включення до змісту професійної підготовки групи з п'яти навчальних дисциплін: педагогіка, психологія, основи виробництва, машинознавство та методика трудового на професійного навчання, на вивчення яких навчальним планом виділялося 25% від загальної кількості навчального часу. Прикладний характер професійної тогочасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання забезпечувався навчальними (безперервна, технологічна в промисловості та літня педагогічна) та виробничими педагогічними практиками загальним обсягом 32 тижні за весь період навчання.

Починаючи з третього курсу, на фахову підготовку за вибором студентів (металообробка, технічне креслення, автосправа, механізація сільського господарства, автосправа) відводилося 12% від загального обсягу навчальних занять.

Першим позитивним кроком до сучасної неперервної ступеневої освіти можна визнати появу у 80-х роках минулого століття навчальних планів із скороченим терміном навчання для осіб, які здобули середню педагогічну освіту в педагогічних училищах за кваліфікацією «Учитель трудового навчання та загальнотехнічних дисциплін».

З 1990 року вищі педагогічні заклади освіти набули право складати власні варіанти навчальних планів для підготовки вчителів спеціальності «Загальнотехнічні дисципліни і праця», навчальні дисципліни в яких групувалися за такими циклами: суспільні, загальноосвітні, психолого-педагогічні та спеціальні дисципліни. Певної завуальованості структури фундаментальної підготовки майбутніх учителів надавало розміщення в циклі спеціальних дисциплін фундаментальних (фізика, вища математика) та фахових (за напрямом трудової підготовки) навчальних дисциплін.

У 90-х роках у підготовці вчителів трудового навчання відбулася поява циклів навчальних дисциплін за додатковими спеціальностями (креслення, фізичне виховання, механізація сільського господарства, технічна творчість), у змісті яких чітко не розрізнялися напрями поглибленої трудової підготовки і власно додаткові спеціальності. Як зазначає А. Цина [452, с. 67], це викликало певну невизначеність у тогочасних навчальних планах структури фундаментальної і професійної підготовки за додатковими спеціальностями.

Започаткування у 1996 році підготовки вчителів трудового навчання із поєднанням вивчення циклів дисциплін за додатковими спеціалізаціями було здійснено шляхом трансформації циклу фахових дисциплін за напрямами трудової та додаткової підготовки. Виключення із назви спеціальності словосполучення «загальнотехнічні дисципліни» та введення до неї назв додаткових спеціалізацій (наприклад, «трудове навчання і технічна творчість», «трудове навчання і основи підприємництва») залишило незмінною структуру професійної підготовки та дало змогу збільшити її обсяг майже на половину (33% загального часу навчальних занять), а також розширити кваліфікацію випускників готовністю до викладання креслення, безпеки життєдіяльності та інших шкільних предметів.

Розширенню спектру освітніх завдань і задоволенню освітніх потреб здобувачів вищої педагогічної освіти сприяло започаткування в Україні з 1998 року ступеневої вищої освіти за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти – трудове навчання (технічна або обслуговуюча праця)» за

трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». Нові орієнтири підготовки вчителя орієнтували тогочасні науково-педагогічні розвідки В. Сидоренка [238, с. 42-43] на окреслення кола та пошук шляхів невідкладного вирішення таких актуальних проблем: удосконалення науково-технічних основ фундаментальної підготовки вчителя засобами інтегрованих навчальних курсів; переорієнтація змісту практикумів у навчальних майстернях, вивчення основ технічної творчості, загальної методики трудового навчання та методичних курсів за спеціалізаціями на проєктно-технологічну діяльність; поглиблення рівня опанування студентами новими інформаційними технологіями та методами комп'ютерного моделювання.

Усі навчальні дисципліни навчального плану підготовки бакалаврів із чотирирічним терміном навчання було структуровано у два цикли. Перший цикл визначався переліком обов'язкових для вивчення всіма майбутніми вчителями технічної та обслуговуючої праці «Нормативних навчальних дисциплін», який складався з двох підциклів: «Гуманітарні та соціально-економічні дисципліни» та «Фундаментальні та професійно орієнтовані дисципліни».

Другий цикл дисциплін навчального плану містив «Вибіркові навчальні дисципліни», який складався з «Циклу професійно орієнтованих дисциплін за спеціальністю технічна (обслуговуюча) праця» (інтегровані курси машинознавства та основ виробництва), «Циклу дисциплін самостійного вибору закладом вищої освіти» (регіональні освітні компоненти) і «Циклу дисциплін самостійного вибору студентом» (визначався спеціальністю: технічна чи обслуговуюча праця).

Тогочасна ступенева підготовка вчителів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» здійснювалася за додатковими спеціалізаціями (прикладна та технічна творчість, основи економіки та ін.), якими задовольнялися індивідуальні освітні потреби студентства щодо готовності до здійснення позакласної та позашкільної роботи з учнями, викладання в

зкладах освіти різних типів вибіркового навчальних предметів, забезпечення готовності майбутніх учителів до здійснення профільного та професійного навчання старшокласників, поглиблюючи змістову підготовку за спеціальністю «Учитель трудового навчання (обслуговуюча чи технічна праця).

Започаткована у 1998 році однорічна підготовка магістрів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти – трудове навчання» здійснювалася за навчальними планами, у яких навчальні дисципліни було згруповано за циклами соціально-економічної, фундаментальної, психолого-педагогічної (спрямовані на гуманітарну, психолого-педагогічну та інформаційно-технологічну підготовку) та спеціальної і науково-практичної підготовки (вивчення актуальних проблем сучасного машинознавства та виробництва, опанування теорією і методикою викладання технічних і спеціальних дисциплін та вивчення курсів за вибором студентом).

Важливу роль у становленні педагогічних ідей В. Сидоренка відіграли інституційні зміни в системі педагогічної освіти вчителів трудового навчання на початку ХХ століття [238, с. 41-42]. Тогочасний ледь 30-річний досвід підготовки в Україні вчителів трудового навчання, на думку вченого, не дав змоги створити переконливу її модель. Започаткування з 1996 року у школі освітньої галузі «Технології» та розробка в країні Державного стандарту загальної середньої освіти обумовили, як зазначав В. Сидоренко [310], появу назви нової професії «Вчитель технологій» та викликало закономірну необхідність зміни назв як спеціальності так і факультетів, на яких здійснювалася підготовка вчителя за цим фахом. На той час у багатьох педагогічних вишах на зміну назві «педагогічно-індустріальний» прийшли привабливі для сприйняття здобувачами освіти назви факультетів: «інженерно-педагогічний», «технологічно-педагогічний», «технологій та дизайну». В умовах зміни орієнтирів у підготовці вчителів трудового навчання, яка набувала все більш гуманітарно-технологічного спрямування В. Сидоренко став ініціатором створення в Національному педагогічному

університеті імені М. П. Драгоманова гуманітарно-технологічного факультету.

Реалізації науково-педагогічних ідей В. Сидоренка з розробки програмно-нормативних документів із трудового навчання учнів ЗЗСО та підготовки майбутніх учителів трудового навчання сприяла діяльність, очолюваних ним науково-методичної комісії з трудового навчання та секції трудової підготовки науково-методичної комісії з педагогічної освіти науково-методичної ради МОН України.

Подальші зміни у підготовці майбутніх учителів трудового навчання були обумовлені розробленим під керівництвом В. Сидоренка та введеним у 2005 році Державним стандартом базової і повної середньої освіти [70], який було побудованого за галузевим принципом. Структура і зміст освітньої галузі «Технології» були реалізовані в шкільних навчальних предметах «Трудове навчання» та «Інформатика». Це обумовило перехід на навчальні плани підготовки майбутніх педагогів освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «спеціаліст» за поєднаними спеціальностями «Трудове навчання (технічна та обслуговуюча праця) та основи інформатики». Підготовка ж фахівців за рівнем «спеціаліст» включала оволодіння додатковою спеціалізацією, якою було передбачено фахову підготовку за спеціальністю.

Оновлення у 2008 році Переліку напрямів (спеціальностей) та їхнього поєднання з додатковими спеціальностями та спеціалізаціями з підготовки для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра (Лист Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2007 року № 1/9-736) спрямувало підготовку майбутніх учителів освітньої галузі «Технології» за галуззю наук «Освіта» та напрямом підготовки «Технологічна освіта» у поєднанні з додатковими спеціальностями (хімія, інформатика, фізика) або додатковими спеціалізаціями (основи домашнього господарювання, основи підприємництва, профорієнтація, технічна творчість та ін.) [140, с. 8-10].

Спеціалізації забезпечували підготовку майбутніх учителів трудового навчання до викладання в ЗЗСО профільних навчальних предметів та поглиблення змісту навчання за напрямом технологічної освіти.

Як зазначає О. Кітова [102, с. 100], погляди В. Сидоренка щодо технологізації змісту трудового навчання в школі та підготовки майбутніх учителів трудового навчання ґрунтувалися на тогочасних дослідженнях вітчизняних учених: Р. Гуревича [89] (Застосування обчислювальної техніки в навчальному процесі), О. Коберника [107] (формування методичної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання), В. Мадзігона [144] (здійснення продуктивного трудового навчання на основі типізації технологічних процесів виробництва), В. Стешенка (структурування виробничих процесів на промислових підприємствах), Г. Терещука [392] (теоретичні засади методичної системи індивідуалізованого навчання), Д. Тхоржевського [423] (навчальні плани з підготовки вчителя трудового навчання).

Появу у 2010 році в старших класах школи навчального предмету «Технології» В. Сидоренко пов'язував із вивченням перетворювальної діяльності людини взагалі. Виходячи з необхідності відповідності назви навчального предмету його змістові, вчений застерігав від механічного перенесення уваги у змісті навчання суто на технологічні процеси, що могло означати повернення до ремісничого навчання і привести до втрати загальноосвітніх можливостей навчального предмету «Технології». Визначаючи техніку та технології засобами пізнання природи та суспільства В. Сидоренко розглядав трудове навчання та навчання технологій у школі як складові формування загальної культури людини [275, с. 47].

Спираючись на ідеї Ю. Хотунцева [435] стосовно неперервної технологічної освіти від дитячого садочка до закінчення технічного університету і далі в системі підвищення кваліфікації, важливої ролі технологічної освіти школярів як першого кроку до інноваційно-технологічного розвитку суспільства, В. Сидоренко обґрунтував такі

складові технологічної культури як культура праці, графічна, підприємницька, графічна, екологічна, споживча, проєктна культура, культура дизайну, побуту та людських стосунків [245, с. 238-245].

Розглядаючи технологічну підготовку як інтегральний компонент загальної освіти, В. Сидоренко [302] визначав технології базовим складником сучасної технологічної культури, універсальним багатоаспектним поняттям, що розкриває вияви знань, умінь та творчих здібностей у перетворювальній життєвій та суспільній діяльності людини.

У розробці проблем обґрунтування змісту професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренко [311, с. 3] виступав проти усталеної впродовж майже 40 річного існування цієї спеціальності традиції компіляції змісту навчальних видань для студентів технічних ЗВО. Виділяючи різні завдання навчальних дисциплін (передача знань) і наук (дослідження навколишнього звіту), які їх складають, він наголошував на необхідності відходу від індустріальної спрямованості професійно-орієнтованих дисциплін та переходу до формування у вчителів трудового навчання фундаментальних знань, необхідних для опанування учнями на уроках трудового навчання знаннями та уміннями, що забезпечуватимуть якість їхнього повсякденного життя.

Фундаменталізацію професійної підготовки він убачав у її широті та ґрунтовності, яка забезпечуватиме в перспективі професійну мобільність фахівця, вказував на необхідність переструктурування змісту вишівських навчальних дисциплін із позицій інтегративного підходу з метою фахово-спрямованої систематизації знань основ наук [309, с. 5]. Інтеграційні процеси з міжгалузевого перенесення та запозичення понятійно-термінологічного апарату вчений визначав як ознаку сучасної науково-пізнавальної діяльності. Тогочасна поява у навчальних планах підготовки майбутніх учителів трудового навчання інтегрованих курсів із фізики, хімії та математики за професійним спрямування, основ сучасного виробництва та машинознавства дала змогу по новому розв'язувати проблему фундаментальної підготовки у

педагогічних ЗВО.

Формування науково-педагогічних ідей підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка здійснювалося на історичній вітчизняній традиції вищої педагогічної освіти. Персоналія вченого свідчить про його серйозну зацікавленість історико-педагогічним и основами української вищої технологічно-педагогічної освіти, а слушні історичні приклади інституалізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання були ним реалізовані у діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Він писав: «Нове бачення трудової підготовки школярів викликає необхідність виважено оцінити існуючі підходи та окреслити саме ті з них, які повинні стати основою для подальшого розвитку підготовки вчителя трудового навчання» [238, с. 41].

З опорою на вивчення організації та забезпечення підготовки майбутніх учителів трудового навчання у вітчизняних закладах вищої педагогічної освіти В. Сидоренко [309, с. 3-6] визначив вісім фактів, що обумовлюють її стан: організаційно-методичне забезпечення підготовки вчителя; визначення змісту навчальних дисциплін підготовки майбутнього вчителя трудового навчання реалізацією навчальної програми трудового навчання в школі; навчально-матеріальна база підготовки вчителя; ставлення педагогічних вишів до підготовки майбутніх учителів трудового навчання; кадрове забезпечення підготовки вчителів; виваженість підходів до розуміння пріоритетів у підготовці майбутнього вчителя; ґрунтовні наукові дослідження теоретико-методичних аспектів підготовки сучасного вчителя трудового навчання; адекватна змістові трудового навчання в школі назва спеціальності вчителя, від якого залежить успішність реалізації шкільної програми трудового навчання.

Інноваційність становлення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка щодо підготовки майбутніх учителів трудового навчання визначалась вітчизняним досвідом освітньо-педагогічної практики.

Проблеми удосконалення існуючої системи трудового навчання учнів та підготовки майбутніх вчителів трудового навчання згідно суттєвих змін суспільного розвитку В. Сидоренко визначав як складники комплексу дій з підвищення ефективності та дієвості галузі технологічної освіти взагалі [102; 103; 142].

Висновки до першого розділу

У розділі здійснено аналіз теоретико-методичних, історико-педагогічних історіографічних та джерелознавчих засад дослідження. Глибинну концептуалізацію теоретичного аналізу і осмислення накопиченого впродовж більше тридцяти років емпіричного матеріалу нами здійснено за двома стадіями вивчення персоналії В. Сидоренка: 1) 1990-2013 р.р. – довідково-описовий характер наукових досліджень; 2) 2014 – по теперішній час, коли після смерті В. Сидоренка його особистість і науково-педагогічна спадщина стали предметом дослідження різнопрофільних фахівців галузі технологічної освіти.

Прижиттєві наукові публікації дослідників (Д. Кільдерова, О. Кітової, В. Кузьменка, Н. Слюсаренко, В. Стешенка, В. Юрженка та ін.), присвячені науково-педагогічній діяльності В. Сидоренка, нами умовно розділені на дві групи: 1) біографічні, 2) науково-дослідні. Історіографічний аналіз праць початку ХХІ століття дає змогу стверджувати, що науково-педагогічна спадщина В. Сидоренка із проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання не опинилася в забутті, яскраво висвітлює організаторський та непересічний науково-педагогічний хист Віктора Костянтиновича Сидоренка. Починаючи з 2014 року по теперішній час у дослідженні були використані узагальнюючі науково-педагогічні праці зацікавлених вузькопрофільних фахівців галузі технологічної освіти (П. Артюшенко, О. Кітова, К. Лукашенко, В. Стешенко та ін.), у яких автори аналізують науково-просвітницьку діяльність В. Сидоренка в Україні, виявляють у науково-педагогічній спадщині вченого тенденції, корисні для модернізації

сучасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

У цих розвідках нами виділені три напрями сприяння розкриттю предмета нашого дослідження: 1) узагальнюючі дослідження зі становлення вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання; 2) дослідження окремих питань вищої технологічно-педагогічної освіти; 3) праці з висвітлення науково-педагогічної та просвітницької діяльності В. Сидоренка.

Вивчення авторських праць вченого, його науково-педагогічної спадщини з підготовки майбутніх учителів трудового навчання стало підставою для їхнього узагальнення за критерієм спільності історико-педагогічних джерел, у чотири підгрупи: науково-методичні та дидактичні праці; науково-педагогічні твори; нормативні документи з організації вищої педагогічної освіти; ілюстративні першоджерела та фотоматеріали.

В основу підходів до вивчення педагогічної персоналії В. Сидоренка, як історико-педагогічного явища, нами покладено взаємообумовленість та взаємодію ряду *змістових критеріїв*, якими забезпечується об'єктивність та неупередженість розв'язання поставлених завдань дослідження: контекстуальний, біографічний, практично-пізнавальний, світоглядно-ідейний, суб'єктивний критерії. Концептуально-методологічне розуміння критеріїв вивчення персоналії В. Сидоренка обумовило структуру проведеного нами дослідження трьома принципами діалектичного пізнання: розвитку (вивчення генези науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка); загального зв'язку (єдність загальних, суттєвих критеріїв вивчення персоналії); протиріччя (виявлення зовнішніх та внутрішніх суперечливих чинників розвитку ідей та поглядів вченого).

Діалектичний спосіб вивчення нами педагогічної спадщини В. Сидоренка ґрунтується на синергетичній інтеграції таких методологічних підходів: *історико-педагогічного* (синтез історико-педагогічних наративів з точки зору проблем сучасної підготовки майбутніх учителів технологій), *персоналістичного* (розкриття впливу біографічних фактів життєвого та

творчого шляхів на становлення науково-педагогічного мислення вченого), *соціокультурного* (виявлення цивілізаційно-гуманістичних складових науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка шляхом розкриття системи тогочасних соціально-ціннісних норм і традицій освітнього простору), *проблемно-хронологічного* (історично-коректне визначення шляхів тогочасного вирішення актуальних проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання), *феноменологічного* (встановлення та обґрунтування взаємозв'язку між аспектами суб'єктивного сприйняття реалій тогочасної вищої технологічно-педагогічної освіти), *герменевтичного* (для інтерпретації, оцінювання та розуміння представлених у джерельній базі педагогічних ідей та освітньої діяльності науковця), *парадигмального* (забезпечення цілісного, системного та аргументованого аналізу дидактичних та організаційно-педагогічних ідей вченого, які сприятимуть інноваційному розвитку сучасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання), *акмеологічного* (вивчення науково-педагогічної діяльності та зрілості особистості В. Сидоренка як здатного до науково-педагогічного саморозвитку професіонала) та *аксіологічного* (вивчення ціннісних орієнтацій персоналії В. Сидоренка, пріоритетів його науково-педагогічної спадщини та цінності педагогічних поглядів) методологічних підходів.

Реалізації зазначених методологічних підходів сприяло спрямування наших історико-педагогічних розвідок на здійснення об'єктивно-вмотивованого, неупередженого оцінювання науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка за такими загальнонауковими принципами пізнавальної діяльності: науковості, пізнавальності, діалектичної єдності теорії і практики, об'єктивності, єдності історичного і логічного, цілісного і аспектного, конкретності, системності, багатофакторності, контекстуальної інтерпретації, академічної доброчесності.

Теоретичну основу дослідження склали такі положення сучасної історико-педагогічної науки: концептуальні ідеї розвитку історії педагогіки; проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання;

фундаментальні теоретичні положення історико-педагогічної персоналістики; наукові положення щодо тенденцій розвитку вітчизняної вищої педагогічної освіти кінця ХХ–початку ХХІ століття; науково-теоретичні узагальнення щодо розвитку наукових шкіл в галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Загальна стратегія дослідження визначається використанням системи методів дослідження, спрямованих на вирішення поставлених нами завдань. До наукових розвідок були залучені теоретичні (загальнонаукові, спеціальні історико-педагогічні) та емпіричні науково-дослідницькі методи.

Аналіз науково-біографічних даних, науково-педагогічних поглядів В. Сидоренка обумовив необхідність здійснення історико-педагогічного дискурсу в контексті врахування історичних, політичних і соціально-економічних умов розвитку суспільства тогочасного історичного періоду, забезпечуючи, тим самим, наукову об'єктивність проведеного нами персоналістичного дослідження.

Розглянуто вітчизняну історичну традицію організації підготовки майбутніх учителів трудового навчання у контексті становлення та розвитку науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка. Активне використання та інтерпретація вченим теоретико-педагогічних напрацювань педагогів-практиків та науковців галузі технологічної освіти (Р. Гуревича, М. Корця, В. Мадзігона, Г. Терещука, Д. Тхоржевського, Ю. Хотунцева) засвідчує, що суттєву роль у довготривалому становленні його науково-педагогічних ідей відіграло переосмислення здобутків вітчизняного історико-педагогічного досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Це сприяло комплексній розробці вченим різних аспектів такої підготовки: обґрунтування складових технологічної культури здобувачів освіти; удосконалення науково-технічних основ фундаментальної підготовки вчителя засобами інтегрованих навчальних курсів; переорієнтація змісту практикумів у навчальних майстернях, вивчення основ технічної творчості, загальної методики трудового навчання та методичних курсів за

спеціалізаціями на проєктно-технологічну діяльність; поглиблення рівня опанування студентами новими інформаційними технологіями та методами комп'ютерного моделювання; професійна підготовка майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи в школі.

Джерельна база дослідження засвідчує, що формування науково-педагогічних ідей підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка здійснювалося на кращих здобутках історичної вітчизняної традиції вищої педагогічної освіти, витоки якої сягають періоду історії стародавнього світу, а інституційне оформлення – другої половини ХІХ століття.

Основні положення першого розділу відображені в 9-х публікаціях авторки [182; 183; 186-188; 194; 195; 198; 200].

РОЗДІЛ II.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ
ТА НОВАТОРСЬКИЙ ЗМІСТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
СПАДЩИНИ В. СИДОРЕНКА

У розділі представлено теоретичні засади і зміст науково-педагогічних ідей В. Сидоренка, пов'язаних із організаційною діяльністю в галузі технологічної освіти, розвитком особистості майбутнього вчителя трудового навчання та внеском його наукової школи у вітчизняну теорію і методику їхньої професійної підготовки.

Здійснено аналіз біографо-педагогічного виміру постаті В. Сидоренка як науковця та організатора галузі технологічної освіти в Україні, розглянуті основні етапи його науково-педагогічної діяльності, відзначені її досягнення, розкрито їхнє науково-педагогічне значення. Виявлено, що науково-педагогічною спадщиною В. Сидоренка визначені пріоритетні завдання вдосконалення підготовки майбутніх учителів технологій засобами фундаменталізації, закономірних процесів інтеграції освіти, науково-педагогічної творчості студентів, якими забезпечується комплексний підхід у вирішення проблем цієї підготовки.

Розглянуто складові сутнісного змісту науково-педагогічних ідей та організаційно-педагогічних настанови В. Сидоренка, в основі якої покладено ідею гармонійного, цілісного розвитку особистості та комплексності усіх компонентів підготовки майбутнього вчителя трудового навчання – фундаментальної, професійної, фахової.

Розкрито внесок наукової школи професора В. Сидоренка у розвиток вітчизняної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання. В основі її науково-педагогічного доробку відзначено ідеї вдосконалення методології науково-педагогічних досліджень, фундаменталізації освіти, якими досягнуто реальний соціально-значущий ефект підготовки майбутніх учителів трудового навчання, поєднуючи інтеграційний та комплексний підходи в освіті. Відзначено, що В. Сидоренко

вважав збалансованість методичної і інженерно-технічної підготовки провідним засобом особистісно-професійного становлення майбутніх учителів трудового навчання.

2.1. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти

Постать Віктора Сидоренка належить до відомих науково-педагогічних шкіл, яка відіграла і сьогодні продовжує відігравати важливу роль у теорії і методиці вітчизняної вищої технологічної освіти початку ХХІ століття. Впродовж майже 20-ти років активної науково-педагогічної діяльності він працював у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, в якому очолював кафедру трудового навчання та креслення (Додаток Г, рис. Г. 13), був директором-організатором Інституту професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України, плідно працював завідувачем кафедри методики навчання та управління навчальними закладами, директором навчально-наукового центру підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації Національного університету біоресурсів і природокористування України, очолював роботу секції трудової підготовки науково-методичної комісії з педагогічної освіти науково-методичної ради МОН України, підготував понад 100 кандидатів та докторів педагогічних наук, якими успішно були захищені дисертації з актуальних проблем теорії і методики трудового навчання, технологічної та професійної освіти. В. Сидоренко є автором понад 350 наукових, навчально-методичних праць, серед яких монографії, навчально-методичні посібники для педагогічних ЗВО, численні статті у фахових періодичних виданнях [15; 126].

У тогочасних реаліях технологічної вищої освіти ним були актуалізовані ідеї її фундаменталізації, закономірні процеси інтеграції в освіті, науково-технічної творчості студентів, методології науково-педагогічних досліджень, запропоновано комплексний підхід до розв'язання

проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

В. Сидоренко народився 27 лютого 1951 року в м. Біла Церква на Київщині. Батько, Костянтин Семенович, родом з Кіровоградської області, пройшов німецькі концтабори, після війни був мобілізований, після чого потрапив до Києва, де одружився та залишився працювати. Мати Ніна Яківна, жителька Київської області, виховувала двох дітей – сина Віктора та дочку Тетяну. Тетяна у свою чергу обрала для себе професію продавчині. А от Віктор Костянтинович був першим у своїй родині, хто отримав вищу освіту і єдиним, хто присвятив себе науковій роботі. Батьки не надто схвалювали такий професійний вибір сина, оскільки не розуміли в чому полягає суть такої роботи, адже на той час дана професія погано оплачувалася, а вони звикли плідно працювати, оскільки були простими селянами. Лише з плином часу вони зрозуміли таке палке захоплення сином наукою і неабияк пишалися Віктором. (Додаток Г, рис. Г.1). Віктор Костянтинович був одружений, має доньку Ганну (Додаток Г, рис. Г.3, Г.4). Хоч він і мав велику любов до обраної ним професії та завжди знаходив час для своєї сім'ї.

Донька Віктора Костянтиновича – Ганна з великою любов'ю, повагою та трепетом згадує батька. За її словами Віктор Костянтинович був для неї найважливішою людиною в житті і найбільшим авторитетом. Усіма своїми успіхами завдячує саме його вихованню. Так наприклад, звичку постійно вчитись та вдосконалюватись вона отримала саме від нього. Ганна згадує як весело вони проводили літні канікули, адже в той час завжди були разом, майстрували меблі, виконували повсякденну домашню роботу. Вона говорить, що батько був для неї неабиякою опорою, завжди підштовхував до навчання, до пізнання чогось нового, але ніколи не нав'язував власного погляду. Віктор Костянтинович багато працював, переважно 12-14 годин на день. Він майже не дивився телевізор, але багато читав, як наукової літератури, так і художньої. Найбільше любив детективи та наукову фантастику. Також любив подорожувати, хоча, переважно, це були

відрядження по Україні. Мав багато друзів у тих місцях, куди їздив, вони часто влаштовували йому невеликі екскурсії поміж роботою. У 56 років навчився керувати автомобілем. Дуже радо ділився своїми знаннями. Ганна говорить, що Віктор Костянтинівич був дуже веселою людиною, багато жартував, іноді розігрував їх з мамою вдома. Ще дуже любив порядок у всьому – ставився дуже педантично до своїх речей чи навіть файлів у комп'ютері. Також дуже охоче дарував подарунки, і родині, і друзям, часом іноді навіть без особливих приводів. Нікого з дому не відпускав з порожніми руками (Зі спогадів доньки Віктора Костянтинівича – Ганни).

Обґрунтування, на засадах визначених нами у підрозділі 1.2 авторських змістових критеріїв вивчення персоналії як історико-педагогічного явища (контекстуальний, біографічний, практично-пізнавальний, світоглядно-ідейний та суб'єктивний) дає змогу виділити чотири етапи життєдіяльності В. Сидоренка: 1) становлення світогляду (1951-1968 рр.); 2) професійного ствердження та набуття науково-педагогічного досвіду (1968-1977 рр.); 3) розвитку науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності (1977-1995 рр.); 4) активної науково-педагогічної діяльності і наставництва (1995-2013 рр.).

Перший етап (1951-1968 рр.) характеризується становленням та розвитком особистості В. Сидоренка у сенситивному для формування ціннісних орієнтацій віці, яке відбувалося в родинному вихованні, шляхом здобуття середньої освіти з 1958 року у загальноосвітній школі селища Борове Фастівського району Київської області, навчання в музичній школі м. Фастів (Додаток Г, рис. Г.2). Серед однолітків Віктор вирізнявся своєю наполегливістю, цілеспрямованістю, врівноваженістю та відповідальністю. Був доброзичливим, товариським та скромним підлітком.

Захоплення у шкільні роки читанням художньої, науково-популярної природничої та технічної літератури поєднувалося з прагненням юнака писати нариси на патріотичну тематику, які викликали інтерес у місцевій пресі. А випускний твір у десятому класі на тему патріотизму у творчості

Олеся Гончара був оцінений вчителями мови і літератури на відмінно [456, с. 4]. Про успішне навчання в середній та музичній школі та подальшу життєдіяльність В. Сидоренка свідчать матеріали Музею сучасної Борівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Фастівського району.

Другий етап життєвого шляху В. Сидоренко (1968-1977 роки) розвитку науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності характеризується його професійним ствердженням та набуттям першого наукового досвіду. Він розпочався навчанням на механічному відділенні Київського технікуму радіоелектроніки за спеціальністю «технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти», який він закінчив у 1971 році з відзнакою (Додаток Г, рис. Г.5). Це відкрило молодому техніку-технологу шлях до навчання на механіко-машинобудівному факультеті Київського політехнічного інституту. Студентські роки навчання В. Сидоренка у Київській політехніці відзначалися поєднанням із науково-дослідницькою діяльністю з написання студентських наукових робіт у галузі створення прогресивних металорізальних інструментів, які неодноразово визначалися кращими у Всесоюзних конкурсах студентських наукових робіт галузі технічних наук. Навчаючись на третьому курсі, він публікує у співавторстві перші статті та отримує свідоцтва на технічні винаходи у галузі створення нових прогресивних інструментів для обробки металів різанням. Науковцями тогочасних інститутів АН України Надтвердих матеріалів та Проблем матеріалознавства підтримувалися та знаходили визнання його прогресивні на той час ідеї в галузі інструментального виробництва [126, с. 271-272].

Справжньою школою життя, формування характеру і громадянської зрілості Віктора Сидоренка у студентські роки стали його поїздки у складі студентських будівельних загонів до північного Казахстану та східного Сибіру, які сприяли його трудовому загартуванню (Додаток Г, рис. Г.6).

1977-1995 рр. – третій етап розвитку науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності В. Сидоренка. Він характеризується завершенням навчання в інституті та отриманням диплому з відзнакою за спеціальністю

«технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти» (Додаток Г, рис. Г. 5) і початком трудової діяльності на посаді інженера науково-дослідного сектору кафедри інструментального виробництва Київського політехнічного інституту, якою проводилися дослідження з проєктування металообробних інструментів із надтвердих синтетичних матеріалів [373, с. 185-186].

Як зазначають В. Кузьменко і Н. Слюсаренко [126, с. 272], подальший вибір В. Сидоренком викладацької діяльності, що стала визначальною для його наступного професійно-педагогічного зростання, відбувся не випадково, а під впливом його педагогів-наставників: шкільного вчителя А. Дурицького, викладача технікуму Ю. Слущького, першого наукового керівника під час навчання в інституті О. Мойсеєнка, які були для нього прикладом у освітньо-науковій діяльності. Викладацькі якості закладалися ще під час навчання в школі, технікумі та інституті, коли Віктор, за спогадами однокласників та однокурсників, залюбки допомагав їм у навчанні, пояснюючи незрозуміле.

Бажання займатися викладацькою діяльністю співпало зі створенням у Київському державному педагогічному інституті імені О. М. Горького кафедри трудового навчання і креслення, з якою з вересня 1977 року була пов'язана впродовж майже 30-ти років уся подальша науково-педагогічна діяльність В. Сидоренка. Тут він пройшов шлях від асистента до завідувача кафедри.

Творчому становленню Віктора Сидоренка як науковця сприяли його прагнення до самоствердження і самовдосконалення, відданість обраній справі та 25-річна тісна співпраця із завідувачем кафедри трудового навчання та креслення академіком Д. Тхоржевським, який став для молодого науковця наставником та прикладом для наслідування.

Свою викладацьку діяльність кінця 70-х–початку 90-х років минулого століття В. Сидоренко тісно пов'язує з науковими розвідками шляхів вирішення актуальних проблем загальнотехнічної підготовки студентів. У співавторстві з В. Геттою ним були розроблені методичні вказівки із

вивчення технології конструкційних матеріалів [322]. Були обґрунтовані шляхи формування у студентів умінь самостійної роботи з технічною літературою [305], зміст та організація проведення лабораторних робіт з технічної естетики [256]. Разом із І. Концидайло розроблялися методичні рекомендації з проведення лабораторних робіт із основ стандартизації та управління якістю [333].

Серед тогочасних освітніх пріоритетів майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренко виділяв їхню графічну підготовку під час вивчення нарисної геометрії та креслення [341], у здійсненні якої він дотримувався конструкторсько-технологічного підходу [258]. Графічні знання ним розглядалися як дієвий засіб якісного оформлення курсових робіт студентів [327]. В рамках організації методичної роботи на тогочасних факультетах підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін, спільно з професором Д. Тхоржевським, В. Сидоренком розроблялися особливості ознайомлення студентів із дидактичними основами структури і змісту курсу «Технічне креслення» [354].

Розпочатий у 1977 році В. Сидоренком викладацький шлях від асистента, у середовищі наукових пошуків шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання, знайшов логічне продовження у захисті в 1987 році дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Унифікация учебной программы по черчению как педагогическое условие совершенствования графической подготовки учащихся средних профтехучилищ» та присвоєнні йому у 1988 році вченого звання доцента.

В подальшому, з опорою на сучасні досягнення педагогічної теорії і практики, В. Сидоренко у своїх публікаціях переконливо доводив важливість профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Разом із проф. Д. Тхоржевським [355] досліджувалися проблеми методичної підготовки майбутніх учителів праці до профорієнтаційної роботи в школі. Ним розглядалися питання вдосконалення занять із студентами з

профорієнтації та методики профорієнтаційної роботи [242]. У співавторстві із В. Жуковим був розроблений цикл лабораторних робіт для викладання цієї навчальної дисципліни майбутнім учителям трудового навчання [329].

Наприкінці 80-х років минулого століття В. Сидоренка зацікавлює актуальна та різнобічна проблема інтеграційних процесів в освіті. Він починає ретельно вивчати особливості інтеграції навчальних предметів у педагогічній теорії і практиці [283]. Ним переконливо доведено, що реалізація інтеграційних підходів до формування змісту освіти підвищує якісний рівень навчання та виховання, оптимізує проектування навчальних дисциплін та забезпечує цілісне бачення дійсності здобувачами освіти. Результатом цієї науково-дослідної роботи став захист у 1995 році докторської дисертації на тему «Інтеграція трудового навчання і креслення як засіб розвитку технічних здібностей школярів (дидактичний аспект)».

Паралельно із цим ним проводилися наукові розвідки щодо підготовки учителя праці до викладання інтегрованого предмета «Трудове навчання і креслення» [277].

Розвиткові науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності В. Сидоренка сприяли тогочасна багаторічна співпраця з науково-дослідними інститутами професійно-технічної освіти (Ленінград) та трудового навчання і профорієнтації (Москва), регулярні зустрічі і обговорення пропонованих ним ідей із знаними вченими П. Атутовим, С. Батишевим, В. Бондарем, С. Гончаренком, В. Качневим, А. Киверялгом, В. Мадзігоном, М. Махмутовим, Н. Ничкало та ін.

1995–2013 роки рр. – четвертий етап науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка, який був часом його активної науково-педагогічної діяльності і наставництва, періодом продуктивної освітньо-перетворювальної діяльності та висвітлення ідей і напрацювань науковця у педагогічній пресі та наукових виданнях (Додаток Г, рис. Г 11, 14 – 17, 19, 21 – 25).

Важливим етапом діяльності В. Сидоренка була робота у Інституті професійної освіти НАПН України (2006-2008 рр.), який було створено 20

квітня 2006 року з метою проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розв'язання актуальних теоретичних і методологічних проблем педагогіки і психології професійної (професійно-технічної) освіти. Віктор Костянтинівич був директором-засновником цього наукового закладу і працював пліч-о-пліч зі своїм учнем В. Юрженком. Останній був заступником директора з наукової роботи (Додаток Г, рис. Г. 18).

Активна науково-педагогічна діяльність цього періоду характеризувалася науковими розвідками в галузі методології технологічної освіти та науково-пізнавальної педагогічної діяльності [261, с. 27-36]. Основні напрями дослідження науковцем методологічних підходів в галузі освіти були визначені випущеною у 1999 році, за редакцією академіка Д. Тхоржевського, колективній монографії «Україна у контексті світової цивілізації». Зростання вимог до розумової сторони трудової діяльності людини В. Сидоренко розглядав як закономірний наслідок удосконалення засобів виробництва [320, с. 57-65], а працю і освіту, як провідні чинники розвитку культури особистості [281, с. 120-132]. Саме з таких позицій ним визначалися тенденції вдосконалення тогочасної освіти України [352, с. 32-38].

Основою реалізації особистісно-орієнтованого навчання на початку XXI століття В. Сидоренко визначав проєктну методику. Правильну організацію вчителем трудового навчання проєктно-технологічної діяльності учнів він вважав умовою виконання творчих проєктів на рівні справжньої продуктивної праці, звільненої від формалізму та позитивно сприйнятої учнями [286, с. 19-24].

Тогочасні його методологічні дослідження в галузі теорії навчання включали обґрунтування класифікації методів навчання на основі відношень категорій зовнішнього виразу змісту і форми матеріального втілення мови педагога під час постановки учням навчально-пізнавальних задач [257, с. 62-68], пошук невикористаних можливостей їхнього вдосконалення [268, с. 18-

29], визначення місця компетентності у професійному становленні майбутніх педагогів [339, с. 58-63], визначення функцій моделювання у педагогічній діяльності [371, с. 16-20].

Серед пріоритетів науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка завжди було теоретичне обґрунтування наукової термінології галузі технологічної освіти, правильне розуміння якої сприяло подоланню труднощів у її становленні та розвитку. Вчений був одним із співавторів Енциклопедії освіти (2008), у якій ним був описаний термін «загальнотехнічна підготовка», під яким науковець розуміє процес формування «...системи знань, умінь і навичок із науково-технічних і найзагальніших технологічних та соціально-економічних засад виробничої діяльності, властивих як для всіх, так і для окремої конкретної галузі виробництва» [248, с. 293].

У його численних публікаціях кінця ХХ–початку ХХІ століття обґрунтовувалися такі галузеві поняття як «технологія» [236, с. 114-122], «науково-виробничі технології» [266, с. 75-79], «технологічна культура» [301, с. 2-8], з'ясовувалися сутнісні характеристики професійної компетентності [296, с. 3-6], прийнятність пропозицій щодо доповнення відомостями про рівні освіти загальноприйнятої класифікації професій за Є. Климовим [308, с. 3-5], сучасний педагогічний тезаурус інформаційної культури, складовими якого він визначав методи і способи ефективного використання комп'ютерних технологій для отримання інформації, вміння цілеспрямовано її опрацьовувати [368, с. 5]. Це дало науковцю змогу в подальшому започаткувати дискусію в педагогічній пресі про правомірність назви спеціальності вчителя трудового навчання та технологій, виходячи з того, що ця назва має відображати зміст підготовки, не уводячи її в бік інженерно-педагогічної підготовки, що на думку В. Сидоренка, суперечить потребам школи [311, с. 6].

В розробці психолого-педагогічного понятійного апарату можна виділити його наукові розвідки з проблем здібностей в психології і педагогіці

[284, с. 60-73], сучасних поглядів на проблему розвитку технічних здібностей [298, с. 3-7]. Визначальною умовою розвитку технічного мислення майбутнього фахівця ним обґрунтовується принцип системності [351, с. 317-322].

Суттєву увагу В. Сидоренко приділяв уведенню нових змістових компонентів у технологічну освіту початку ХХ століття. Прикладом цього є трактування, у проведеному під його науковим керівництвом дослідженні І. Савенка, поняття графічного дизайну як специфічного виду художнього конструювання [346, с. 50-60]. Разом із тим він бережно ставився до здобутків традиційного вітчизняного трудового навчання, розкриваючи сучасне бачення проблем політехнічної освіти [297, с. 80-85].

Наукові розвідки професора В. Сидоренка на етапі активної науково-педагогічної діяльності спрямовувалися на оновлення змісту трудового навчання в ЗЗСО, що знаходило відображення у розробці під його керівництвом перших двох Державних стандартів освітньої галузі «Технології». Теоретичне обґрунтування стандартів змісту освітньої галузі «Технології» було здійснено ще у 1996 році колективом однодумців під керівництвом Д. Тхоржевського [74; 75]. Трудове навчання пропонувалося здійснювати за трьома етапами: вступ до праці (початкова школа); загальноосвітня підготовка (основна школа); профільна підготовка (старша школа).

Оновлення освітньої галузі «Технології» на початку ХХІ століття відбувалося в умовах стрімкої переорієнтації ціннісних орієнтирів суспільного виробництва, що обумовило розробку у 2004 році, за керівництва В. Сидоренка, Державного стандарту цієї освітньої галузі першого покоління на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів [70]. Основою цього стандарту стала проектно-технологічна діяльність учнів. Виконання творчих проєктів В. Сидоренко називав серцевиною трудового навчання, де кожний виконаний проєкт розглядався як шлях до практичного втілення знань та вмінь учнів, до

творчого їхнього розвитку [239, с. 16].

Оновлений у 2011 році Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти другого покоління, у якому розділ «Освітня галузь «Технології»» розроблявся під керівництвом В. Сидоренка, визначав основною його метою формування і розвиток проектно-технологічної та інформаційно-комунікаційної компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів та їхньої соціалізації у суспільстві [69].

Визначені Державними освітніми стандартами і шкільними програмами завдання трудового навчання в школі В. Сидоренко [309] вважав визначальними чинниками побудови складових змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання в ЗВО, спрямованої на формування їхньої готовності до формування в учнів техніко-технологічних знань, умінь, творчого ставлення до праці. Це було обумовлено уведенням наприкінці ХХ століття стандартизації ступеневої підготовки вчителя трудового навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр» [295, с. 5-10].

Цей період характеризується активною роботою провідних науковців галузі технологічної освіти над розробкою її концептуальних засад. У 2010 році у співавторстві з О. Коберником і В. Мадзігоном було розроблено Концепцію технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. Цьому передували численні публікації В. Сидоренка, присвячені аналізу здобутків і втрат трудового навчання в загальноосвітній школі, обґрунтуванню наукових засад оновлення змісту трудового навчання в загальноосвітній школі [250, с. 83-86], визначенню вимог суспільного прогресу до реформування трудового навчання в загальноосвітній школі [241, с. 3-7], нових орієнтирів реформування трудового навчання в загальноосвітній школі, перспективам галузі «Технологія» в загальноосвітніх навчальних закладах України [272, с. 7-10], обґрунтуванню проектно-технологічного підходу як основи оновлення змісту трудового навчання школярів, а проектно-технологічної діяльності як основи реалізації змісту

трудового навчання в загальноосвітній школі, аналізу реалій та перспектив трудового навчання школярів [287, с. 101-106; 288, с. 2-4; 290, с.30-36], сучасному баченню проблеми політехнічної освіти, вирішенню невідкладних проблем психологічного супроводу модернізації освіти в Україні [270, с. 2; 297, с. 80-85], з'ясуванню того, що приховується за прагненням технологізувати трудове навчання [310, с. 3-7].

Метою технологічної освіти Концепцією технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України проголошено формування технічно, технологічно і комп'ютерно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної природовідповідної предметно-перетворюючої діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних ключових та предметних компетентностей, забезпечення умов для її професійного самовизначення, вироблення навичок творчої діяльності, виховання культури праці, здійснення допрофесійної та професійної підготовки за її бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей [391, с.99].

Визначені Концепцією технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України концептуальні підходи до сучасної технологічної підготовки учнів (особистісно зорієнтований, компетентний, діяльнісний) та структурування її змістового наповнення за чотирма змістовими лініями (проекування, технології і техніка, технічна та художня творчість, професійна орієнтація) були покладені в основу розділу «Освітня галузь «Технології»», оновленого у 2011 році Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Одним із основних стратегічних напрямів розвитку технологічної освіти Концепцією технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України було проголошено підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів до творчої діяльності [104].

Серед пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти в Україні В. Сидоренко визначав фундаменталізацію професійної підготовки у вимірі

європейського освітнього простору [312; 314]. Його цікавило питання співвідношення фундаментальних та вузькоспеціалізованих знань у сучасній професійній освіті. Фундаментальні навчальні дисципліни він вважав теоретичною основою професійної підготовки та засобом опанування професійною діяльністю [311, с. 5]. Завдання фундаментальної підготовки, на його думку, полягає не тільки в опануванні традиційними фундаментальними навчальними дисциплінами (фізика, математика), а й у широті та ґрунтовності професійної підготовки, що матиме результатом професійну мобільність майбутніх фахівців, розширюватиме їхню професійну компетентність та сприятиме готовності до безперервного підвищення кваліфікації за рівнями оволодіння професійною діяльністю.

Знання педагогічних та психофізіологічних основ формування в учнів трудових умінь і навичок В. Сидоренко визначав провідною ознакою фундаменталізації професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання [238, с. 42]. Реалізація цієї стратегії, на думку вченого, перетворюватиме трудове навчання в школі на проблемно-орієнтований курс з формування цілісної, продуктивної трудової діяльності [289, с. 25-28]. Уміння створювати на уроці проблемні ситуації, застосовуючи зміст, методи та засоби виховання в учнів потреби осмислення закономірностей побудови виконуваної ними практичної роботи, забезпечуватиме набуття школярами максимуму продуктивних знань і вмінь.

В. Сидоренком був запропонований оновлений підхід до вирішення проблеми фундаментальної підготовки у ЗВО шляхом створення інтегрованих курсів. Розглядаючи технологічну підготовку як інтегральний компонент загальної освіти [302, с. 3-7], а інтеграцію навчальних предметів як педагогічну категорію [252], ним були обґрунтовані дидактичні умови інтеграції споріднених навчальних предметів [246].

На це була спрямована переорієнтація загальнотехнічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання з багаторічного послідовного вивчення студентами нарисної геометрії та креслення, блоку машинознавчих

дисциплін на інтегровані програми вивчення цих дисциплін [238, с. 42-43]. Важливим компонентом інтегрування знань для їх систематизації В. Сидоренко вважав «...виділення в змісті освіти фундаментальних, генералізуючих понять, теорій і законів, за допомогою яких виявляються існуючі в системі причинно-наслідкові та корелятивні зв'язки» [309, с. 5-6]. Генералізація навчального матеріалу, на думку вченого, сприяє оволодінню майбутніми вчителями трудового навчання загальними ідеями, принципами і методами основ наук, забезпечуючи ґрунтовність знань без перевантаження пам'яті другорядною інформацією. Виявом інтеграційних підходів у сучасній підготовці майбутніх учителів трудового навчання є здійснення їхньої фундаментальної підготовки з дисциплін основи сучасного виробництва, фізика, хімія чи вища математика за професійним спрямуванням [181].

Цілісність фахового мислення та професійно-педагогічних здібностей майбутніх учителів трудового навчання, як доводять результати багаторічних досліджень його наукової школи, забезпечується саме в умовах інтегрованого навчання, коли відбувається взаємодія образно-дійових компонентів мислення з професійно-педагогічними знаннями. Саме за цієї вимоги може відбуватися оптимальне функціонування дидактичної системи професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання на засадах інтеграції навчальних дисциплін [456, с. 8-9].

Дотепер не втратили своєї актуальності та визнання проведені В. Сидоренком дослідження питань методології наукових досліджень та розвитку наукової творчості студентів. Науково-дослідницьку діяльність він розглядав як важливий компонент професійної підготовки студентів педагогічного ЗВО [336; 349]. Для здобувачів педагогічних ЗВО ним було підготовлено оригінальні навчальні посібники «Основи наукових досліджень» [326; 353], у яких розкрито роль і місце науки у розвитку суспільства, методи і особливості організації, проведення педагогічних досліджень, узагальнення та оформлення їхніх результатів. Заохочення студентів до наукових досліджень шляхом їхнього використання в усіх

формах процесу навчання, В. Сидоренко називає важливою умовою якісної підготовки майбутніх педагогів.

Атестацію випускників вищого педагогічного закладу освіти В. Сидоренко образно називав переддипломним стартом [260]. Дієвим засобом атестації професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання В. Сидоренко вважав написання випускниками дипломних робіт, наукова мета і завдання яких були обґрунтовані ним у ряді науково-методичних публікацій [274]. Спільно із Є. Куликом ним розроблено Положення про організацію і виконання дипломної роботи зі спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання» напряму підготовки «Педагогічна освіта» у вищих педагогічних закладах освіти [73].

Значну увагу у науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка приділено інформатизації освіти. Інформаційні технології він вважав дієвим засобом удосконалення навчальної діяльності студентів [255, с. 80-85]. Знання методів і способів використання цих технологій для отримання, створення, зберігання, опрацювання інформації, її ефективного представлення користувачам ним визначалися важливою складовою інформаційної культури особистості. Володіння інформаційними технологіями, уміння щодо їхнього застосування у процесі трудового навчання, на думку науковця, є вкрай важливим для сучасного вчителя трудового навчання. Серед умов навчання студентів засобами інформаційних технологій В. Сидоренко [303] визначає вплив використання комп'ютера на якість навчання, режими управління навчальною діяльністю, реалізацію навчання в індивідуальному темпі при повному виконанні навчальних завдань, використання пояснювально-ілюстративних, репродуктивних, проблемних та дослідницьких методів у навчанні із застосуванням комп'ютера.

У проведених спільно із М. Юсуповою на початку XXI століття дослідженнях було описано особливості використання інформаційних технологій у процесі навчання графічних дисциплін [366], розроблено методику навчання графічним дисциплінам з використанням комп'ютерно-

орієнтованих дидактичних засобів [367], застосування електронного підручника з нарисної геометрії в системі дистанційного навчання [365], укладено сучасний педагогічний тезаурус інформаційної культури [368].

Важливого значення на етапі активної науково-педагогічної діяльності і наставництва В. Сидоренко продовжує надавати навчання майбутніх учителів трудового навчання профорієнтації та методиці профорієнтаційної роботи, оцінюванню результативності їхніх профорієнтаційних знань та умінь [359]. У 2001 році ним у співавторстві із В. Зінченком і В. Харламенком було укладено програму навчальної дисципліни «Профорієнтація та методика профорієнтаційної роботи» для вищих педагогічних закладів освіти. У журналі «Трудова підготовка в закладах освіти» ним було визначено структуру та зміст курсу профорієнтації для майбутніх учителів трудового навчання [359, с. 48-51], як складного системного утворення, що характеризується взаємодіючими між собою системами та їх структурними одиницями – компонентами профорієнтаційної роботи. Багаторічні дослідження цієї проблеми завершилися обґрунтуванням системи профорієнтаційної підготовки вчителя трудового навчання у вищих навчальних закладах [358].

Із постаттю В. Сидоренка як вченого, педагога і організатора технологічної освіти в Україні пов'язані ряд численних персонологічних публікацій у педагогічній пресі. У 2001 році в газеті «Освіта» за 24-31 січня було опубліковано його статтю «Мудрість вчителя» про відомого в Україні та далеко за її межами вченого-педагога сучасності Дмитра Олександровича Тхоржевського, доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена Академії педагогічних наук України, поруч і під керівництвом якого йому довелося багато років працювати, навчатися та творчо зростати [262, с. 12].

У біографічному довіднику «Професори Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова» [373, с 185-186] представлено статтю про науково-педагогічну діяльність науковця, педагога, наставника, а у 2007 році науковою бібліотекою цього університету було опубліковано

біобібліографічний покажчик-портрет «Член-кореспондент Академії педагогічних наук України Віктор Костянтинович Сидоренко», присвячений 55-річчю від дня його народження та 30-річчю науково-педагогічної діяльності. У ньому висвітлені нарис про життя і науково-педагогічну творчість вченого, покажчик основних його наукових праць, творчі досягнення учнів його наукової школи, публікації про персоналію В. Сидоренка.

У цей час з'являються публікації В. Сидоренка про науково-педагогічні досягнення зnanого в Україні та за її межами вченого галузі теорії і методики технологічної освіти Віктора Гусєва, професора Бердянського державного педагогічного університету [264, с. 4], наукові здобутки послідовниці його наукової школи – Ніни Слюсаренко, вчителя обслуговуючої праці, ученого-педагога з Херсонщини [280, с. 241-243].

У 2006 та 2011 роках, до ювілейних дат В. Сидоренка, його учнями В. Кузьменком та Н. Слюсаренко були впорядковані біобібліографічні видання «Щедрий учительський дар», у яких відзначені його впливові риси на однодумців: інтелігентність, доброта, цілеспрямованість, компетентність, самодостатність, оптимізм та відповідальність, мудрість і наполегливість, бажання допомогти молодим науковцям та соратникам, його непересічні організаторські здібності. Друзі, учні, однодумці та послідовники його наукової школи у прижиттєвий час і тепер високо оцінюють самовіддану працю, вдячні В. Сидоренку за допомогу і підтримку у науковому становленні та розвитку.

І сьогодні численна когорта його учнів та послідовників постійно звертається до науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка у наукових розвідках щодо вирішення актуальних проблем сучасної середньої і вищої технологічної освіти. Так, опубліковано наукову статтю про погляди В. Сидоренка на технологізацію трудового навчання [381], у якій, з опорою на його публікації 2003–2011 років, розглядається дискусійне питання про доцільність перейменування предмету «Трудове навчання» учнів 5-9-х

класів, за концепцією Нової української школи, на навчальний предмет «Технології» та назви спеціальності «Вчитель трудового навчання» на «Вчитель технологій».

Широкого визнання науково-педагогічна діяльність В. Сидоренка і сьогодні знаходить у освітній діяльності закладів післядипломної освіти педагогічних працівників. У методичних рекомендація для ЗЗСО ними представлено біографічні дані, про творчий шлях та наукові напрацювання В. Сидоренка з метою їхнього використання вчителями трудового навчання та технологій на уроках для вдосконалення і популяризації освітньої галузі «Технології», підвищення професійно-технологічної компетентності педагогічних працівників та їхнього залучення до науково-дослідної діяльності за фахом [272, с. 58-60].

Визнанням багаторічної, сумлінної науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка стало його обрання у 2003 році членом-кореспондентом Академії Педагогічних наук України по відділенню дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті, а у 2007 році – членом її президії. Він був обраний Почесним професором Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Шевченка (2004 р.), дійсним членом Міжнародної академії проблем людини в авіації і космонавтиці (2008 р.)

За високі досягнення в освіті та педагогічній науці В. Сидоренко був нагороджений почесним знаком «Відмінник освіти України» (2000 р.), знаком МОН України «За наукові досягнення» (2005 р.), Почесними грамотами МОН України (2002, 2005 р.), Верховної ради України (2005 р.), АПН України (2006 р.) (Додаток Г, рис. Г.7, Г.8, Г.9).

Пішов з життя Віктор Костянтинович Сидоренко 16 листопада 2013 року. Учні та послідовники його наукової школи з різних наукових та освітніх закладів України зберігають пам'ять про свого вчителя, наставника, друга та колегу. Про це свідчить щорічне проведення Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті член-кореспондента НАПН України Віктора

Костянтиновича Сидоренка «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку». Згадуючи Віктора Костянтиновича, учні та послідовники вченого відзначають його доброту, цілеспрямованість, мудрість, прагнення допомогти молодим науковцям і соратникам, постійну готовність щедро ділитися з ними своїми ідеями та порадами, а найвищою нагородою для нього завжди були авторитет та визнання друзів, колег, учнів [125; 456].

Аналіз біографо-педагогічного виміру постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти засвідчує, що науково-педагогічна спадщина вченого-педагога містить корисні матеріали для розробки проблем сучасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, наукових розвідок його учнів та послідовників щодо її нових моделей, і сьогодні надає дієвого впливу на гармонізацію освітнього потенціалу технологічної освіти.

Різноманітність та вагомість внеску професора В. Сидоренка у розвиток вітчизняної педагогічної науки, технологічної освіти, підготовку майбутніх учителів трудового навчання, відображення його ідей та наукових здобутків у освітніх процесах кінця ХХ–початку ХХІ століть потребує подальшого комплексного розкриття теоретичних узагальнень щодо розвитку особистості майбутнього вчителя трудового навчання.

2.2. Науково-педагогічні ідеї та організаційно-педагогічні настанови В. Сидоренка щодо підготовки майбутнього вчителя трудового навчання

Становлення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка відбувалося на засадах уявлення про першочергове значення методичної підготовки вчителя трудового навчання [109, с. 75]. Вчений звертав увагу, що якість підготовки вчителя головним чином визначається «його належною готовністю до проведення уроків, до розвитку та виховання учнів, а не рівнем інженерної підготовки» [237, с. 32]. Науковець указував, що технічна

підготовка майбутніх учителів трудового навчання не повинна брати за основу систему підготовки інженерів у технічних ЗВО. Невиправдане спрямування підготовки на інженерну складову, за словами В. Сидоренка [238, с. 42] не забезпечує належного рівня психолого-педагогічної і методичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Удосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання вчений вбачав у забезпеченості їхньої готовності до реалізації усіх змістових ліній освітньої галузі «Технології», якою інтегровані різновиди людської діяльності: «від появи творчого задуму до реалізації готового продукту» [238, с. 42]. Розглядаючи шкільну технологічну освіту невід'ємною складовою сучасної загальної середньої освіти, В. Сидоренко визначав метою підготовки вчителів трудового навчання формування технічно освіченої особистості учня, здатного до швидкої адаптації до стрімких змін сучасного техногенного середовища.

Усі зусилля вищої технологічно-педагогічної освіти повинні бути спрямовані на формування особистісно-професійних якостей учителя трудового навчання, серед яких найактуальнішими В. Сидоренко називав внутрішню технічну культуру, широку технічну ерудицію, технічний світогляд, активність, ініціативність, прагнення до творчості та високу відповідальність [238, с. 42].

Пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти В. Сидоренко вважав фундаменталізацію професійної підготовки, покликану на забезпечення професійної мобільності сучасних фахівців на ринку праці. Для цього вчителю необхідно бути підготовленим до стрімких змін у змісті трудового навчання, здатним до переорієнтації на нові напрями трудової підготовки в школі. У цих умовах ефективним засобом фундаменталізації вищої освіти вчений вважав інтеграцію знань шляхом створення інтегрованих курсів. Ним вперше було створено інтегровану програму нарисної геометрії та креслення для підготовки вчителів трудового навчання. Метою підготовки майбутніх учителів із машинознавства ним визначалося набуття знань «про машину як

засіб виконання людиною трудових функцій, про її еволюцію, принцип дії та технічні можливості» [238, с. 43].

Завдання, які поставлені перед учителем трудового навчання передбачають володіння вчителем трудового навчання педагогічними технологіями ознайомлення учнів в основами сучасного виробництва забезпечення належних умов для розвитку технічних здібностей, які потребують знань про сучасні машини на описово-емпіричному рівні, відповідно до навчально-пізнавальних можливостей учнів [248]. В Сидоренком обґрунтовувалася необхідність оволодіння викладачами ЗВО технологіями створення та викладання цілого ряду інтегрованих курсів із технічної механіки, основ виробництва та ін., за рахунок яких підсилуватиметься гуманітарна, психолого-педагогічна й методична підготовка майбутнього вчителя трудового навчання.

Важливим компонентом професійної підготовки вчителя трудового навчання В. Сидоренко [289, с. 28] визнавав психофізіологічні основи трудового навчання учнів, якими забезпечується позитивна мотивація в набутті знань, умінь і навичок, уміння змінювати зміст, методи і засоби роботи з учнями на уроках. Чотирьохетапний процес навчання трудовій діяльності передбачає послідовне опанування трудовими функціями проектування, планування, виконання, їхнє злиття в єдиний цілісний трудовий процес, який, нібито, відтворює, за словами В. Сидоренка [289, с. 27], суспільно-історичний досвід породження продукту праці, робить цей процес осмисленим, таким, що впливає із загального задуму діяльності, її стратегічних і тактичних завдань. Правильне здійснення цієї стратегії, під час переходу від проектування до планування, далі – до виконання трудової діяльності і, насамкінець, до їхнього об'єднання в цілісний трудовий процес, перетворює, на думку вченого, трудове навчання в проблемно-орієнтоване опанування цілісними актами діяльності людини.

Затвердження у 2003 році Державного стандарту ступеневої підготовки вчителів із спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове

навчання», до робочої групи з укладання якого входив В. Сидоренко, започаткувало такі нормативні освітні документи як освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) і освітньо-професійна програма (ОПП). Їхня поява, за словами науковця, «дала змогу уніфікувати підготовку вчительських кадрів, прогнозувати тенденції їх довгострокової підготовки, розробити єдині вимоги до державної атестації випускників вищих навчальних закладів, вдосконалити мережу потрібних спеціалізацій» [299, с. 218].

Це був період, коли на діючу в Україні систему вищої педагогічної освіти було накладено двоступеневий зарубіжний варіант «бакалавр-магістр», що викликало певні суперечності із традиційною для країни системи «молодший спеціаліст-спеціаліст». Публікації В. Сидоренка в тогочасній педагогічній пресі сприяли усвідомленню термінів «магістр» і «магістрант», соціального статусу магістра, необхідної кількості випускників цього освітньо-кваліфікаційного рівня для різних сфер професійної діяльності людини [276]. Магістерська освіта ним розглядалася як засіб підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників для ЗВО України. Серед організаційних форм підготовки магістрів вченим виділялися обмежена кількість аудиторних занять та значна за обсягами самостійна робота з проведення пробних занять зі студентами, над власними творчими розробками у бібліотеках, у спілкуванні зі своїм керівником.

У питанні атестації випускників магістратури В. Сидоренко вважав, що написання і захист дипломної роботи магістра має бути перевіркою готовності випускника до майбутньої професійної діяльності. До змісту дипломної магістерської роботи за науково-педагогічним спрямуванням ним включалися теоретичне дослідження з певних освітніх аспектів та авторська розробка за обраним напрямом з елементами її апробації. Розвиток кадрового забезпечення магістерської підготовки він пов'язував із стимулюванням ЗВО статусною необхідністю підготовки фахівців цього рівня

На цьому етапі В. Сидоренком було піднято питання щодо необхідності узгодження підготовки молодших спеціалістів в технікумах та

училищах та у вищих навчальних закладах. Погодження у навчальних планах ЗВО структури і змісту підготовки молодшого спеціаліста в подальшому дало змогу вступати випускникам технікумів та педагогічних училищ на третій курс ЗВО або, як це вже прийнято сьогодні, проходити підготовку за скороченим терміном навчання (1 рік і 10 місяців, або 2 роки і 10 місяців) на бакалаврському рівні освіти .

Динамічність розвитку системи вищої педагогічної освіти, відповідно до темпів і перспектив розвитку науки й виробництва, виважену оцінку сучасних потреб загальноосвітньої школи, врахування тенденцій розвитку загальної середньої освіти в цілому, В. Сидоренко вважав важливими чинниками стабільності змісту підготовки майбутнього вчителя [309, с. 2]. Саме зміст вищої педагогічної освіти він визначав провідною умовою підготовки майбутнього вчителя з високим загальноосвітнім й професійним рівнем, багатоцільовою спрямованістю та відповідністю потребам змісту шкільного предмету «Трудове навчання».

У організаційно-нормативному забезпеченні чотирівневої підготовки вітчизняної вищої освіти початку ХХ століття, В. Сидоренко відстоював перехід на двоступеневу підготовку фахівців із вищою освітою – бакалавр і магістр. Збалансованості змісту підготовки майбутнього вчителя, на думку вченого, сприяє уніфікація навчальних планів, віддаючи пріоритет його психолого-педагогічній і методичній підготовці, створенню належного навчально-методичного забезпечення цієї підготовки на засадах інтеграційного підходу [309, с. 3].

У оновленні навчальної бази для підготовки майбутнього вчителя трудового навчання В. Сидоренко був прихильником перетворення традиційних майстерень з обробки конструкційних матеріалів на лабораторії з ознайомлення студентів із багатьма способами обробки, лабораторії культури харчування, дизайн-лабораторії чи дизайн-студії [309, с. 4].

У кадровому забезпеченні підготовки майбутніх вчителів В. Сидоренко віддавав перевагу не стільки інженерним, скільки науково-педагогічним

працівникам психолого-педагогічної і методичної підготовки, які визначають підготовленість випускників до проведення уроків, розвитку та виховання школярів. Ним був запропонований виважений підхід до усвідомлення пріоритетів підготовки майбутніх учителів, відійшовши від змісту навчання індустріального спрямування до його розвивального характеру, формуючи їхню готовність до трудового навчання учнів знанням із забезпечення якості власного життя, формування технологічної культури.

За словами вченого, «до школи має прийти технічний ерудит, усебічно обізнаний із фундаментальними основами всіх видів діяльності, що входять до його компетенцій, із фізичними основами сучасних технологій, еволюцією та сучасним станом технічних знарядь праці» [301, с. 5]. Для цього до навчальних планів ним були запропоновані принципово нові навчальні дисципліни з психофізіологічних основ формування трудових дій, психології творчої діяльності, психолого-педагогічних основ графічної діяльності, дидактики трудового навчання, теоретичних основ проєктно-технологічної діяльності, технологічної культури вчителя трудового навчання тощо.

Дієвим засобом формування у майбутніх учителів внутрішньої технологічної культури, широкої технічної ерудиції, технічного світогляду, ініціативності, активності, самостійності та прагнення до творчості, як основи їхньої глибокої професійної компетентності, В. Сидоренко вважав фундаменталізацію їхньої професійної підготовки. Її він розумів як широку і ґрунтовну підготовку, що забезпечуватиме майбутнім учителям трудового навчання «готовність до оперативного реагування на можливі зміни у сфері професійної діяльності та безперервне підвищення кваліфікації» [301, с. 5].

Ефективним засобом фундаменталізації вищої освіти науковець вважав інтеграцію знань, важливою складовою якої є виділення в змісті освіти фундаментальних, генералізуючих понять, теорій та законів, якими розкриваються системні причинно-наслідкові та кореляційні зв'язки. На думку В. Сидоренка, оволодіння майбутніми учителями трудового навчання загальними ідеями, науковими принципами і методами є можливим за умови

переструктурування змісту вишівських навчальних дисциплін із позицій інтегративного підходу, спрямованого на систематизацію знань, усунення другорядного та застарілого навчального матеріалу [301, с. 6].

Ця пропозиція піднімає, на нашу думку, питання кадрового забезпечення викладання запропонованих В. Сидоренком інтегрованих курсів, таких, наприклад, як «Фізичні основи сучасних техніко-технологічних процесів», або «Математичні розрахунки в техніко-технологічній діяльності», які повинен викладати фахівець рівною мірою обізнаний як у питаннях фізики, вищої математики, так і в інженерії.

У сучасних освітніх реаліях цьому може сприяти запровадження в підготовку майбутніх учителів трудового навчання Концепції STEM-освіти, якою задекларований транздисциплінарний підхід до навчання із застосуванням наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем та подальшого використання цих знань і вмінь у професійній діяльності [112]. Зміст технологічної складової STEM-освіти в сучасній школі передбачає, за принципом продуктивної мотивації учнів, впровадження їхньої науково-дослідницької та проектної діяльності, винахідництва та спрямовується на формування у школярів інженерного мислення та технологічних навичок.

На думку В. Сидоренка, для повноцінного забезпечення підготовки сучасного вчителя трудового навчання потрібні її ґрунтовні теоретико-методичні дослідження. Цьому сьогодні сприяє впроваджений із 2016 року третій рівень вітчизняної вищої освіти – доктор філософії, який зробив масовим отримання здобувачами вищої педагогічної освіти наукових ступенів за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (за предметними спеціальностями).

Суттєвого значення у науково-педагогічному доробку В. Сидоренка [369, с. 111-117] приділено формуванню готовності учителів до застосування засобів наочності у професійній діяльності, яка ним розглядалася в сукупності мотиваційного, операційно-пізнавального, емоційно-вольового та

оцінювального компонентів. У співавторстві з Ю. Ягупець ним обґрунтовані такі складові оволодіння майбутніми учителями технічними засобами навчання: психолого-педагогічна, методична, технічно спрямована на засоби навчання підготовка. Серед найважливіших умінь щодо формування готовності цього виду було виділено загально-педагогічні та експлуатаційні (технічні) вміння.

Розвиваючи традиції навчання майбутніх учителів професійно-орієнтованим дисциплінам В. Сидоренко стверджував, що перехід на ступеневу систему потребує суттєвого вдосконалення їхнього змісту і структури. Визначаючи основою відбору і структурування змісту навчання синтез наукових знань, ним відстоювалася думка щодо необхідності цілеспрямованої дидактично обґрунтованої інтеграції певних навчальних предметів у самостійні нові педагогічні системи, якими забезпечуватиметься синтез знань і умінь студентів [337, с. 5].

Виходячи із завдань сучасних учителів трудового навчання щодо ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва та створення умов для розвитку в них технічних здібностей, В. Сидоренком, разом із колективом співавторів, були запропоновані інтегровані курси основ виробництва та машинознавства, спрямовані на формування у студентів цілісні уявлення про машину, її роль і функції як знаряддя праці у різних сферах сучасного виробництва [205; 201]. За інтеграційний чинник, за яким визначалося структурно-змістове наповнення машинознавства як навчальної дисципліни, було взято три групи функцій, які виконують машини: енергетичні, робочі та контрольні-інформаційні. Вивчення певних видів машин органічно поєднувалося з ознайомленням студентів із закономірностями їхньої будови і принципу дії.

У розробленій В. Сидоренком, Є. Мегемом, і В. Юрженком програмі для вищих педагогічних закладів 3-4 рівнів акредитації з практикуму у навчальних майстернях [340] засобом інтеграції знань здобувачів освіти стала проектна діяльність, яка, як зазначає Т. Газука [53, с. 84], «змушує

студентів застосовувати та поглиблювати раніше засвоєні знання із спеціальних та інших дисциплін; здійснювати пошук необхідної інформації, використовуючи для цього різноманітні джерела, аналізувати її та використовувати в процесі проектування виробів».

Важливою складовою науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка є дослідження актуальних проблем графічної підготовки студентів ЗВО, серед яких концептуальні положення графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, її структура та зміст, вивчення особливостей образного мислення в розумовій діяльності особистості, розвитку технічного мислення фахівців, використання інформаційних технологій у графічній підготовці студентів.

Концептуальний підхід В. Сидоренка до графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання визначається цілісністю формування графічної культури особистості, обумовлену наявністю спеціальних знань і професійно-методичної підготовленістю [321, с. 26]. Графічна підготовка, яка ґрунтується на закономірностях сприйняття й оперування знаково-символічною інформацією, сприяє усвідомленню майбутніми педагогами ролі і місця графічної інформації в пізнавально-перетворювальній діяльності людини, набуттю готовності до використання графічних знань, вмінь і навичок у своїй професійній діяльності.

У професійно-графічній діяльності вченим виділені три компоненти: *графічний*, пов'язаний із використанням розвиненого просторового мислення, просторових уявлень, графічним записом геометричної і технічної інформації; *спеціальний (техніко-технологічний) компонент*, пов'язаний із технічним мисленням, використанням розумових процесів, властивих творчій діяльності; *методичний компонент*, пов'язаний із знанням потреб сучасної школи, методичним мисленням, оперування дидактико-методичними поняттями [321, с. 27].

Формування змісту програм професійно-графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренком здійснювалося на

засадах її трирівневості. На першому рівні здійснюється реалізація базового компонента загальнографічної підготовки. На другому – предметно-спеціальний компонент у взаємодії графічної та техніко-технологічної підготовки. На третьому рівні до професійно-графічної підготовки залучається предметно-спеціальний компонент шляхом інтеграції графічної, техніко-технологічної і методичної підготовки [321, с. 27].

Важливим напрямом графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренко вважав інтеграційний підхід до навчання читанню та виконанню графічних зображень, за яким формування геометричних знань має відбуватися в поєднанні зі знаннями технологічного характеру [361]. За такого підходу, на думку вченого, успішно вирішується проблема здійснення міжпредметних зв'язків навчальної дисципліни «Креслення» з дисциплінами техніко-технологічної спрямованості. Для цього ним вперше був теоретично обґрунтований конструкторсько-технологічний підхід до навчання кресленню, за яким опанування навчальним матеріалом графічного характеру здійснюється у взаємозв'язку із конструкторсько-технологічною діяльністю. Взаємодоповнююче об'єднання теоретичного матеріалу з описово-емпіричними відомостями практичного характеру сприяє створенню у майбутніх учителів трудового навчання стійких уявлень «про способи відображення просторових властивостей предметів та про закономірності побудови їх зображень на кресленнях» [361, с. 36].

Багаторічні дослідження В. Сидоренком вдосконалення графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання сприяли обґрунтуванню принципів уніфікації теоретичних засад змісту та структури процесу графічної підготовки студентів у вищих закладах освіти [325]. Виділяючи в графічній діяльності зовнішню (читання та виконання графічних зображень) та внутрішню (пізнання навколишнього світу) складові, вченим обґрунтовані основні структурні компоненти навчання графічній грамоті: цільовий, стимулюючо-мотиваційний, операційно-діяльнісний, контрольний-

регулювальний та оціночно-результативний.

Разом із учнями та послідовниками (Л. Гриценко, О. Джеджулою, Н. Щетиною, М. Юсуповою та ін.) В. Сидоренком був розроблений принципово новий ефективний підхід до побудови методики навчання креслення, який ґрунтується на класифікації графічних понять за ознакою їхньої складності, кожній групі з яких науковцями були запропоновані типові методичні прийоми їхнього формування [232].

Обґрунтовуючи принцип системності, як визначальну умову розвитку технічного мислення майбутнього фахівця [342], вченим разом із його послідовниками були визначені графічні уміння для розв'язування технічних задач [315]. Розроблений цими науковцями узагальнений підхід до навчання розв'язуванню графічних задач за їхньою типологією передбачав визначення для кожного типу графічних задач узагальненого алгоритму їхнього розв'язування. Найбільш зручною для розвитку якостей особистості, потрібних для технологічної діяльності, В. Сидоренко вважав класифікацію технічних задач за загальними для графічної та практичної проектно-технологічної діяльності напрямками технічного мислення. Ним були обґрунтовані класи задач на перенесення зображень, масштабні перетворення, доповнення та спрощення зображень, просторові перетворення, пов'язані зі зміною форми і розмірів предметів, їхнім розміщенням, проектно-конструкторські, спеціальні та інші задачі.

Розумовий розвиток майбутніх учителів трудового навчання у процесі розв'язування графічних задач окремих типів передбачає застосування інтелектуальних умінь створювати та оперувати уявними об'єктами конструкторсько-технологічної діяльності. При цьому відбувається довільний аналіз образів заданої в задачі графічної інформації, їхнє відозмінювання, вільне перетворювання та створення нових, суттєво змінених початково заданих образів за представленими в задачі навчально-виробничими умовами.

У процесі формування графічних понять, як складової розумового

розвитку майбутніх учителів трудового навчання, В. Сидоренко надавав визначального значення просторовому мисленню як специфічному видові образного мислення [360]. Дослідженнями цих науковців доведено, що просторове мислення, будучи специфічним різновидом образного мислення, є визначальною складовою розумового розвитку у процесі графічної діяльності майбутніх учителів трудового навчання. Своєрідність змістового оперування образами і характерна для цього уявна відозміна образів забезпечується обґрунтованою В. Сидоренком дидактичною моделлю, що складається з трикомпонентної системи розумових дій із аналізу, синтезу та управління просторовим мисленням.

Спілкуючись із учителями трудового навчання та креслення ним було виявлено дуже часте ототожнення та нерозуміння педагогами різниці між поняттями «просторове мислення» та «просторова уява», застосування цих термінів як синонімів. Під просторовим мисленням вчений розуміє «діяльність людини, пов'язану з процесом створення просторових образів і встановлення відношень між ними шляхом оперування самими образами та їх елементами... Основою просторового мислення є діяльність уявлювання, яка відбувається на основі сприйняття графічних зображень реальних предметів» [343, с. 194-195].

У спільних дослідженнях В. Сидоренка із Н. Щетиною та Т. Олефіренком переконливо доведено, що просторове мислення, як специфічний вид образного мислення – це визначальний компонент розумового розвитку майбутніх учителів трудового навчання під час їхньої графічної підготовки. Розвиток просторового мислення під час графічної діяльності ним «...характеризується своєрідністю змісту (оперуванням образами) і характером здійснення (видозміна образів в уяві)» [456, с. 8].

Окрему увагу В. Сидоренко приділяв використанню інформаційних технологій у графічній підготовці студентів ЗВО [251]. У проведених із М. Юсуповою дослідженнях цієї проблеми було обґрунтовано технологію комп'ютерного поетапного навчання графічним дисциплінам засобами

автоматизованих навчальних курсів у вигляді людино-машинної діалогової системи, за якою студенти в індивідуальному темпі самостійно, відповідно до розвитку їхніх просторових уявлень та інтелектуальних можливостей вивчають теоретичні відомості, індивідуально виконують графічні завдання та систематично отримують оцінки за результатами навчання [467].

У навчанні графічним дисциплінам засобами інформаційних технологій вчений вважав креслення основою конструювання, а комп'ютерні технології ним розглядалися як засоби полегшення конструкторської діяльності. Застосування комп'ютерних методів для створення просторових моделей, розв'язування графічних задач, побудови площинних графічних зображень та для адаптивного тестування сприяє підвищенню якісного рівня процесу конструювання [344].

Інтенсифікацію процесу навчання графічним побудовам засобами комп'ютерних систем (Auto CAD) В. Сидоренко обґрунтовував на засадах поступового нарощування обсягів та складності подачі графічного матеріалу в міру опанування студентами практичними навичками. Використання тренувально-контрольних вправ при комп'ютерному методі навчання обмежується часом, відведеним на їхнє виконання [367, с. 83].

Застосування нових інформаційних технологій в графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів ним розглядалося як передумова вдосконалення традиційних методик навчання креслення (Сидоренко, 2003, 2004). Можливість одночасного використання комп'ютера як інформаційного, контролюючого і навчального засобу В. Сидоренко визначав як перевагу у порівнянні з іншими технічними засобами навчання.

Поява на початку ХХ століття нових електронних технологій, здатних поєднувати рух, звук, образне сприйняття та текстовий супровід, сприяло збагаченню освітнього середовища якісними навчальними програмними продуктами у вигляді електронних підручників. Спільно із М. Юсуповою В. Сидоренком була розроблена методика застосування електронного підручника з нарисної геометрії для дистанційного навчання студентів [365,

с. 329-335]. Обґрунтовано особливості вивчення нового матеріалу та навчання прийомам виконання практичних дій засобами мультимедійних технологій, особливості здійснення автоматизованого контролю з детальним аналізом виконаних студентами графічних робіт та адресацією їх до конкретного навчального матеріалу у разі необхідності його повторного опрацювання. Доступність в сучасних умовах під'єднання персональних комп'ютерів до мережі Інтернет, невисока вартість роботи у ній робить електронні підручники з навчальних дисциплін для підготовки майбутніх учителів трудового навчання, які розміщуються на електронних серверах викладачів (тьюторів), засобом ефективної організації дистанційного навчання.

На очолюваній В. Сидоренком кафедрі трудового навчання та креслення Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, суттєва увага приділялась системі профорієнтаційної підготовки вчителів трудового навчання [358, с. 168], до складу якої ним відносилися навчальний курс «Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи» [204], виконання завдань профорієнтаційної спрямованості під час педагогічної практики студентів та науково-дослідна діяльність з проблем професійної орієнтації.

Зміст курсу «Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи» спрямовувався на формування у студентів фундаментальних знань, в основу якої було покладено поетапне формування системи профорієнтаційних понять (визначення, розкриття, установлення їхньої системи і ієрархічних зв'язків, систематизація).

Виконання студентами в ході педагогічної практики блоку профорієнтаційних завдань спрямовувалося на удосконалення та закріплення теоретичних профорієнтаційних знань, вивчення профорієнтаційного потенціалу шкільних програм з трудового навчання, формування готовності майбутніх учителів до систематичної профорієнтаційної діяльності в школі.

Невід'ємною частиною профорієнтаційної підготовки майбутніх

учителів трудового навчання В. Сидоренко вважав їхню науково-дослідну роботу з оволодіння методикою і засобами розв'язання завдань профорієнтації під час проведення професіографічних досліджень, складання професіограм, професіографічних карт та психограм професій.

Послідовність вивчення складових змісту курсу «Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи» визначалася лінійною структурою навчальної програми, де кожна тема має самостійне значення в системі профорієнтації та, водночас, виступає основою для вивчення наступних тем. Таку побудову навчальної програми курсу, за словами В. Сидоренка, «забезпечує реалізацію в її структурі та змісті принципів системності, цілісності та послідовності» [359, с. 48].

У спільному із В. Харламенко дослідженні В. Сидоренком було доведено, що оцінювання результативності профорієнтаційних знань та умінь майбутніх вчителів трудового навчання необхідно здійснювати за такими критеріями: рівень сформованості знань (поняттєвий, фундаментальний і прикладний) і вмінь (репродуктивний, пошуковий, творчий) із профорієнтації, вияви творчого потенціалу (репродуктивно-творчий, творчо-репродуктивний та творчий рівні), самостійності (організаційний, пізнавальний і прикладний рівні) у розв'язанні завдань профорієнтації, рівень мотивації (негативний, байдужий, позитивний, позитивно-пізнавальний, позитивно-ініціативний та позитивно-дійовий рівні) до опанування навчального курсу «Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи» [357; 358].

Значну частину науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка складає обґрунтування завдань, змісту та педагогічних технологій особистісно-професійного виховання майбутніх учителів трудового навчання, яке ним визначалося як організація цілеспрямованої педагогічної взаємодії викладачів зі студентами, спрямовану на формування у майбутніх учителів національної свідомості [390], системи уявлень про себе, ставлень до власних вчинків, освітньо-професійної діяльності та дійсності [306], спрямованості на

відродження національної культури [292].

Важливим освітньо-виховним чинником підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренко вважав елементи невербальної комунікації або «мову без слів», якою підсилюється смислове значення спілкування учасників освітнього процесу (учнів, батьків, колег), забезпечується незримо управління навчально-виховним процесом. Системою оптико-кінестетичних знаків (поза, жести, міміка, комунікативний простір, зовнішній вигляд) забезпечується передача до 60% інформації [146; 196]. У спільному дослідженні з І. Агалець, розглядаючи низку елементів невербальної комунікації, В. Сидоренком визначено значущість для вчителя володіння позою відкритості, яка налаштовує на спілкування, робить подання інформації переконливим, сприяє забезпеченню уваги, активізації пізнавальної діяльності учнів мовою жестів, розуміння та використання знань щодо міміки обличчя як засобу невербальної комунікації, підсилюючи емоційну значущість навчально-виховної інформації комплексним використанням міміко-жестової мови [313, с.22-23].

Розглядаючи залежність результативності комунікації та поведінки учасників освітнього процесу від їхнього дистанційного розміщення в просторі, вченим визначені правила ділового спілкування у різних комунікативно-просторових зонах: інтимна зона (до 60 см) – використовується для індивідуальної демонстрації учням прийомів виконання трудових операцій; особиста зона (до 120 см) – сприяє комфортному рівноправному спілкуванню; соціальна зона ділового спілкування (до 300 см) визначає успішність вирішення професійно-ділових питань; привселюдна публічна зона (понад 300см) забезпечує ефективність публічних виступів.

До засобів ефективного виховного впливу В. Сидоренком також віднесені зовнішність і одяг вчителя трудового навчання, які мають виявлятися в привітності, доброзичливості, стриманості, демонструючи культуру вбрання, викликаючи з боку учнів повагу і довіру. Кращому

сприйняттю інформації, яку вчитель доносить до учасників освітнього процесу, сприяє, як зазначає Ю. Палеха [189], класичний або класично-романтичний стиль одягу, яким викликається відчуття стабільності, поведінкової культури, гідності та впевненості.

Отже, здатність вчителя трудового навчання до встановлення невербальних контактів В. Сидоренко пов'язував із можливістю досягнення реалістичних комунікаційних цілей із покращення засвоєння учнями трудових знань і вмінь та самовдосконалення з естетизації зовнішніх виявів поведінки [313, с. 25].

Не заперечуючи провідної ролі педагогічних ЗВО у підготовці майбутніх учителів трудового навчання, В. Сидоренко відзначав, що особистість формується у різних видах самостійної діяльності, спрямованих на формування однієї із найважливіших рис – самостійності, яка ним визначалася як здатність до організації та реалізації власної діяльності за відсутності безпосередньої сторонньої допомоги. Науковцем виділений ряд особистісних якостей, на яких базується самостійність: впевненість у результатах діяльності, наполегливість у досягненні поставленої мети, ініціативність, критичність та дисциплінованість [316, с. 15]. Саму ж самостійну роботу він визначав як форму навчання, за якої відбувається опанування студентами знаннями, уміннями та навичками, навчання систематично та планомірно працювати, набуваючи власного стилю мислення та розумової діяльності [316, с. 17].

У працях В. Сидоренка [291] ми знаходимо досить широке розуміння умінь і навичок самостійної роботи. Це уміння здійснювати підготовку та брати участь у аудиторних заняттях різних видів, узагальнені вміння виконувати навчальні завдання (наприклад, конспектування), уміння планувати власний навчальний час, дотримання режиму розумової і фізичної активності.

Вченим помічена цікава тенденція щодо зменшення від курсу до курсу кількості часу, який витрачається студентами на самостійну роботу, яку він

пояснював дwoяко: з одного боку набуттям здатності виконання більших обсягів навчальної роботи за меншу кількість часу, а з іншого – відчуттям перевантаженості навчальними завданнями самостійної позааудиторної роботи і вибірковим ставленням до їхнього виконання. Визначаючи верхню межу щоденного навчального навантаження студента 6-ма годинами аудиторних занять і 4-ма – самостійної позааудиторної роботи, В. Сидоренко відстоював думку щодо створення належних умов для розвитку самостійності студентів, тісно пов'язуючи мотиваційний аспект виконання завдань самостійної позааудиторної навчальної роботи з організаційним. Визначеність та дотримання обґрунтованих викладачами норм часу на різні види завдань самостійної роботи вчений вважав дієвим засобом дисципліни і організації їхнього виконання.

Правильну організацію самостійної роботи студентів із засвоєння навчального матеріалу В. Сидоренко визначав як дієвий засіб формування в них потреби в самоосвіті, розширенні кругозору, постійному самовдосконаленні [316, с. 13].

Важливою складовою професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя В. Сидоренко вважав формування його проєктної культури, якою забезпечується здатність до професійної діяльності в умовах невизначеності завдань та багатоваріантності можливих результатів. Сутність проєктної культури розкривається вченим «як спосіб творчої самореалізації вчителя, який продукує предметний світ, який є носієм ідеалів і гуманістичних цінностей світу духовного, перетворює педагогічне середовище відповідно до даних ідеалів, і цінностей» [285, с. 4]. Ним запропонована поетапна технологія формування проєктної культури: організаційно-мотивуючий, проєктний етапи, етап захисту проєкту та етап самооцінки. Успішність опанування проєктною культурою майбутніми вчителями визначається набуттям знань щодо своєї особистості, оволодіння методами проєктування, нарощування особистісно-освітніх досягнень, творче ставлення до проєктної діяльності, сформованість ціннісних орієнтацій, здатність до самореалізації,

активність, цілеспрямованість, відповідальність.

Вивчення новацій В. Сидоренка щодо підготовки майбутніх учителів трудового навчання засвідчує визначальну роль у її стратегії діяльності ЗЗСО з підготовки учнів до вибору педагогічної професії. Педагогічна орієнтація ним визначається «як планомірний педагогічний процес протягом усього періоду навчання в школі, який забезпечує формування в учнів інтересу до педагогічної діяльності, нахилів та здібностей до неї, а також мотиваційної готовності до вибору педагогічної професії» [293, с. 246]. У системі педагогічної орієнтації школярів вченим виділені такі компоненти як професійно-педагогічна освіта, профактивізація, профконсультація та профдіагностика.

Визначаючи професійне самовизначення школярів як обґрунтоване та свідомо прийняте рішення із вибору майбутньої професії В. Сидоренком було визначено значущість провідних зовнішніх (родина – 56,6%, вчителі-предметники – 16,1%, друзі, знайомі – 14,9%) та внутрішніх (інтерес до улюбленого шкільного предмету – 33,7%, любов до дітей – 21,3%, розвиток нахилів та здібностей у гуртковій позаурочній роботі – 8,4%) факторів впливу на вибір старшокласниками майбутньої професії [293, с. 246-247]. Недостатня ефективність організації професійної орієнтації учнівської молоді на професію учителя у поєднанні із негативним впливом низької соціально-економічної захищеності працівників галузі освіти й дотепер обумовлюють те, що тільки четверта частина студентів педагогічних спеціальностей мають наміри після завершення навчання працювати у школі.

Серед актуальних та найрезультативніших напрямів спеціальної роботи з підготовки старшокласників до вибору педагогічної професії В. Сидоренком були визначені такі: виявлення у школярів професійно-значущих особистісних якостей; підготовка педагогічними колективами ЗЗСО кадрів для поповнення власних педагогічних колективів; використання зацікавленості педагогічних ЗВО у наданні ЗЗСО допомоги у професійно-педагогічній орієнтації школярів; проведення просвітницької роботи з

батьками учнів, які мають педагогічні здібності [293, с. 248].

Вагомість внеску В. Сидоренка у розвиток теоретичних засад підготовки майбутніх учителів технологій полягає у запропонованому ним цілісному підході до обґрунтування педагогічних технологій ступеневої освіти, побудованих на усвідомленні студентством психофізіологічних основ трудового навчання учнів, формуванні в них готовності до використання наочності, невербальної комунікації, інтегрованого навчання професійно-орієнтованим дисциплінам, організації самостійної наукової роботи та виховання національної свідомості і проєктної культури.

2.3. Внесок наукової школи професора В. Сидоренка у розвиток вітчизняної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання

Здійснюючи підготовку майбутніх учителів трудового навчання та технологій, В. Сидоренко багато зусиль прикладав для створення наукових осередків у педагогічних ЗВО, заохочуючи науково-педагогічну діяльність своїх однодумців та учнів. У спільній із ними науковій діяльності Віктор Костянтинович завжди виявляв високу культуру, відданість обраному науковому напрямку, увагу та підтримку у поєднанні з діловою вимогливістю та глибокою душевністю. Спілкування зі вченим заряджало учнів новими ідеями, викликало у них бажання наслідувати пріоритети його наукових розвідок.

У своїй науково-педагогічній діяльності він був дуже різнобічним. Організовував проведення наукових конференцій, був ініціатором створення в багатьох ЗВО спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика трудового навчання, очолював авторські колективи з написання навчальних програм, підготовки підручників і навчальних посібників, керував роботою, створених ним наукових шкіл галузі вищої технологічно-педагогічної, технологічної шкільної

освіти, графічної підготовки учнівської та студентської молоді. До виконання кожної нової справи він ставився як до найголовнішого завдання свого життя, яке ніхто, без його допомоги, не зможе вирішити.

Своїх послідовників та учнів він виховував в дусі служіння спільній справі становлення та розвитку технологічної освіти. Усі свої знання і досвід, якими він щедро ділився, сприймалися ними надзвичайно легко і продуктивно. Віктор Костянтинович був одним із фундаторів сучасної концепції технологічної освіти, вирізнявся широтою поглядів, успішно, багато в чому випереджаючи свій час, розв'язував проблеми теорії і методики трудового навчання та креслення, професійної підготовки робітничих кадрів, інженерів та майбутніх учителів трудового навчання. Він залишив після себе потужні наукові школи послідовників, які сьогодні визначають розвиток цих наукових напрямів.

Вчений володів глибоким аналітико-прагматичним мисленням, здатністю помічати важливі тенденції, факти в розвитку тогочасної галузі технологічної освіти, аналізувати їх та робити науково-аргументовані, правильні висновки. Дослідники науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка відмічають його унікальну здатність висловлювати свої ідеї просто і доступно, знаходячи цілісність та єдність у різнопланових напрямках науково-педагогічної діяльності, якими він займався і які уміло поєднував [15; 102; 103; 124; 125; 126].

За часів незалежності України у вітчизняній науці відбулося становлення ефективної педагогічної технології з її поповнення фахівцями вищої кваліфікації у розвинутій мережі наукових шкіл. Відбулося становлення моделі вищої освіти, яка характеризується дієвим зростанням класичних наукових шкіл, що створюються в ЗВО, групуючись навколо визнаних науковців, якими передаються ментально-культурні цінності талановитій молоді.

Становлення творчого потенціалу, дослідницької зрілості науковців, утворення нових напрямів, координація колективних, системних за

спрямованістю наукових розвідок, формування їхніх лідерів та послідовників відбувається в науково-освітньому середовищі наукових шкіл. Характерними ознаками наукової школи Н. Миропольська [148] називає формування певних методів та стилю у наукових підходах до розуміння явищ і процесів, яке сприяє перетворенню наукових колективів у співдружність ідейно-наукових однодумців, індивідуально-стильові риси яких визначають специфічну особливість кожної з наукових шкіл.

До найпоширеніших показниками, за якими класифікуються наукові школи, П. Артюшенко [17, с 7] відносить динаміку становлення та розвитку закладів із підготовки науково-педагогічних кадрів, особливості зв'язків між представниками наукової школи, рівень її інституалізації та ступінь локалізації, організаційні форми наукової діяльності учнів та послідовників, наукову ієрархію та ін.

К. Ланге [138, с. 269] поділяє наукові школи на класичні (неформальні наукові колективи, які утворюються навколо визначних лідерів із розробки наукових ідей та підготовки вчених у провідних університетах країни) та сучасні (створюються у науково-дослідних інститутах на засадах наукових інтересів та підготовки молодих науковців) наукові школи.

За рівнем локалізації О. Грезнева [62] розрізняє такі типи наукових шкіл: персональні (пов'язані з іменами їх засновників, керівників та очільників), загальнонаціональні (об'єднують багаторічні наукові колективи, якими здійснюється розвиток наукових напрямів на державному рівні) та регіональні (забезпечують локалізацію наукового досвіду за географічною ознакою).

Офіційне визнання широкою науковою спільнотою актуальності наукових ідей і напрямів діяльності наукових шкіл обумовлює, за О. Гнізділовою [60], ступінь їхньої інституалізації. Прикладами таких вітчизняних наукових шкіл у галузі технологічної освіти можна вважати наукові школи О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Д. Тхоржевського.

М. Ярошевським [468] запропонована одна з найбільш прийнятних

класифікацій наукових шкіл за ознакою типології зв'язків між їхніми представниками: наукові течії (спільність наукових поглядів, принципів, установок науковців, висловлених у наукових публікаціях, виступах на наукових конференціях, зв'язки між науковцями тут є опосередкованими, без вирізнення явного лідера) та наукові угруповання (наукові колективи, об'єднані спільними у часі та за місцем проведення досліджень науковими установками, науковим керівництвом, співавторством отриманих наукових результатів). Специфічною ознакою наукових угруповань М. Ярошевський [468] називає наявність об'єднувача наукової спільноти – її лідера, організатора та керівника, який вирізняється унікальністю наукового світогляду, способом теоретичного мислення та ціннісними орієнтаціями.

Актуальною для проведеного нами дослідження є запропонована О. Грезньовою [62] класифікація наукових шкіл, здійснена за ознакою типології відносин між поколіннями. Вченою розрізняються однорівневі (існує лише одне покоління учнів) та багаторівневі наукові школи (з часом перше покоління учнів наукової школи, набуваючи самостійності та з появою їхніх послідовників, може створювати нові наукові школи другого покоління. Так, для наукової школи В. Сидоренка можна вважати первинною наукову школу академіка Д. Тхоржевського. Із набуттям його учнями (В. Борисов, О. Гедвилло, В. Гетта, В. Сидоренко, В. Стешенко, А. Терещук) визнання в галузі технологічної освіти були започатковані дочірні самостійні наукові школи другого покоління, якими продовжується й дотепер розвиток предметних галузей вищої педагогічної, шкільної освіти та національного виховання молоді.

На початку ХХ століття Віктором Костянтиновичем Сидоренком було створено ряд наукових шкіл третього покоління (по відношенню до наукової школи Д. Тхоржевського) із авторською технологією організації науково-дослідної діяльності його учнів та послідовників, освітньо-наукове середовище яких характеризується вільним, неперервним науковим спілкуванням, доброзичливістю, оптимізмом та вимогливістю. Сьогодні, в

свою чергу, відбувається розвиток другого покоління учнів наукової школи В. Сидоренка, яке результативно та креативно працює за започаткованими ним напрямками досліджень із удосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання, графічної підготовки молоді, трудового навчання та навчання технологій учнів ЗЗСО.

За ознакою широти досліджуваної галузі вирізняють вузькопрофільні (вивчається спільна для всіх послідовників одна проблема за напрямом вченого-лідера) та широкопрофільні (реалізуються ідеї за рядом дослідницьких програм) наукові школи. Наукова школа В. Сидоренка, як і його вчителя Д. Тхоржевського, може бути віднесена до багатoproфільних науково-педагогічних шкіл. В. Сидоренком та його учнями наприкінці ХХ–початку ХХІ ст. успішно розроблялися проблеми *підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій* [2; 22; 33; 35; 110; 135; 137; 162; 174; 383; 412; 421; 459; 465; 466], *трудоного навчання та навчання технологій учнів ЗЗСО* [10; 57; 94; 145; 187; 188; 206; 374; 378; 458], *питання графічної підготовки учнівської та студентської молоді* [39; 63; 161; 454; 463], *їхньої професійної орієнтації* [433], *формування світогляду* [123] та *організації наукових досліджень* [34; 130].

За класифікаційною ознакою теоретичної або практичної спрямованості науково-дослідних програм, наукові школи поділяють на прикладні (спрямовані на розв'язання практичних завдань наукової галузі) та фундаментальні (розвивають теоретичні засади наукових галузей) [13]. В. Сидоренком проводився широкий спектр фундаментальних науково-педагогічних досліджень із їхньої методології, інтеграційних процесів та закономірностей в освіті, фундаменталізації професійної підготовки майбутніх фахівців. Але більшою мірою його науковою школою проводилися дослідження практичного спрямування з вивчення питань графічної підготовки учнівської та студентської молоді, методики викладання професійно-орієнтованих дисциплін, узгодженості їхнього спрямування зі змістом програм трудового навчання в школі.

Індивідуальна робота В. Сидоренка, як лідера наукової школи, зі своїми учнями завжди органічно поєднувалася з колективним представленням та обговоренням отриманих спільних результатів під час формальних і неформальних наукових семінарів. Цим забезпечувалися колективна узгодженість та координація досліджень, вирішувалися завдання узагальнення отриманих результатів та визначення перспектив подальших досліджень його учнів та послідовників.

За визначеними О. Устенко [429, с. 15-16] історико-еволюційними критеріями, наукова школа В. Сидоренка може розглядатися як така, що має широкий спектр типологічних ознак. За масивом накопиченого знання з теорії і методики професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, вона є загальновизнаною науковою системою, яку широко представлено у монографіях, навчальних посібниках, науково-методичних публікаціях та масово підтримують фахівці ЗЗСО та педагогічних ЗВО. Як науково-освітня спільнота наукова школа вченого та його учнів і послідовників здійснює навчання молодих учених у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Як дослідницький колектив ця наукова спільнота на сьогодні є в Україні однією з найпоширеніших і продуктивних за результативністю наукової колективної творчості, якою продовжується розробка авторської дослідницької програми, започаткованої В. Сидоренком, а успішність її виконання дає підстави до внесення ім'я її автора до літопису історико-еволюційних досягнень галузі вітчизняної технологічно-педагогічної освіти. Характеризуючи зрілий період розвитку теорії і методики технологічної освіти, сучасна наукова школа В. Сидоренка виступає як довершена форма колективної науково-педагогічної творчості його учнів та послідовників.

Серед найбільш визнаних класифікацій науково-педагогічних шкіл ми виділяємо їхній поділ за рівнем наукової ієрархії та значущості, запропонований О. Гнізділовою (2011) та М. Карімовим (2008). Довготривале, успішне функціонування на вітчизняному рівні наукової

школи член-кореспондента НАПН України В. Сидоренка та його численних учнів і послідовників, широке визнання їхніх наукових досягнень у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання дає підстави віднести цю наукову спільноту до загальноновизнаної видатної наукової школи.

Впродовж останніх двох десятиліття серед його учнів і послідовників вирізилися досвідчені доктори наук (В. Кузьменко, Є. Кулик, Л. Оршанський, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, В. Титаренко, О. Торубара), які сьогодні є науковими лідерами, мають своїх учнів та успішно вирішують фундаментальні та прикладні завдання технолог-педагогічної освіти. Це вказує на появу ряду визнаних (відомих) регіональних наукових шкіл.

Визнання, отриманих учнями та послідовниками В. Сидоренка (Т. Борисова, А. Гедзик, І. Гевко, Д. Кільдеров, В. Курок, І. Нищак, А. Терещук, С. Ткачук), наукових досягнень, результативне наукове керівництво дисертаційними дослідженнями, поява та здатність до зацікавлення своїх учнів розв'язанням проблем сучасної технологічної освіти засвідчує становлення та розвиток в Україні ряду молодих (перспективних) наукових шкіл у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Актуальність підвищення ефективності науково-педагогічної діяльності у вирішенні проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання обумовлює необхідність дослідження та систематизації наукових шкіл, які причетні до цього. Використання різноманіття класифікаційних ознак в аналізі діяльності науково-педагогічної школи В. Сидоренка дає змогу всебічного розкриття у третьому розділі шляхів впровадження її здобутків в освітній процес. Різноманітна ієрархія і значущість наукової школи В. Сидоренка, взаємодія та взаємовплив її складових є чинниками повноцінної розбудови сучасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання в Україні шляхом висунення та апробації його учнями та послідовниками авторських підходів до вирішення проблем у цій галузі освітньо-наукової діяльності.

Далі ж ми деталізуємо наукові школи, визначені за рівнями наукового значення та ієрархією у підготовці майбутніх учителів трудового навчання: видатну (таку, що впливає на інші) науково-педагогічну школу В. Сидоренка; відомі (визнані) наукові школи його учнів і послідовників; перспективні науково-педагогічні школи (становлення яких відбувається у теперішній час), діяльність яких є продовженням наукових досліджень, започаткованих В. Сидоренком.

Віднесення наукової школи В. Сидоренка до категорії видатних обумовлено її становленням шляхом збереження, передачі та розвитку поглядів, ідей вченого наступними науковими поколіннями: визнаними відомими та перспективними науковими школами його учнів та послідовників. Видатна науково-педагогічна школа В. Сидоренка відповідає ознакам шкіл такого типу: «спільність наукових інтересів представників школи і наукова значущість проблем, що розглядаються; рівень наукових результатів школи і її визнання в країні та за кордоном; тривалий вплив наукового лідера; стабільність і перспективи школи (наступність наукових поколінь, плідна робота послідовників лідера з науковою молоддю)» [18, с. 91].

Неомежений рамками часу науково-педагогічний потенціал теоретичних положень і фактичних матеріалів спадщини вченого сприяє чіткому розумінню та визначенню шляхів реформування сучасної системи підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Генеза видатної науково-педагогічної школи Віктора Костянтиновича Сидоренка, його погляди та ідеї на організацію та методику підготовки майбутніх учителів трудового навчання й сьогодні привертає увагу науковців своєю внутрішньою інтелектуальною свободою глибокого та ясного наукового мислення у поєднанні з педагогічною майстерністю та цілеспрямованістю. Системне і цілісне вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з позицій сучасної теорії і методики професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання стимулюється існуванням протиріччя між

широким визнанням його внеску у розвиток підготовки цього виду та недостатнім вивченням творчої спадщини його багатoproфiльної наукової школи.

Вивчення наукових здобутків та досвіду наукової школи В. Сидоренка дозволяє нам вирізнити перспективні напрями творчого вдосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання: комплексна підготовка до навчально-виховної, методичної та дослідницької діяльності, збереження оптимального балансу між методичною і інженерно-технічною складовими змісту цієї підготовки, творчий розвиток її науково-дослідного складника.

Досвід В. Сидоренка, як послідовника наукової школи Д. Тхоржевського, у розробці освітніх програм підготовки майбутніх учителів трудового навчання дає змогу сучасникам успішно створювати авторські регіональні освітні програми. Результати досліджень учнів та однодумців В. Сидоренка успішно інтегрувалися в єдину систему наукових поглядів щодо фундаменталізації та інтеграції професійної, графічної, профорієнтаційної підготовки та виховання майбутніх учителів трудового навчання, створюючи ідейно-об'єднуючу основу його наукової школи.

Загальна кількість публікацій ученого сягає «300 наукових та навчально-методичних праць, серед яких чимало монографій, навчальних та методичних посібників для загальноосвітніх шкіл, профтехучилищ і вищих педагогічних закладів освіти, навчальних програм, схвалених МОН України [124, с. 264]. Читачами багатьох науково-педагогічних видань й сьогодні активно вивчаються його погляди на проблеми технологічної галузі освіти в Україні.

Будучи головою секції з трудової підготовки науково-методичної комісії з педагогічної освіти науково-методичної ради МОН України, В. Сидоренко плідно працював із колективом однодумців над розробкою нормативних документів із підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Так, на початку 2000-х років очолюваним ним колективом було розроблено концепцію та галузевий стандарт ступеневої підготовки вчителя

трудового навчання.

Впродовж більше десяти років В. Сидоренко був очільником редколегії та головним редактором, створеного у 1995 році Д. Тхоржевським, фахового науково-педагогічного журналу «Трудова підготовка в закладах освіти», активно працював у редколегіях низки регіональних та центральних науково-методичних видань Глухівського державного педагогічного університету, Київського міжнародного університету, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Слов'янського державного педагогічного університету, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Багато зусиль В. Сидоренко прикладав до підготовки науково-педагогічних кадрів, здійснюючи керівництво здобувачами наукових ступенів кандидата та доктора наук, брав активну участь у опонуваннях на захистах дисертацій, очолював, був заступником та членом спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Інституті професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України, Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка та ін. [221, с. 135]. Загалом ним було підготовлено біля 100 докторів та кандидатів педагогічних наук, багато з яких сьогодні є науковими лідерами, засновниками ряду визнаних (відомих) регіональних наукових шкіл [124, с. 264].

Наукова школа «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» Василя Васильовича Кузьменка, доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри педагогіки і психології

Херсонської академії неперервної освіти розвивається з 2009 року. За цей час її склад поповнився чотирнадцятьма кандидатами та докторами педагогічних наук. Будучи автором більше 350 наукових та науково-методичних праць з актуальних проблем теорії та історії педагогіки В. Кузьменко разом із своїми учнями та послідовниками здійснює наукові розвідки присвячені навчанню й вихованню підростаючого покоління, історії становлення української освіти, розв'язанню актуальних проблемам педагогіки загальноосвітньої та вищої школи. Разом із А. Солодовник [379] ним досліджується розвиток змісту техніко-технологічної підготовки в освітніх закладах України, а з Г. Чух [457] особливості проєкції державної мовної політики на організацію підвищення кваліфікації вчителів у південних областях України. За наукового керівництва В. Кузьменка В. Ляпіною [143] проведено дослідження з формування готовності вчителів до застосування педагогічних здоров'язбережувальних технологій під час вивчення спецкурсу в умовах післядипломної освіти.

З 2006 року активно розвивається відома в Україні наукова школа «Теорія і практика підготовки майбутніх учителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності», очолювана ще одним учнем В. Сидоренка – доктором педагогічних наук, професором, завідувачем кафедри основ виробництва та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Євгеном Володимировичем Куликом. За цей час ним було підготовлено 11 кандидатів та докторів педагогічних наук. Тематикою досліджень його наукової школи за останніх п'ять років були формування організаційної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки [59], їхньої підготовки до формування основ інформаційної культури учнів 7-9 класів у процесі допрофільної підготовки за освітньою галуззю «Технології» [165], розвитку графічних умінь в учнів на уроках трудового навчання» [141].

До відомих науково-педагогічних шкіл із художньо-трудової підготовки майбутніх учителів трудового навчання відноситься школа

завідувача кафедри технологічної та професійної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктора педагогічних наук, професора Леоніда Володимировича Оршанського. Сьогодні його дванадцятьма учнями та послідовниками успішно розкриваються концептуальні засади, закономірності, принципи, зміст та структура підготовки майбутніх учителів трудового навчання [16]. До загальноновизнаних теоретико-практичних результатів діяльності наукової школи Л. Оршанського можна віднести ряд досліджень, проведених під його керівництвом із методики навчання художньої обробки деревини майбутніх учителів технологій [453], формування професійної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі вивчення народних художніх ремесел [164].

Результатом розробки науковою школою Л. Оршанського теми «Теоретико-методичні засади проектування інноваційних педагогічних систем підготовки фахівців у галузі технологічної та професійної освіти» став захист докторської дисертації І. Нищакон [161] на тему «Методична система навчання інженерно-графічних дисциплін майбутніх учителів технологій». На сьогодні науково-педагогічною школою професора Л. Оршанського запроваджена цілісна система формування у майбутніх учителів трудового навчання творчих здібностей, стійкого інтересу до організації декоративно-ужиткової творчості учнів шляхом залучення студентської молоді до дослідницької роботи з художнього проектування декоративно-ужиткових виробів.

Широкого визнання набула відома з 2001 року в Україні науково-педагогічна школа з фундаментальних та прикладних проблем освітньої галузі доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету Ніни Віталіївни Слюсаренко. Під керівництвом вченої за цей час захищено 18 кандидатів і 3 доктори наук, які працюють над комплексною тематикою з розкриття історико-педагогічних засад

вітчизняної та зарубіжної освіти та теоретико-методологічних основ розвитку особистості майбутніх учителів у системі неперервної освіти (Наукова школа Н. В. Слюсаренко).

У 2016 році під керівництвом Н. Слюсаренко було захищено докторську дисертацію Ю. Кузьменко (2015) та тему «Теорія і практика формування освітньої складової фахівця з трудової підготовки (50-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)». Цією ученицею Н. Слюсаренко на сьогодні вже захищено кандидатську дисертацію представницею другого покоління цієї наукової школи – І. Шиманович (2011) «Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття).

Під керівництвом Н. Слюсаренко старшим викладачем кафедри теорії й методики викладання навчальних дисциплін КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Г. Гаврилюк [52] вивчалися проблеми підготовки вчителів у післядипломній освіті до реалізації проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні учнів, результатом чого став захист кандидатської дисертації.

З 2010 року активно розвивається наукова школа «Інформаційні основи визначення змісту освітньо-професійної підготовки фахівця» Володимира Васильовича Стешенка, доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Володимир Васильович Стешенко: (до 65-річчя від дня народження): біобібліографічний покажчик, 2020). Будучи автором більше 200 наукових та науково-методичних праць з актуальних проблем теорії та методики професійної освіти, В. Стешенко разом зі своїми учнями та послідовниками здійснює наукові розвідки присвячені вивченню теоретико-методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах ступеневої освіти (Стешенко, 2010).

У підготовлених під його керівництвом кандидатських дисертаціях з

проблем теорії і методики трудового навчання розглядаються питання підготовки майбутніх учителів трудового навчання до використання досвіду організації продуктивної праці старшокласників загальноосвітніх шкіл Донецького промислового регіону другої половини ХХ століття [101], до формування культури споживання в учнів загальноосвітньої школи [48], самоосвітньої компетентності майбутніх учителів технологій засобами інформаційно-комунікаційних технологій [430].

Вагомим є внесок у розвиток вітчизняної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання наукової школи «Естетична культура у підготовці майбутнього освітянина» доктора педагогічних наук, професора, декана факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Валентини Петрівни Титаренко. Її наукові інтереси спрямовані на вивчення закономірностей формування естетичної культури учнівської та студентської молоді засобами українських народних промислів. Вона є автором ряду принципово нових інтегрованих курсів фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання: «Естетична культура сучасної молоді: українські народні промисли» [394] та «Народні промисли України» [397] для студентів факультетів технолого-педагогічної освіти [444, с. 162].

Під керівництвом В. Титаренко захищені кандидатські дисертації, здійснюються дослідження здобувачів наукових ступенів доктора філософії та доктора педагогічних наук. Розбудові національної системи педагогічної освіти на рівні європейських стандартів зі збереженням національних традицій, національної ідентичності професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, з їхнім залученням до світових цінностей на засадах кращих здобутків народної культури присвячена дисертація «Методика навчання українських народних промислів майбутніх учителів трудового навчання» Г. Галамбош [54].

Тема дисертаційної роботи Ю. Срібної «Підготовка майбутніх учителів технологій до навчання основ дизайну учнів загальноосвітньої школи» стала

актуальною для здійснення професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, у межах якої у студентів формуються художньо-конструкторські компетентності засобами основ дизайну [380].

У виконаній під керівництвом В. Титаренко дисертаційній роботі О. Козирод [111] «Методика навчання учнів технічному моделюванню у закладах позашкільної освіти» було розроблено освітній контент роботи гуртка початкового технічного моделювання: навчально-методичний посібник, довідник керівника гуртка, укладено методичні рекомендації для керівників гуртків початкового технічного моделювання щодо методики проведення змагань, конкурсів, виставок, нестандартних навчальних занять.

Ще однією відомою в країні науково-педагогічною школою, у витоків яких стояв проф. В. Сидоренко є школа «Формування готовності у майбутніх вчителів трудового навчання до використання інформаційних технологій» доктора педагогічних наук, професора, декана технологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка Олексія Миколайовича Торубари.

До загальновизнаних теоретико-практичних результатів діяльності наукової школи О. Торубари можна віднести ряд досліджень, проведених під його керівництвом із теоретичного обґрунтування структурних компонентів готовності майбутнього вчителя технологій до самосійної професійної діяльності [194], критеріїв оцінювання та діагностування рівнів графічної компетентності майбутніх фахівців [419], вивчення теоретико-методологічних аспектів системи контролю навчальних досягнень студентів у процесі професійної освіти [420], підготовки майбутніх учителів технологій до розвитку технічного мислення школярів у процесі конструювання та моделювання швейних виробів [136].

Становлення та розвиток в Україні ряду молодих (перспективних) наукових шкіл у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання характеризується результативним науковим керівництвом дисертаційними дослідженнями та визнанням наукових досягнень учнів і послідовників

наукової школи В. Сидоренка. Сьогодні можна говорити про становлення низки нових перспективних молодих наукових шкіл, які мають енергійних лідерів, здатних до продукування оригінальних ідей із вирішення проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання. До складу перспективних науково-педагогічних шкіл-продовжувачів справи В. Сидоренка після 2013 року ми відносимо наукові школи його учнів, серед яких відомі вчені Т. Борисова, А. Гедзик, І. Гевко, В. Курок, І. Нищак, А. Терещук, С. Ткачук, які мають потужний потенціал розвитку традиційних та інноваційних аспектів підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Внесок В. Сидоренка та його учнів у вітчизняну теорію і практику підготовки майбутніх учителів трудового навчання є беззаперечним, а досягнення Віктора Костянтиновича сьогодні гідно визнаються науковою спільнотою.

Висновки до другого розділу

У розділі здійснено аналіз біографо-педагогічного виміру постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі вищої технологічно-педагогічної освіти. Вивчення персоналії вченого, як історико-педагогічного явища, за критеріями становлення його науково-педагогічних поглядів дало змогу окреслити етапи його життєдіяльності: 1) становлення світогляду (1951-1968 рр.) – навчання В. Сидоренка у Борівській загальноосвітній школі; 2) професійного ствердження та набуття науково-педагогічного досвіду (1968-1977 рр.) – здобуття вищої освіти і перші практики наукової діяльності в Київському технікумі радіоелектроніки, Київському політехнічному інституті; 3) розвитку науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності (1977-1995 рр.) – час вибору викладацької діяльності, здобуття вчених ступенів кандидата та доктора наук; 4) активної науково-педагогічної діяльності і наставництва (1995-2013 рр.) – період становлення його науково-педагогічної школи, широкого визнання та впровадження ідей та поглядів ученого у галузі середньої та вищої технологічної освіти.

Констатовано, що визначальним чинником побудови складових змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання в ЗВО В. Сидоренко вважав визначені Державними освітніми стандартами і шкільними навчальними програмами завдання трудового навчання.

Встановлено, що пріоритетним напрямом розвитку вищої педагогічної освіти В. Сидоренко визначав фундаменталізацію професійної підготовки майбутніх фахівців, що забезпечує їхню професійну мобільність та розширює професійну компетентність. Провідною ознакою фундаменталізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання вчений називає знання педагогічних та психолого-фізіологічних основ формування в учнів трудових умінь і навичок. Ним був запропонований підхід до вирішення проблем фундаментальної підготовки у ЗВО шляхом створення інтегрованих навчальних дисциплін на засадах виявлення у їхньому змісті фундаментальних, генералізуючих понять, теорій і законів.

Аналіз науково-педагогічних праць В. Сидоренка сприяв визнанню науково-дослідної діяльності студентів, інформатизації їхньої навчальної діяльності та оволодіння методикою профорієнтаційної роботи з учнями важливими чинниками підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Встановлено, що науково-педагогічна діяльність В. Сидоренка знаходила і продовжує знаходити у теперішній час широке визнання в численних персонологічних публікаціях у педагогічній пресі, біобібліографічних довідниках, наукових публікаціях, підготовлених його учнями та послідовниками. Науково-педагогічна спадщина вченого і сьогодні надає дієвого впливу на гармонізацію освітнього потенціалу технологічної освіти.

Проведений аналіз науково-педагогічних ідей та організаційно-педагогічних настанов В. Сидоренка щодо підготовки майбутнього вчителя трудового навчання засвідчує вагомість його внеску у розробку її теоретичних засад. Для тогочасних реалій ним були розкриті перспективи підготовки майбутніх учителів трудового навчання шляхом удосконалення

технологій педагогічної діяльності викладачів на засадах усвідомлення психофізіологічних основ трудового навчання школярів. Він запропонував цілісний підхід до ступеневої підготовки майбутніх учителів трудового навчання, допомагав сучасникам у розумінні тих чинників, які заважали ефективній підготовці цього виду. В Сидоренком були детально вивчені різні складники підготовки майбутніх учителів, які стосувалися формуванню готовності до застосування наочності, невербальної комунікації учасників освітнього процесу, вдосконаленню методики інтегрованого навчання нарисної геометрії та кресленню, машинознавству, основам виробництва, практикуму у навчальних майстернях.

Вагомого значення вчений надавав системі профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, підвищенню ролі і місця самостійної роботи студентів у навчанні, оволодінню основами наукових досліджень у ЗВО. Водночас В. Сидоренко приділяв важливого значення дослідженням шляхів виховання у майбутніх учителів трудового навчання національної свідомості через зміст навчальних дисциплін, проєктної культури та усвідомленню студентством своєї ролі і місця у відродженні національної культури, питанням підготовки учнівської молоді в школі до вибору педагогічної професії. В цілому педагогічні погляди та ідеї В. Сидоренка, їхнє втілення у практику підготовки майбутніх учителів трудового навчання відігравали та відіграють сьогодні важливу роль у її реформуванні та вдосконаленні.

Розкрито особливості становлення та розвитку наукової школи В. Сидоренка та її вплив на обґрунтування сучасної концепції технологічної освіти, вирішення проблем теорії і методики трудового навчання та креслення, професійної підготовки робітничих кадрів, інженерів та майбутніх учителів трудового навчання. Віднесення його наукової школи до категорії загально визнаних видатних шкіл обумовлено її довготривалим, успішним функціонуванням на вітчизняному рівні, широким визнанням наукових досягнень його учнів і послідовників у галузі підготовки майбутніх

учителів трудового навчання.

Доведено, що впродовж останніх двох десятиліть появилися ряд визнаних (відомих) регіональних наукових шкіл, сформованих учнями В. Сидоренка (В. Кузьменко, Є. Кулик, Л. Оршанський, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, В. Титаренко, О. Торубара), які на сьогодні є науковими лідерами з успішного вирішення фундаментальних та прикладних проблем технолого-педагогічної освіти, мають свої учнів.

Становлення та розвиток за останні десять років в Україні ряду молодих (перспективних) наукових шкіл у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання обумовлено визнанням, отриманих учнями та послідовниками В. Сидоренка (Т. Борисова, А. Гедзик, І. Гевко, Д. Кільдеров, В. Курок, І. Нищак, А. Терещук, С. Ткачук), наукових досягнень, їхнім результативним науковим керівництвом дисертаційними дослідженнями та здатністю до зацікавлення своїх учнів розв'язанням проблем сучасної технологічної освіти.

Вивчення особистості В. Сидоренка на тлі вітчизняної вищої технолого-педагогічної освіти кінця ХХ–початку ХХІ століття та обґрунтування провідних чинників формування науково-педагогічної спадщини вченого уможливило подальше узагальнення та впровадження в сучасну вищу технолого-педагогічну освіту його оригінального науково-педагогічного досвіду.

Основні положення другого розділу відображені в 10-х публікаціях авторки [180; 184; 185; 190; 191; 193; 196; 197; 199; 202].

РОЗДІЛ III.

АКТУАЛІЗАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СИДОРЕНКА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У розділі представлені шляхи актуалізації науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка в умовах модернізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Узагальнено ідеї та здійснено інтерпретацію досвіду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка у контексті інноваційного розвитку сучасної вищої технологічної освіти.

Проаналізовано шляхи впровадження науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка в освітній процес. Здобутки науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка зреалізовано у вигляді авторського спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951-2013 роки)». Зазначено методологічні орієнтири настанов вченого щодо реформування сучасної вищої педагогічної освіти України.

Висвітлено результати дослідно-експериментальної перевірки впливу освітньо-педагогічних ідей В. Сидоренка на формування професійних компетентностей майбутніх учителів трудового навчання. Окреслено настанови В. Сидоренка щодо формування у майбутніх учителів трудового навчання готовності до реалізації завдань технологічної освіти в ЗЗСО, які є методологічним орієнтиром та взірцем їхньої підготовки у світлі реформування сучасної вищої педагогічної освіти України.

3.1. Узагальнення ідей та інтерпретація досвіду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка у контексті інноваційного розвитку сучасної вищої технологічної освіти

Комплексне історико-педагогічне вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка сприяє виявленню узагальнених тенденцій, особливостей, закономірностей та суперечностей розвитку його педагогічних

ідей у сучасний період розвитку вітчизняної вищої технологічно-педагогічної освіти. Педагогічний вимір особистості вченого яскраво вирізнявся в реалізації освіти цього виду у перші два десятиліття ХХІ століття.

Аналіз науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, першоджерел щодо її інтерпретації сучасниками сприяв визначенню особливостей розвитку науково-педагогічних поглядів та ідей вченого у вітчизняному технологічно-педагогічному освітньому просторі кінця ХХ–початку ХХІ століть: багатовекторна, комплексна дослідно-експериментальна спрямованість освітніх ініціатив; відстоювання думки щодо фундаменталізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання засобами інтеграції її змісту; надання пріоритетності у побудові складових змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання в ЗВО визначеними Державними освітніми стандартами і шкільними навчальними програмами завданнями трудового навчання.

Розвиваючись у поєднанні певних закономірностей, суперечностей та тенденцій погляди та освітні ініціативи В. Сидоренка виступали на початку ХХІ століття важливим компонентом реформування вітчизняної вищої технологічно-педагогічної освіти. До загальних тенденцій розвитку науково-педагогічних ідей та освітньої діяльності В. Сидоренка нами віднесено: активне впровадження його науково-педагогічного потенціалу в освітній простір підготовки майбутніх учителів трудового навчання початку ХХІ століття; розвиток та вдосконалення змісту та структури їхньої підготовки на засадах врахування змісту та завдань шкільної технологічної освіти.

До окремих тенденцій становлення науково-педагогічних поглядів В. Сидоренка нами віднесені: методологічна асиметрія та непослідовність впровадження його ідей, зумовлені чинниками суб'єктивного сприйняття висловлюваних ним ідей щодо фундаменталізації та інтеграції вищої технологічно-педагогічної освіти консервативними колами науково-педагогічної спільноти, орієнтованими на збереження традиції суттєвої за обсягами інженерно-технічної складової змісту професійної підготовки майбутніх

учителів трудового навчання; синтез досвіду вітчизняної та зарубіжної традиції професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та власного науково-обґрунтованого розуміння шляхів вирішення освітніх проблем підготовки цього виду.

Перспективною тенденцією розвитку педагогічної теорії та освітньої діяльності В. Сидоренка ми вважаємо інтеграцію науково-педагогічної спадщини вченого в реформування сучасної вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання у напрямі фундаменталізації її змісту засобами інтеграції освіти.

Діалектичне усвідомлення історичних тенденцій розвитку процесу підготовки майбутніх учителів трудового навчання дає змогу виявити закономірності та суперечності становлення та розвитку науково-педагогічних поглядів та освітньо-професійної діяльності В. Сидоренка. До таких закономірностей ми відносимо: відповідність освітніх інновацій суспільним вимогам до технологічної освіти; обумовленість професійної мобільності та професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання фундаментацією їхньої підготовки; синтез фундаментальних, генералізуючих понять, законів і теорій у побудові інтегрованих навчальних дисциплін; органічне поєднання науково-дослідної, інформатичної та профорієнтаційно-виховної діяльності у процесі професійної підготовки.

Виявлені суперечності розвитку науково-педагогічних поглядів та освітньо-професійної діяльності В. Сидоренка між: необхідністю відповідності підготовки вчителів потребам змісту трудового навчання в школі і відсутністю повної узгодженості між шкільною програмою трудового навчання та спрямуванням підготовки вчителя; організаційно-педагогічною інноваційністю поглядів та ідей В. Сидоренка на психолого-педагогічну і методичну підготовку майбутніх учителів трудового навчання і консерватизмом факультетів, які здійснюють їхню підготовку, в наданні пріоритетного значення вивченню інженерних дисциплін; якістю викладання інженерних дисциплін і їхнім кадровим забезпеченням

невисокого рівня підготовленості випускниками технолого-педагогічних факультетів; потребою у ґрунтовних наукових дослідженнях теоретико-методичних аспектів підготовки сучасного вчителя трудового навчання та зниженням наукової активності викладачів педагогічних ЗВО після захисту власних дисертацій, дрібною фрагментарністю їхніх наукових досліджень [309, с. 2-6].

Освітньо-наукова діяльність В. Сидоренка не втратила своєї актуальності для теперішнього контексту підготовки майбутніх учителів трудового навчання, характеризується стратегічною зорієнтованістю, затребуваністю та преспективністю впровадження науково-педагогічних ідей, які за життя вченого іноді наштовхувались на певний консерватизм у сприйнятті його сучасниками, певною мірою випереджаючи свій час.

Сучасна технологічна освітня галузь знаходиться на стадії пошуку нових концептуальних та методологічних підходів до підготовки майбутніх учителів технологій Нової української школи. Для цього вивчається досвід зарубіжних країн, відбуваються спроби апробації та впровадження закордонного досвіду в технологічній освіті. Водночас, вітчизняна освітня спадщина переконливо вказує на ряд ментально-апробованих в історично-культурному досвіді напрямів модернізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Автентистика технолого-педагогічної освіти, за часів набуття Україною незалежності, є дієвим джерелом її національного відродження, ефективно розвивала світогляд і продовжує сприяти становленню нової генерації науково-педагогічних працівників технологічної галузі освіти. Вагоме значення в сучасних освітніх трансформаціях належить науково-педагогічній спадщині В. Сидоренка, його організаційно-просвітницькій, науково-методологічній діяльності та методичній системі підготовки майбутніх учителів трудового навчання [15; 103; 126; 231].

Для вдосконалення сучасної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання цінність представляють ідеї В. Сидоренка щодо єдності традиції освітнього процесу загальної і вищої технологічної освіти,

про пріоритетність принципів фундаменталізації та інтеграції в побудові змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання, про їхню ступеневу, неперервну освітню та самоосвітню діяльність. Як видатного організатора, теоретика та практика технологічної освітньої галузі В. Сидоренка яскраво вирізняє інноваційність та просуспільна орієнтація його наукових ідей та поглядів, високий рівень адміністративно-організаційної діяльності, її орієнтація на підвищення педагогічної майстерності вчителів трудового навчання.

Значущість науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка визначається її стратегічною науково-перспективною спрямованістю, зорієнтованістю педагогічних ідей вченого на науково-обґрунтоване пояснення тогочасної дійсності щодо підготовки майбутніх учителів трудового навчання та прогнозування перспектив її подальшого розвитку. Очевидні для сучасного контексту актуальність педагогічних новацій та освітній досвід В. Сидоренка мали в період його освітньо-наукової діяльності випереджаючий характер, часто наштовхувалися на опір усталеної традиції тогочасної теорії і практики підготовки майбутніх учителів трудового навчання в питаннях усвідомлення необхідності переходу на двоступеневу їхню підготовку, збалансованості її змісту між педагогічною та інженерно-технічною складовими, оновлення навчальної бази для підготовки цього виду, ставлення до підготовки вчителів трудового навчання у вишах за остаточним принципом та ін.

Аналіз педагогічних напрямів становлення та розвитку новацій у освітньо-науковій спадщині В. Сидоренка дає нам змогу визначити такі методологічні лінії її розвитку: визнання визначальним чинником побудови змісту підготовки майбутніх учителів завдань трудового навчання в ЗЗСО; визначення провідними напрямом розвитку вищої педагогічної освіти її фундаменталізацію, здійснювану на засадах психолого-педагогічних, фізіологічних основ формування в учнів знань, умінь і навичок та інтеграції змісту навчання; комплексний підхід до вивчення складників підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Впровадження здобутків науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка зреалізовано нами у вигляді авторського спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951-2013 роки)» [223]. Під час розробки спецкурсу були використані праці вченого, залучено вітчизняні та зарубіжні дослідження, у яких розкрито основні етапи його життя, періоди та напрями науково-педагогічної діяльності, принципи та методи роботи, здійснено характеристику розвитку наукової школи В. Сидоренка та висвітлено її вплив на розвиток технологічної освіти.

Складові змістових модулів і тем спецкурсу розкриті у публікаціях із розвитку технологічної освіти кінця ХХ–початку ХХІ століть вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Адаменка, С. Айтова, П. Артюшенка, Г. Белан, І. Гевка, А. Гедзика, В. Гетти, Р. Гуревича, П. Дмитренка, І. Жерноклеєва, В. Зелюка, І. Канцидайло, Д. Кільдерова, І. Кіптілій, С. Клепка, О. Кітової, О. Коберника, М. Корця, В. Кузьменка, Є. Кулика, А. Малихіна, В. Науменка, Т. Олефіренка, Л. Синенко, Н. Слюсаренко, Р. Сопівник, В. Стешенка, Н. Тверезовської, А. Терещука, Г. Терещука, В. М. Титаренка, В. П. Титаренко, Д. Тхоржевського, А. Цини, Н. Щетини та інших.

В якості об'єкта вивчення у змісті спецкурсу розглядається практика технологічної освіти в Україні кінця ХХ–початку ХХІ століть. Предметом вивчення спецкурсу виступають освітньо-наукова діяльність, педагогічні ідеї В. Сидоренка та його наукової школи. Методологічною основою спецкурсу визначено концептуальні засади компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів. У змісті навчального спецкурсу висвітлено теоретико-методологічні засади становлення науково-педагогічних ідей, наукового простору та новаторський зміст науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка.

Мета спецкурсу полягає у розкритті теоретичних засад, освітньо-виховного змісту, основних підходів та методів поширення науково-педагогічних ідей В. Сидоренка щодо підготовки майбутніх учителів

трудового навчання, окресленні шляхів упровадження новаторського змісту науково-педагогічної спадщини вченого в сучасну трансформацію вітчизняної вищої технологічно-педагогічної освіти.

Згідно окресленої мети нами були визначені такі завдання спецкурсу: схарактеризувати зміст науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка як значущої складової вітчизняної технологічної освіти кінця ХХ–початку ХХІ століть; відстежити шляхи становлення науково-педагогічних ідей ученого; описати етапи, зміст та особливості науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка; визначити біографо-педагогічний, особистісний, організаційно-діяльнісний аспекти науково-педагогічних ідей та поглядів В. Сидоренка; проаналізувати систему настанов ученого щодо розвитку галузі технологічної освіти; обґрунтувати внесок наукової школи В. Сидоренка у розвиток вітчизняної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Відповідно до сучасних тенденцій науково-педагогічної презентації проблем теорії і історії технологічної освіти, зміст авторського спецкурсу розроблено у вигляді двох змістових модулів. Перший модуль «Теоретико-методологічні засади становлення науково-педагогічних ідей В. К. Сидоренка» складається з трьох тем і присвячений історико-педагогічному аналізу становлення В. Сидоренка як науковця і викладача.

У першій темі «Історіографія проблеми дослідження педагогічної спадщини, життєвого та наукового шляху В. Сидоренка» встановлено історіографічну базу проблеми, здійснено її нарративний аналіз, встановлено зміст науково-педагогічної діяльності історичної персоналії В. Сидоренка. Здійснено теоретичне осмислення історіографічної бази, проведено аналіз накопиченого емпіричного матеріалу та багатоаспектний розгляд науково-педагогічної спадщини Віктора Костянтиновича. Схарактеризовано стадії вивчення педагогічної персоналії вченого. Встановлено вплив науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка на розвиток технологічної освіти в Україні.

Під час вивчення першої теми необхідно врахувати, що починаючи з початку ХХІ століття персоналія професора В. Сидоренка все більше привертає увагу науковців. Важливо оцінити значення науково-педагогічної спадщини вченого, проаналізувати педагогічну діяльність Віктора Костянтиновича, схарактеризувати стадії вивчення його персоналії, розглянути та проаналізувати накопичену історіографічну базу, обґрунтувати еволюцію його педагогічних ідей.

У другій темі «Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті української традиційної підготовки вчителя трудового навчання та технологій» висвітлено еволюцію науково-педагогічних ідей вченого, його освітньо-наукової діяльності як прикладу становлення та розвитку одного з найкращих фахівців в галузі підготовки науково-педагогічних кадрів. Особливу увагу приділено історико-педагогічному аналізу тенденцій удосконалення професійної підготовки вчителів трудового навчання у спадщині В. Сидоренка, виділено етапи реалізації науково-педагогічних ідей ученого з розробки програмно-нормативних документів із трудового навчання учнів ЗЗСО та підготовки майбутніх учителів трудового навчання в педагогічних ЗВО. Звертається увага на результати діяльності очолюваних професором науково-методичної комісії з трудового навчання та секції трудової підготовки науково-методичної комісії з педагогічної освіти науково-методичної ради МОН України.

Під час аналізу вітчизняної історичної традиції організації підготовки майбутніх учителів трудового навчання, у контексті становлення та розвитку науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, особливу увагу приділено розкриттю інноваційності її становлення крізь призму підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Схарактеризовані, окресленні Віктором Костянтиновичем, проблеми удосконалення існуючої системи трудового навчання учнів та підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій відповідно до сталого суспільного розвитку.

Зміст третьої теми презентованого спецкурсу «Науково-викладацька

діяльність В. Сидоренка (1977-2013 рр.)» розкрито в контексті становлення В. Сидоренка як науковця і педагога-професіонала. Значна увага приділяється головним етапам наукової діяльності Віктора Сидоренка. Крім цього в темі розкриваються науково-методичні засади, особливості та характерні риси викладацької діяльності, спрямованість науково-методичних розвідок вченого-педагога. Представлено аналіз участі В. Сидоренка в підготовці науково-педагогічних кадрів та розкрито її місце в організаційно-педагогічній діяльності вченого. Визначено місце підготовки науково-педагогічних кадрів у діяльності науковця, особливості та характерні риси В. Сидоренка, як викладача та наукового діяча у галузі технологічної освіти.

Зазначено, що у цей найважливіший період освітньо-наукової діяльності В. Сидоренку вдалося, разом зі своїми учнями та послідовниками, здійснити ряд успішних педагогічних експериментів та впровадити їхні результати у практику роботи кафедр вітчизняних педагогічних ЗВО, якими здійснювалася підготовка майбутніх учителів трудового навчання. Серед першоджерел до уваги студентів рекомендовано публікації В. Сидоренка «Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні» [238], «Психофізіологічні основи трудового навчання – важливий компонент професійної підготовки вчителя» [289] та «Що заважає подолати невідповідність підготовки вчителя трудового навчання потребам сучасної школи» [309].

У другому змістовому модулі «Становлення наукового простору та новаторський зміст науково-педагогічної спадщини В. К. Сидоренка» подано аналіз поглядів ученого та їхнього впливу на розвиток вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Четверта тема «Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого у галузі технологічної освіти» представляє основні риси його біографії. До розгляду пропонуються питання становлення професора В. К. Сидоренка як фахівця у галузі трудової та професійної підготовки учнівської та студентської молоді, життєвого та науково-педагогічного шляху Віктора Сидоренка, основні

етапи наукової діяльності вченого, що розкриті у таких публікаціях про нього як «Член-кореспондент Академії педагогічних наук України Віктор Костянтинівич Сидоренко: Біобібліографічний покажчик» [456], «Життєвий шлях та наукові здобутки професора В. К. Сидоренка» [126], «Вогонь серця професора В. К. Сидоренка» [125], «Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого у галузі технологічної освіти» [210]. Навчальний матеріал теми спрямований також на здійснення історико-педагогічного аналізу наукових інтересів вченого та шляхів їхньої реалізації.

Під час вивчення теми студентам необхідно ретельно дослідити біографію В. Сидоренка та визначити чинники, які сприяли науковому становленню вченого. Звертається увага на визначення періодизації науково-педагогічного становлення Віктора Костянтинівича. Окреслюються наукові інтереси вченого. Йдеться про вплив його організаторських здібностей на розвиток вищої технологічної освіти в Україні. Слід визначити значущість педагогічної спадщини В. Сидоренка щодо розвитку підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

У п'ятій темі «Освітньо-педагогічні погляди В. Сидоренка на стан технологічної освіти в Україні» здійснюється аналіз поглядів ученого на процес підготовки майбутніх учителів технологій. Студенти ознайомлюються з баченням стану тогочасної технологічної освіти очима В. Сидоренка, становленням його педагогічних ідей у контексті підготовки вчителя трудового навчання. У програмі спецкурсу розглядаються погляди вченого на технологізацію трудового навчання, місце креслення у навчальному процесі учнівської та студентської молоді, на інтеграційні процеси та закономірності в освіті.

Вивчаючи спецкурс увага студентів акцентується на зростанні вимог до вищої педагогічної освіти в умовах модернізації та інформатизації усіх сфер суспільного життя, глобалізації освітніх та економічних процесів, відродження української національної культури, що обумовлено стрімким розвитком суспільства. За однією з останніх прижиттєвих публікацій

В. Сидоренка «Що заважає подолати невідповідність підготовки вчителя трудового навчання потребам сучасної школи» [309] характеризуються погляди вченого на необхідність модернізації підготовки вчителів трудового навчання відповідно змін, які відбуваються в освітній галузі “Технології” та суспільстві взагалі. В ході вивчення теми розглядається ставлення поглядів педагога щодо місця креслення в навчальному процесі здобувачів освіти та відповідності назви навчального предмету «Трудове навчання» потребам сучасного світу. Аналізується бачення В. Сидоренком проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій; висвітлюється розуміння ним даної проблеми як засобу удосконалення трудового навчання школярів; визначаються аспекти фундаменталізації підготовки вчителя трудового навчання як умови забезпечення їхньої професійної мобільності; з’ясовуються суперечності, які обумовлюють необхідність оновлення підготовки вчителя трудового навчання (технологій) згідно потреб сучасної школи.

У шостій темі «Науково-педагогічні ідеї та організаційно-педагогічні настанови В. Сидоренка щодо розвитку особистості майбутнього вчителя трудового навчання» розглядається система поглядів на виховні ідеали у науково-педагогічній спадщині вченого. Підкреслено, що в основу обґрунтування завдань, змісту та педагогічних технологій особистісно-професійного виховання майбутніх учителів трудового навчання у змісті навчальних дисциплін ним було покладено організацію цілеспрямованої педагогічної взаємодії викладачів та студентів, спрямовану на формування у здобувачів освіти національної свідомості, ціннісних ставлень до власних вчинків, освітньо-професійної діяльності та дійсності, орієнтації на відродження національної культури. Розглянуто бачення В. Сидоренком пріоритетності формування самостійності як однієї з найважливіших рис у становленні особистості вчителя трудового навчання «нової формації».

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу студентів на особисті якості педагога, визначити вплив організаторських здібностей В. Сидоренка

на підготовку науково-педагогічних кадрів у галузі технологічної освіти. Визначивши основні праці вченого, які мають вплив на виховання особистості, слухачам спецкурсу доцільно організувати дискусію щодо шляхів всебічного розвитку майбутнього вчителя трудового навчання у педагогічній спадщині вченого на підставі засобів невербальної комунікації [313], формування особистості у різних видах самостійної діяльності [316], широкого розуміння вченим умінь і навичок самостійної роботи [291], формування у майбутніх учителів проектної культури [285].

Сьома тема «Вплив науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка на розвиток галузі технологічної освіти в Україні у XXI ст.» спрямована на ознайомлення здобувачів із поглядами вченого на стан галузі технологічної освіти в Україні на початку XXI ст. На думку В. Сидоренка, прогресивна Концепція технологічної освіти учнівської молоді передбачає впровадження новаторських методів у навчальний процес ЗЗСО, потребує уваги до проблем підготовки вчителів трудового навчання. Проаналізувавши теперішній стан технологічної освіти, студентам слід прослідкувати науково-педагогічну співпрацю В. Сидоренка з О. Коберником, В. Мадзігоном та ін. з обґрунтування педагогічних умов реалізації Концепції технологічної освіти в сучасному суспільстві [104].

Потрібно звернути увагу на відстоювану В. Сидоренком обумовленість особливостей підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій змістом та методикою викладання трудового навчання в ЗЗСО. Особлива увага має бути приділена тій думці, що вчений був прихильником проектно-технологічної діяльності як основи реалізації змісту трудового навчання в загальноосвітній школі [284], вважав її основою реалізації змісту трудового навчання [288]. Водночас він гостро критикував ті складові сучасної йому підготовки майбутніх учителів трудового навчання, які заважали подоланню невідповідності підготовки вчителя трудового навчання потребам сучасної школи. В якості джерела для детального аналізу поглядів В. Сидоренка на проблему розвитку галузі технологічної освіти в Україні у

XXI ст. запропоновано розглянути зміст його спільної з В. Стешенком публікації «Першочергові завдання з удосконалення трудового навчання учнів» [348].

У восьмій темі «Внесок наукової школи професора В. Сидоренка у розвиток вітчизняної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання» здійснюється узагальнення напрямів освітньо-наукового новаторства В. Сидоренка у вітчизняних педагогічних ЗВО та науково-педагогічній думці кінця ХХ–початку ХХІ століття. Йдеться про педагогічну сутність ознак, функції наукової школи В. Сидоренка, її вплив на обґрунтування сучасної концепції технологічної освіти, вирішення проблем теорії і методики трудового навчання та креслення, професійної підготовки робітничих кадрів, інженерів та майбутніх учителів трудового навчання. Увага слухачів звертається на досягнення учнів В. Сидоренка та значення їхнього наукового доробку зі стратегічного реформування національної системи освіти у світлі діяльності наукової школи.

У ході вивчення теми необхідно узагальнити основні ідеї ряду визнаних (відомих) регіональних наукових шкіл, сформованих учнями В. Сидоренка (В. Кузьменко, Є. Кулик, Л. Оршанський, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, В. Титаренко, О. Торубара). Визначити типологічні риси становлення та розвитку останнім часом ряду молодих (перспективних) наукових шкіл учнів та послідовників В. Сидоренка у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання (Т. Борисова, А. Гедзик, І. Гевко, Д. Кільдеров, В. Курок, І. Нищак, А. Терещук, С. Ткачук). Слухачам необхідно відслідкувати прогресивні надбання наукової школи В. Сидоренка, визначити основні напрямки її роботи, інтереси та сформулювати рекомендації щодо педагогічних надбань на сучасному етапі розвитку теорії та методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Викладання спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951-2013 роки)» включає 16 годин лекційних занять у формі диспутів, дискусій та

круглих столів. 14 годин позааудиторної самостійної роботи з вивчення спецкурсу передбачають виконання слухачами самостійних індивідуальних і групових завдань, самопідготовку за наведеними у програмі питаннями до складання заліку, який є кінцевою формою контролю за успішністю опанування спецкурсом [223].

Розроблена структура спецкурсу дає змогу студентам системно проаналізувати хронологію та логіку становлення і розвитку поглядів В. Сидоренка на проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Актуалізація його науково-педагогічної спадщини у сучасній освітній практиці має своїм виправданим підґрунтям об'єднання навколо його постаті кращих вітчизняних науково-педагогічних працівників, об'єднаних ідейною універсальністю, науково-методичною актуальністю і неординарністю та організаційно-науковою гнучкістю поглядів.

Вважаємо за необхідне підкреслити методологічне, інноваційне, культурологічне та освітньо-модернізаційне значення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка [209-233]. Освітньо-наукові напрацювання вченого та його наукової школи містять визначний організаційно-просвітницький потенціал, який сьогодні виступає методологічною основою науково-педагогічних ініціатив його учнів та послідовників у розбудові стратегічних напрямів розвитку технологічної галузі освіти Нової української школи. Актуально важливими для сучасної вищої технологічно-педагогічної освіти є ідеї В. Сидоренка про її удосконалення на засадах усвідомлення психофізіологічних основ трудового навчання учнів, фундаменталізації, інтеграції та інформатизації підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Наукові узагальнення В. Сидоренка про цілісний підхід до неперервної ступеневої підготовки майбутніх учителів трудового навчання, розуміння чинників підвищення ефективності її складників сприяють успішній реалізації сучасних концептуальних засад реформування Нової української школи [163], в основу якої має бути покладений вітчизняний науково-педагогічний досвід.

3.2. Шляхи впровадження науково-педагогічної спадщини

В. Сидоренка в освітній процес педагогічних ЗВО

Нові культурно-духовні, соціально-економічні та технологічні до зміни в українському суспільстві та глобальні світові, національні та регіональні виклики висувають нові вимоги до освіченості людини, якою визначаються перспективи подальшого розвитку країни. За Законом України «Про освіту» [86], метою вищої педагогічної освіти є здобуття особою високого рівня наукових, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за спеціальністю вчителя ЗЗСО.

Модернізація сучасної педагогічної освіти, як базової для фахівців із навчання, виховання та розвитку людини, є визначальною передумовою для ефективного вирішення професійних завдань освітянами (Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, 2013). Реалізація таких принципів розвитку неперервної педагогічної освіти як поєднання національних освітніх традицій та світового досвіду, неперервність, інноваційність, прогностичність та гнучкість реагування на суспільні зміни розглядається нами з позицій використання ідей науково-педагогічного спадку В. Сидоренка для забезпечення гуманістичної спрямованості і максимально ефективного функціонування освітньо-професійного простору підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Сьогодні, через майже десятиліття після завершення життєвого шляху видатного науковця, слід зазначити актуальність численних його ідей, поглядів на формування професіоналізму вчителів трудового навчання. Теперішня вища освіта характеризується спрямованістю на збалансованість її структури та обсягів підготовки фахівців з урахуванням потреб особистості, інтересів держави, роботодавців та територіальних громад [85]. Сучасна педагогічна освіта України характеризується зростанням вимог до рівня набуття здобувачами знань, умінь і навичок, якими визначається їхня компетентність у відповідності до стандартів вищої педагогічної освіти.

Разом і з цим зростають вимоги до педагогічних ЗВО щодо рівня організації освітнього процесу за стандартами вищої освіти, забезпечення набуття її здобувачами якісної вищої педагогічної освіти та сприяння створенню нових знань, де людський компонент науково-педагогічного кадрового забезпечення педагогічної галузі має суттєво-визначальне значення.

Кожний етап розвитку суспільства визначає цілі, зміст, форми і методи підготовки затребуваних ним учителів, у тому числі й трудового навчання. Для сучасної вітчизняної вищої педагогічної освіти властивою є якісна реалізація соціальної та особистісної стратегії її розвитку, що зумовлена:

- цільовими орієнтирами стратегічного розвитку української педагогічної освіти;
- моделлю педагогічної освіти, орієнтованою на досягнення її якості на засадах урахування кращих вітчизняних та зарубіжних зразків;
- неперервністю розвитку педагогічної освіти на системному рівні;
- модернізацією змісту сучасної педагогічної освіти як чинника сталого суспільного розвитку, культуротворення та особистісного розвитку майбутніх педагогів;
- культивуванням у педагогічній освіті ідей її особистісної зорієнтованості;
- гуманізацією професійної підготовки майбутніх педагогів на засадах ідей студенто- та дитиноцентризму;
- пріоритетністю спрямованості виховання особистості студента на системні національно-значущі якості педагога як патріота України, вихователя-гуманіста;
- децентралізацією і демократизацією управління системою педагогічної освіти [159, с. 3].

Для сучасного педагогічного працівника-професіонала пріоритетними є такі характеристики його особистості, як: інноваційна спрямованість; освіченість гуманістичного спрямування; здатність до духовного, емоційно-

почуттєвого прийняття і розуміння вихованців такими, якими вони є; самодостатність, пов'язана з потребою суспільства у демократизації; готовність пов'язувати потреби у самоорганізації в соціумі з низкою його нагальних потреб у розвитку; педагогічна майстерність як соціально значуща система професійних і мистецьких компетентностей; усвідомленість значущості національних цінностей і власної причетності до їх творення [159, с. 8].

Модернізація сучасної неперервної педагогічної освіти, як культуротворчого людиноцентристського простору із виявлення та розвитку особистісно-пізнавальних потреб і інтересів майбутніх учителів, відбувається на засадах особистісно орієнтованого підходу. Ознакою формування дитиноцентрованої спрямованості майбутньої професійної діяльності студентів педагогічних вишів є націленість їхньої підготовки в педагогічному ЗВО на безпосередню педагогічну взаємодію з учнями ЗЗСО [452].

Необхідність осучаснення мети, завдань та змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання обумовлена реформуванням вітчизняної системи освіти згідно нових суспільних викликів сьогодення. Формування світогляду майбутнього фахівця, його ціннісних орієнтацій і фахових уподобань повинно супроводжувати весь період професійної підготовки в педагогічному ЗВО.

Аналіз Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, концептуальних положень Стратегії розвитку педагогічної освіти України вказує на гуманістичну спрямованість освітнього процесу педагогічних ЗВО, якою визначається просвітницька місія професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів.

Перебування сучасного простору загальної середньої освіти у стані реформування за концептуальними засадами Нової української школи [163] обумовлено інтеграцією України до світового освітньо-наукового простору. Тому, одним із провідних завдань сучасної вищої педагогічної освіти є набуття майбутніми учителями визнаних у світі ключових, базових і

професійних компетентностей, необхідних для високопрофесійної педагогічної діяльності в ЗЗСО.

Сучасна вища педагогічна освіта має бути орієнтована на підготовку творчих, відповідальних, постійно працюючих над собою, майбутніх учителів, здатних до реалізації академічної свободи в питаннях розробки власних авторських навчальних програм, підручників, вибору методів, стратегій, засобів навчання. Згідно концептуальних засад Нової української школи [163, с. 16], процес і зміст підготовки вчителя має зазнати істотних змін у напрямку опанування особистісно-орієнтованим та компетентнісним підходами в управлінні процесом освіти, психологією групової динаміки в його організації.

Метою освітнього процесу в педагогічному ЗВО сьогодні визначається перехід від підготовки вчителя як єдиного наставника та джерела знань до опанування майбутніми педагогами ролі фасилітатораів, коучів, модераторів та тьюторів, здатних до формування індивідуальної освітньої траєкторії учнів. У цьому сенсі персоналія В. Сидоренка нами розглядається як світоглядний орієнтир особистісно-професійного розвитку в галузі науки і освіти.

Як організатор вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, В. Сидоренко досліджував проблеми філософії, термінології, методології та концептуальних засад технологічної освіти, організації наукових досліджень, графічної підготовки, методики викладання навчальних дисциплін у професійній підготовці студентів. Ним було розвинено учіння про психофізіологічні основи трудового навчання, особливості невербальної комунікації у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання, та формування їхньої готовності до застосування засобів наочності. Створив методики навчання майбутніх учителів трудового навчання машинознавству, основам виробництва, практикуму у навчальних майстернях. Розробив методичні основи використання інформаційних технологій у вивченні графічних дисциплін,

систему профорієнтаційної підготовки та оцінювання професійних знань студентів. Висунув концептуальні засади підготовки магістрів педагогічних спеціальностей, професійно-графічної підготовки та організації самостійної навчальної роботи студентів. Теоретичні засади організації та методики проведення педагогічних досліджень науковець виклав у навчальному посібнику «Основи наукових досліджень», який був виданий кілька разів.

Наукові розвідки В. Сидоренка з психофізіологічних основ трудового навчання сприяли обґрунтуванню ним шляхів фундаменталізації професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання [289]. Цей напрям досліджень супроводжувався вивченням ним особливостей невербальної комунікації у професійній підготовці майбутніх учителів, завдяки якій підсилюється смислове значення спілкування учасників освітнього процесу (учнів, батьків, колег), забезпечується незримо управління навчально-виховним процесом [313].

Грунтовні дослідження були проведені В. Сидоренком з проблем методики навчання майбутніх учителів трудового навчання професійно-орієнтованих дисциплін. Програмно-методичні розробки вченого з машинознавства [201], основ виробництва [205], практикуму у навчальних майстернях [340] увійшли в історію теорії та практики методики професійного навчання майбутніх учителів трудового навчання.

Віктор Сидоренко був ініціатором створення ряду вітчизняних наукових шкіл у Херсонській академії неперервної освіти в особі докторів педагогічних наук В. Кузьменка та Н. Слюсаренко, в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (проф. Д. Кільдеров, І. Голіяд), Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (І. Гевко), Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (проф. Є. Кулик, В. Титаренко, А. Цина, доц. Т. Борисова), Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка (проф. Л. Оршанський, І. Нищак), Донбаському державному педагогічному університеті (проф. В. Стешенко, В. Бондаренко),

Національному університеті біоресурсів і природокористування України (проф. Н. Тверезовська), Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка (проф. О. Торубара), Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (проф. А. Гедзик, А. Терещук, С. Ткачук), Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка (проф. В. Курок), Університет Григорія Сковороди у Переяславі (проф. В. Юрженко).

Учнями та послідовниками В. Сидоренка сьогодні отримуються нові знання щодо використання інформаційних технологій у вивченні професійно-орієнтованих дисциплін (Н. Тверезовська, О. Торубара), системи профорієнтаційної підготовки та оцінювання професійних знань студентів (В. Жуков, В. Харламенко).

Учені-дослідники продовжують розвивати започатковані В. Сидоренком концептуальні засади підготовки бакалаврів, магістрів та докторів філософії за освітніми програмами «Середня освіта (Трудове навчання та технології)» (Д. Кільдеров, Л. Оршанський, В. Стешенко, В. Титаренко, С. Ткачук, А. Цина, В. Юрженко, С. Яшук), професійно-графічної підготовки (А. Гедзик, І. Нищак) та організації самостійної навчальної роботи студентів (А. Цина), теоретичні засади організації та методики проведення педагогічних досліджень (О. Титаренко).

Продовжується видання науково-методичного журналу – «Трудова підготовка в рідній школі» (заснований у 1995 року академіком Д. Тхоржевським), головним редактором якого з 2001 по 2013 рр. був В. Сидоренко, а в теперішній час цю функцію здійснює його учень та послідовник – декан інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор Д. Кільдеров.

Розвиваючи освітньо-наукову базу сучасної технологічної освіти В. Сидоренко постійно уточнював особливості взаємозалежності загальноосвітньої та вищої педагогічної її складових. Навколо особистості

вченого інтегрувалися різномасштабні наукові об'єднання. Йому вдалося об'єднати потужну спільноту однодумців та послідовників для перспективного розвитку власних науково-педагогічних ідей. Траєкторія їхнього дієвого саморозвитку формувалася ним як організатором-науковцем, встановлюючи багаторівневу міжособистісну взаємодію в ході вирішення, з одного боку, проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання, а з іншого здійснюючи особистісно-професійний розвиток тих, хто ставав спочатку його учнем, а згодом – однодумцем, соратником свого наукового наставника, здатним продовжувати започатковану ним справу.

Впровадження з 1 вересня 2022 року Державного стандарту базової середньої освіти [71] потребує оновлення підготовки майбутніх учителів трудового навчання до роботи в умовах Нової української школи. Стандартом визначені вимоги до результатів навчання учнів за дев'ятьма освітніми галузями, у тому числі й технологічної. Її метою проголошено реалізацію творчого потенціалу учня, формування критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження [71, с. 10].

У цьому плані настанови В. Сидоренка щодо формування у майбутніх учителів трудового навчання готовності до реалізації завдань технологічної освіти в ЗЗСО ми розглядаємо як методологічний орієнтир та взірць їхньої підготовки у світлі реформування освіти України. У пошуку відповіді на питання про те, який учитель потрібен сучасній школі і якого вчителя школа чекає в майбутньому, вчений виходив з тих завдань, які має вирішувати трудова підготовка учнівської молоді. Переорієнтацію підготовки вчителів трудового навчання В. Сидоренко вбачав у зміщенні акцентів в трудовій підготовці учнівської молоді від ремісничого навчання до «...формування та розвитку творчої ініціативи, творчого пошуку, інтелектуального наповнення

всього змісту трудового навчання, створення реальних умов для реалізації індивідуальних можливостей особистості кожного учня» [238, с. 41].

Оновлення в баченні трудової підготовки школярів потребує, на думку В. Сидоренка, окреслення існуючих підходів, які стануть основою подальшого розвитку підготовки вчителя трудового навчання. Кардинальні зміни в шкільній освітній галузі «Технології» вчений визначав як актуальні вимоги до особистісно-професійних якостей учителя трудового навчання: формування внутрішньої технологічної культури, широкої технічної ерудиції та технічного світогляду, активності та ініціативності, прагнення до творчості, високої відповідальності. Основою формування вказаних якостей вчений вбачав глибоку професійну компетентність учителя та фундаменталізацію його підготовки [238, с. 42].

Для технологічної освітньої галузі оновленим стандартом окреслено компетентнісний потенціал, яким визначається формування ключових компетентностей шляхом розвитку базових знань, умінь і ставлень з проектування, основ графічної грамотності, технологій виготовлення виробів, оцінювання та презентації результатів, декоративно-ужиткового мистецтва, сучасної техніки та технологій та самозарадності у побуті [71, с. 244-251]. В. Сидоренко відзначав, що широта та ґрунтовність знань учителя розширюють його фахову компетентність, забезпечують йому професійну мобільність та безперервне підвищення кваліфікації, формують готовність до оперативного реагування на можливі зміни у сфері професійної діяльності [238, с. 42].

Визначені держстандартом вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у технологічній освітній галузі передбачають готовність учнів до:

- формулювання ідей та втілення задумів у готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності;
- творчого застосування традиційних і сучасних технологій;

- ефективного використання техніки, технологій та матеріалів без заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу;

- виявлення турботи про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб [71, с. 10, 252-285].

Жорстка регламентація нормативними освітніми документами очікуваних результатів трудового навчання учнів сьогодні поєднується, за статтею 23 Закону України «Про освіту», із проголошенням державної гарантії академічної автономії закладів освіти. Делегування Новою українською школою навчально-методичних повноважень на рівень закладів освіти, обумовлює академічну свободу вчителя у підготовці авторських навчальних програм із трудового навчання, індивідуальному обранні стратегій реалізації його змісту згідно за вимогами сучасної науки і техніки, стандарту базової середньої освіти, потреб учнів та об'єднаних територіальних громад.

Шлях досягнення однозначно регламентованих держстандартом результатів трудового навчання в школі сьогодні визначає сам вчитель, виходячи з матеріально-технічної бази навчальних майстерень, інтересів, потреб та здібностей учнів та власної фахової підготовленості. В. Сидоренко зазначав, що в умовах освітніх реформуючих перетворень «...сучасна загальноосвітня школа має отримати вчителя «нової формації», якому притаманна широта поглядів, високий рівень загальної й професійної культури, вміння швидко оновлювати свої знання та вміння, готовність до роботи в нових умовах, здатність адаптуватися в педагогічних інноваціях» [309, с. 2].

Підготовка такого вчителя потребує сьогодні врахування застережень, висловлених В. Сидоренком, щодо подолання невідповідності його підготовки потребам сучасної школи:

- створення організаційно-нормативного забезпечення неперервної ступеневої підготовки вчителя;

- оптимізація змісту підготовки вчителя на засадах його фундаменталізації та інтеграції;
- оновлення навчально-матеріальної бази для підготовки майбутнього вчителя;
- популяризація підготовки майбутніх учителів трудового навчання в педагогічних ЗВО;
- оптимізація співвідношення у кадровому забезпеченні підготовки майбутніх учителів фахівців із інженерно-технічною та педагогічною освітньою;
- виваженість підходів у розумінні пріоритетів підготовки майбутніх учителів, виходячи зі значення і місця предмету «Трудове навчання» в школі щодо здобуття учнями знань та вмінь, необхідних для забезпечення якості власного повсякденного життя;
- проведення ґрунтовних наукових досліджень теоретико-методичних аспектів підготовки сучасного вчителя трудового навчання;
- вирішення питання щодо назви спеціальності вчителя трудового навчання відповідно до функціонування в школі освітньої галузі «Технології» [311, с. 3-6].

Вирішення поставлених ще у 2013 році В. Сидоренком питань потребує швидких дій, оскільки оновлений зміст технологічної освітньої галузі запроваджується із 1 вересня 2022 року, а успішність його реалізації визначатиметься вчителем.

Не можна оминати висловлені В. Сидоренком майже 20 років тому міркування щодо зручності використання матеріалів Державного освітнього стандарту в практичній роботі з розробки навчальних планів ЗЗСО, навчальних програм шкільних предметів, а також у в навчальних планах, робочих програмах навчальних дисциплін педагогічних ЗВО [299]. Як і у змісті Державного стандарту ступеневої підготовки вчителя трудового навчання 2003 року, слід відзначити громіздкість модулів та блоків новоствореного Державного стандарту базової середньої освіти [71],

непросте шифрування індексами обов'язкових результатів навчання учнів, 472 сторінки вражаючих обсягів надрукованих матеріалів. Проводячи аналогію В. Сидоренка зі звичними технічними стандартами, для яких притаманними є стислість, раціональність та конкретність, у змісті оновленого Державного стандарту базової середньої освіти достатньо було б обмежитися всім зрозумілою характеристикою компетентнісного потенціалу та обов'язкових результатів навчання кожної освітньої галузі в обсязі кількох сторінок і проектом Базового навчального плану, як це було зроблено у попередніх стандартах 2004 і 2011 років.

Затвердження у 2021 році Наказом Міністерства освіти і науки України «Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» (далі – Типової освітньої програми) окреслило підходи до розроблення та використання ЗЗСО освітніх програм на адаптаційному (5-6 класи) та базовому предметному (7-9 класи) циклах базової середньої освіти. Освітня програма ЗЗСО має включати перелік модельних навчальних програм з одного чи декількох інтегрованих шкільних предметів однієї або кількох освітніх галузей, що містять описи результатів навчання учнів (у обсязі заданому Державним стандартом базової середньої освіти, 2020), послідовність їх досягнення та види навчальної діяльності школярів.

Для технологічної освітньої галузі Типовою освітньою програмою передбачено створення для учнів 5-9-х класів модельних початкових програм «Технології» та можливе вивчення на базовому предметному (7-9 класи) циклі базової середньої освіти інтегрованих курсів «Фізика та основи техніки», «Робототехніка», «Stem-lab», «Мистецтво». Як бачимо в переліку модельних навчальних програм відсутній навчальний предмет «Трудове навчання», що стало наслідком його технологізації, про що писав В. Сидоренко ще у 2009 році [310].

У статті «Що приховується за прагненням технологізувати трудове навчання школярів» [310] вчений попереджає про нераціональність бездумного використання поняття «технологія» в трудовому навчанні. У

новому за своїм змістом навчальному предметі він вбачав відображення технологій не лише як способів використання засобів праці для створення виробів, а й як способів становлення та розвитку технологічної культури особистості учня.

Підтвердження цієї думки вчений знаходить у порівнянні тлумачень поняття «технології» у вітчизняній та англійській термінології. На відміну від вітчизняного трактування поняття «технології» як процесу переробки сировини, обробки деталей та виготовлення виробів, в англійській термінології це поняття розуміється широко, як перетворювальна діяльність людини взагалі і яким охоплюється зміст вітчизняного тлумачення.

Перейменування шкільного навчального предмету «Трудове навчання» на «Технології» обумовить, на думку В. Сидоренка, зосередження головної уваги у змісті навчання на саме технологічних процесах, що несе певні загрози повернення до ремісничої спрямованості трудового навчання в опануванні конкретними знаннями і вміннями, закладеними в кожній окремій технології, а також потребує належної матеріальної бази та достатнього часу для опанування конкретними технологіями.

Технологізацію трудового навчання відповідно до вимог Державного стандарту освітньої галузі «Технології» він убачав у подоланні застарілих уявлень щодо змісту трудового навчання в школі, застерігаючи від накладання нової ідеї щодо стрімкого поширення технологій в різних галузях знань (педагогіці, політиці, психології, інформатиці та ін.) на його старий зміст. Неправомірність простого перенесення назви освітньої галузі «Технології» на зміну назви навчального предмету «Трудове навчання» В. Сидоренко обґрунтовував необхідністю внесення відповідних змін у зміст навчання школярів.

Виступаючи за недоцільність повної технологізації трудового навчання в школі, радикальної зміни назви шкільного навчального предмету та спеціальності майбутніх учителів, В. Сидоренко відстоював збереження традиційної назви шкільного предмету «Трудове навчання» та його усталеної

за багаторічну історію цього предмету мети з формування у школярів свідомої потреби у трудовій діяльності. Водночас, як зазначає його учень, В. Стешенко [381, с. 11], В. Сидоренко, розширюючи вітчизняне тлумачення поняття «технологія» до його розуміння, як перетворювальної діяльності людини взагалі, виступав за оновлення змісту традиційного трудового навчання, наповнюючи його сучасними видами творчої практичної діяльності: проектно-технологічної, конструкторської, діяльності сфери послуг, інформатичної, художньо-перетворювальної та ін. Вивчення таких узагальнених видів технологічної діяльності сприяє опануванню учнями не лише предметними компетентностями з трудового навчання, а й ключовими компетентностями, визначеними Державним стандартом базової середньої освіти [71].

В сучасних реаліях запровадження типових освітніх програм Нової української школи доцільним нами вбачається підхід до зміни назви предмету «Трудове навчання» на «Технології» на першому адапційному етапі базової середньої освіти учнів 5-6-х класів, коли ставиться мета сформувати в учнів після інтегрованого навчання у початковій школі інтерес до освітніх галузей, у тому числі і технологічної освітньої галузі в цілому. З переходом же до базового предметного (7-9 класи) циклу базової середньої освіти, коли школярі мають вибирати навчальні предмети для вивчення з різних освітніх галузей, доцільними є настанови В. Сидоренка про збереження навчального предмету «Трудове навчання» з його традиційними цілями та завданнями, тим самим зберігши усталену за останні 5 років назву спеціальності підготовки майбутніх учителів трудового навчання: 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології).

Нажаль на сьогодні є відсутніми державні освітні стандарти підготовки майбутніх учителів трудового навчання за всіма трьома рівнями вищої освіти і укладачі освітніх програм вітчизняних вишів виходять із вимог до рівня знань, умінь і навичок, що визначаються відповідно до шостого, сьомого та

восьмого рівнів Національної рамки кваліфікацій, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341.

Згідно Професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [208], сучасна первинна професійна підготовка майбутніх учителів трудового навчання здійснюється за галуззю знань 01 Освіта/Педагогіка за такими рівнями вищої освіти: фахова передвища освіта; початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти; другий (магістерський) рівень вищої освіти. Цим Професійним стандартом встановлений перелік трудових функцій вчителів ЗЗСО (професійних компетентностей, що входять до них): навчання учнів предметів (інтегрованих курсів); партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу; участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища; управління освітнім процесом; безперервний професійний розвиток.

Чотирнадцять років пішло на те, щоб з'ясувати підняте ще на початку XXI століття В. Сидоренком питання щодо статусу освітнього ступеня бакалавр, який до 2016 року вважався освітньо-кваліфікаційним рівнем вищої освіти, а далі, як на це і передбачав В. Сидоренко [299], було встановлено, що бакалавр це лише освітній рівень, який не дає ніякої кваліфікації.

Багато зусиль В. Сидоренко приклав для обґрунтування доцільності двоступеневої вітчизняної педагогічної освіти, узгодження підготовки молодших спеціалістів в училищах, технікумах та ЗВО. Завдяки цьому сьогодні випускники з освітою молодшого спеціаліста мають можливість навчатися за скороченим терміном навчання, вступаючи на той курс бакалаврату, який їм дозволяє академічна різниця між вимогами навчальних планів технікуму (училища, коледжу) та педагогічного ЗВО. Водночас дотепер залишається відкритим, поставлене ще у 2003 році вченим питання виокремлення в навчальних планах ЗВО рівня підготовки молодшого спеціаліста та погодження змісту та структури підготовки молодших спеціалістів в училищах та технікумах [299, с. 220].

Приклад науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка, його здатність до системного бачення та осмислення освітніх проблем нами розглядаються як важливі чинники вдосконалення підготовки сучасного вчителя трудового навчання.

У порівнянні з періодом науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка, сучасна система підготовки майбутніх учителів трудового навчання зазнала і продовжує зазнавати суттєвих організаційно-змістових та науково-методичних змін. Водночас виконане нами та представлене нижче експериментальне дослідження переконливо засвідчує, що сформульовані в науково-педагогічній спадщині Віктора Сидоренка її вихідні базові засади стосовно формування у майбутніх учителів професійно-педагогічних компетентностей і дотепер продовжують зберігати свою актуальність.

3.3. Дослідно-експериментальна перевірка впливу освітньо-педагогічних ідей В. Сидоренка на формування професійних компетентностей майбутніх учителів трудового навчання

Впровадження в процес удосконалення підготовки майбутніх учителів трудового навчання нової генерації вимог Плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [163], Концепції розвитку педагогічної освіти [199] спрямоване на вдосконалення змісту цієї підготовки засобами міжгалузевої та міжпредметної інтеграції знань, забезпечуючи розвиток компетентностей майбутніх фахівців на противагу простому знанню фактів.

Водночас, здобутки вітчизняної традиції підготовки майбутніх учителів мають залишатися вагомим внеском у її вдосконалення, створюючи базис підготовки педагогів нової генерації на основі створення сучасної моделі безперервної освіти та особистісно-професійного розвитку. Формуванням у майбутніх учителів трудового навчання професійних, базових та ключових

компетентностей на підставі освітньої парадигми щодо навчання впродовж життя забезпечується міжгалузевим характером сучасної педагогічної освіти, концептуальні засади якої були обґрунтовані наприкінці ХХ-початку ХХІ століть у науково-педагогічній спадщині Д. Тхоржевського та В. Сидоренка і які сьогодні знаходять продовження у наукових дослідженнях та освітній діяльності викладачів та науковців галузі технолого-педагогічної освіти.

Збалансованості між запитами суспільства на високу кваліфікацію вчителів трудового навчання та існуючою системою їхньої професійно-педагогічної підготовки, підвищенню престижу педагогічної праці сприятимуть мотивація педагогічних працівників до освітньо-професійної діяльності та особистісно-професійного розвитку, оновлення освітніх стандартів на засадах компетентнісного підходу, покращення ресурсної бази професійної діяльності. Вирішення цих проблем потребує комплексного реформування підготовки майбутніх учителів трудового навчання, їхнього безперервного особистісно-професійного розвитку та підвищення кваліфікації.

У сучасному Професійному стандарті за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [208] однією з основних трудових функцій сучасного вчителя задекларовано безперервний професійний розвиток, який передбачає володіння такими професійними компетентностями як інноваційна компетентність, здатність до навчання впродовж життя та рефлексивну компетентність. Важливою передумовою забезпечення якості вищої педагогічної освіти в умовах сьогодення виступає готовність кожного педагога до моніторингу власної освітньо-професійної діяльності, усвідомлення власних професійних потреб та визначення, на цій основі, умов та ресурсів свого професійного розвитку впродовж життя.

Неперервний професійний розвиток передбачає персональну відповідальність особистості вчителя за дотримання належного рівня власної компетентності (Давкуш, 2011). На наш погляд, для того, щоб сучасна система безперервного професійного розвитку вчителів відповідала вимогам

Професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [208] потрібний перехід від системи призначення та затвердження кваліфікацій для вчителів, із її регламентованими передатестаційними тематичними циклами вдосконалення, до системи управління якістю вищої педагогічної освіти та сертифікації професійної підготовки вчительських кадрів із забезпеченням їхнього права на вибір ефективних форм безперервного професійного розвитку.

Така трансформація підготовки вчителів потребує впровадження сучасних методик зовнішнього незалежного стандартизованого тестування у формі ліцензійних тестових екзаменів із виявлення рівня професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів за вимогами Професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Впровадження ліцензійних тестових іспитів надасть державі, суспільству і педагогічним ЗВО ефективний інструментарій об'єктивного оцінювання та самооцінювання якості підготовки педагогічних кадрів.

У сучасній педагогічній освіті впродовж останніх років відбулися якісні зміни в нормативному забезпеченні (перехід на триступеневу підготовку фахівців галузі педагогічної освіти, оновлення галузевих освітніх стандартів). Педагогічна освіта вчителів в умовах сьогодення відбувається трьома етапами теоретико-практичної підготовки: додипломна педагогічна освіта за освітніми рівнями молодший бакалавр (молодший спеціаліст) (5 рівень Національної рамки кваліфікацій (далі – НРК)), бакалавр (6 рівень НРК), магістр (7 рівень НРК), доктор філософії (8 рівень НРК) з мінімальним обсягом навчання 4 роки; післядипломна педагогічна освіта за п'ятирічними міжтестатійними циклами з присвоєнням кваліфікаційних категорій (спеціаліст, спеціаліст другої, першої та вищої категорій) та педагогічних звань; неперервний особистісно-професійний розвиток упродовж життя у вигляді формальної, неформальної та інформальної освіти.

До сучасних освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів трудового навчання уведено дисципліни за вибором студентів, які

спрямовані на поглиблення знань студентів із загальної та професійної підготовки, у тому числі і з питань вивчення науково-педагогічної спадщини видатних науковців галузі технологічної освіти.

Водночас, разом із суттєвим оновленням змісту загальної та професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, дотепер актуальним залишається питання співвідношення техніко-технологічної і методичної підготовки студентів. Не можна не погодитися із задекларованими Професійним стандартом за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [208], що педагогічна освіта включає підготовку фахівців до виконання функцій навчання учнів предметів (інтегрованих курсів, партнерській взаємодії з учасниками освітнього процесу, участі в організації безпечного і здорового освітнього середовища, управління освітнім процесом та безперервного професійного розвитку.

У дослідженнях В. Сидоренка [238; 309] переконливо доведено помилковість шляху недооцінювання методичної підготовки вчителя, а відірваність, за традиційно існуючим підходом, блоків техніко-технологічних дисциплін, які часто своїм змістом дублюють зміст інженерно-технічної підготовки фахівців для роботи в умовах виробництва, від реальних потреб школи, вже тривалий час демонструє неспроможність формування у студентів знань на рівні інженера-конструктора для всебічного ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, створення належних умови для розвитку технічних здібностей школярів.

Отже, визначаючи структуру та зміст підготовки майбутніх учителів трудового навчання, доцільно вести мову про формування в них педагогічної компетентності працівника ЗЗСО.

Компетентність у навчанні, за Енциклопедією освіти [78, с. 408], визначає коло питань, в яких людина добре розуміється, яких молода людина набуває не лише під час вивчення предмета, а й за допомогою неформальної освіти, впливу середовища тощо. Аналіз підходів Т. Гельжинської [59], О. Коберника [107], Л. Оршанського [170], В. Сидоренка [296] дав нам змогу

визнати, що компетентність здобувається особистістю під час набуття життєвого, соціального та професійного досвіду, а її формування потребує набуття певних компетенцій, які призначаються людині за рівнем її освіченості, соціальним, професійним статусом і життєвим досвідом.

В нашому дослідженні ми доримуємося розуміння компетентності як характеристики фахівця, що поєднує в собі знаннєвий, технологічний, мотиваційний, соціально-поведінковий та морально-етичний аспекти, а компетенції – як визначені нормативи, якими обумовлюється успішність життєвої, професійної та інших видів діяльності людини [78, с. 409].

Енциклопедією освіти [78] розкриваються два підходи до розуміння поняття професійної компетентності. «Практичний» підхід, за британською психологією праці, виходить із визначення завдань і очікуваних результатів від працівника, характеризує професійну компетентність як здатність до діяльності за стандартами щодо виконання робіт. «Особистісний» підхід, за американською психологією праці, ґрунтуючись на визнанні людських якостей провідними чинниками забезпечення успішності професійної діяльності, визначає професійну компетентність якостями особистості, її знаннями, уміннями та здібностями.

Обидва підходи, як бачимо, проголошують набуття знань, умінь та особистісних якостей основними у формуванні професійної компетентності. Сутність професійно-педагогічної компетентності визначається єдністю психолого-педагогічних знань, умінь, досвіду, особистісних якостей вчителя, які забезпечують йому здатність ефективно організовувати навчання і виховання школярів під час здобуття ними освіти, формувати в учнів ключові, предметні компетентності, світогляд на засадах національних та загальнолюдських цінностей, сприяти розвитку творчих, інтелектуальних, фізичних нахилів та здібностей, що визначають успішність процесу навчання та самореалізації здобувачів освіти. Професійно-педагогічна компетентність обумовлює здатність і готовність до виконання вчителем педагогічних

функцій згідно вимог Професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [208].

На підставі наведених вище тверджень під професійно-педагогічною компетентністю майбутніх учителів трудового навчання ми розуміємо їхню готовність та здатність до професійно-педагогічної діяльності, набуття професійних знань, умінь та особистісних якостей, необхідних для якісного виконання професійних функцій із трудового навчання учнів.

Згідно Професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [208, с. 6-9], професійно-педагогічна компетентність є основою для реалізації таких трудових функцій педагогічної діяльності:

А) навчання учнів предметів (інтегрованих курсів), що забезпечується *мовно-комунікативною компетентністю*, потрібною для здобуття учнями освіти державною мовою, урахування мовного середовища освітнього закладу, навчання школярів іноземній мові та спілкування вчителів іноземною мовою у професійному колі, для розвитку мовно-комунікативних умінь і навичок учнів. Вчитель повинен володіти *предметно-методичною компетентністю*, яка потребує моделювати зміст навчання згідно вимог до обов'язкових результатів навчання, вияву вмінь розвивати ключові компетентності школярів та уміння, критичне мислення, ціннісні ставлення, які є загальними для всіх видів компетенцій, здатності обґрунтовано обирати та застосовувати інноваційні методики і технології навчання, розвитку та виховання школярів, здійснювати моніторинг результатів компетентнісно-орієнтованого навчання. Вчитель повинен володіти *інформаційно—цифровою компетентністю*, виявляючи здатність до пошуку та критичного оцінювання, оперування в освітньому процесі інформацією та цифровими технологіями інформаційного простору, ефективно використовуючи існуючі та створюючи нові електронні освітні ресурси.

Б) партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, яка передбачає *психологічну компетентність учителя* з визначення та врахування в процесі навчання вікових та індивідуальних особливостей школярів, використовуючи стратегії пізнавальної мотивації, розвитку в учнів я-ідентичності, позитивної самооцінки та відчуття школярами себе як частини учнівської спільноти. Педагог повинен володіти *емоційно-естетичною компетентністю*, усвідомлюючи особисті потреби, емоції, відчуття, виявляючи вміння керувати власними емоційними станами, безпечно та конструктивно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, виявляючи здатність поцінювання глобальної світової взаємозалежності людства. Його *компетентність педагогічного партнерства* потребує виявів здатності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учасниками освітнього процесу, залучаючи їх на засадах партнерства та командної діяльності в освітньому процесі до додаткової підтримки осіб із особливими освітніми потребами.

В) організація здорового та безпечного освітнього середовища потребує вияву вчителем *інклюзивної компетентності*, за якою визначається здатність до забезпечення сприятливих умов для забезпечення індивідуальних потреб, інтересів, здібностей школяра, створення інклюзивного середовища, педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Вчитель має володіти *здоров'язберезувальною компетентністю*, що включає здатність до організації безпечного освітнього середовища, використання здоров'язберезувальних технологій для формування в учнів культури безпечного та здорового життя, збереження особистого психічного та фізичного здоров'я, здійснення профілактично-просвітницької роботи з учасниками освітнього процесу щодо санітарії, гігієни та безпеки життєдіяльності та надання їм долікарської допомоги в ході професійної діяльності.

Г) управління освітнім процесом передбачає володіння вчителем *прогностичною компетентністю*, що потребує здатності прогнозування та

планування результатів освітнього процесу. Педагог повинен опанувати *організаційною компетентністю*, виявляючи здатність до організації різних видів та форм виховання, навчання та розвитку школярів. *Оцінювально-аналітична компетентність* вчителя проявляється у здійсненні оцінювання, аналізу отриманих учнями результатів навчання, формування у них здатності до взаємооцінювання самооцінювання результативності освітньої діяльності.

Д) **безперервний професійний розвиток** вчителя, що виявляється у його *інноваційній компетентності* з готовності до використання інновацій, застосування різноманітних підходів до вирішення проблем у професійно-педагогічній діяльності. Педагог повинен бути здатним до *навчання впродовж життя*, визначаючи ресурси та умови власного професійного розвитку, здійснюючи взаємодію з іншими учителями у рамках супервізії та партнерства на основі наставництва та фасилітації. Його *рефлексивна компетентність* вимагає здійснення неперервного моніторингу результативності індивідуальної професійно-педагогічної діяльності та усвідомлення власних професійних потреб (див. рис. 3.1).

Отже, професійно-педагогічна компетентність вчителів, як інтегративна характеристика особистості фахівця, включає комплекс їхніх професійно-важливих функцій, яким притаманна багатокomпонентна внутрішня структура.

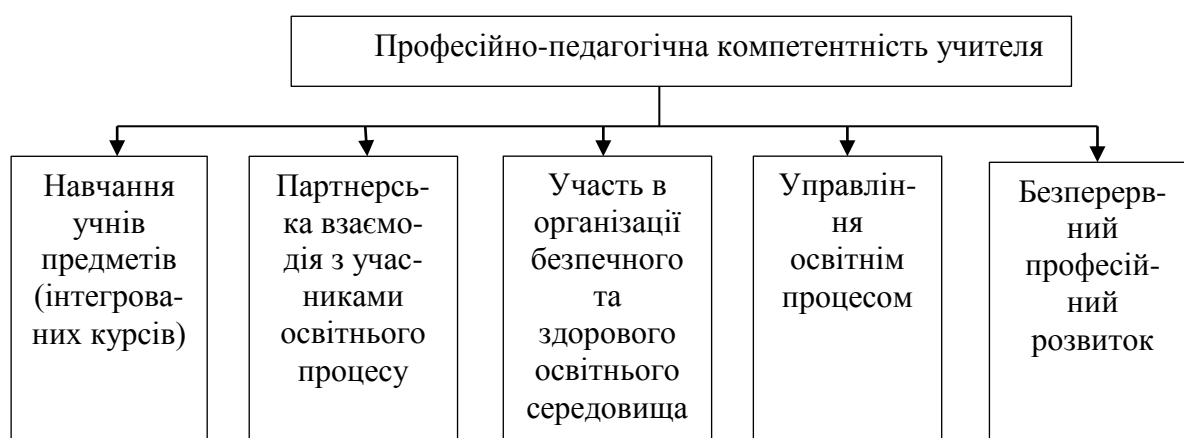

Рис. 3.1. Функціональне призначення професійно-педагогічної компетентності у професійній діяльності вчителя

Тому, професійна підготовка майбутніх учителів трудового навчання повинна враховувати такі компоненти їхньої педагогічної компетентності: мотиваційно-ціннісний, знаннєво-діяльнісний та особистісно-рефлексивний. У своїй цілісності зазначені компоненти відбивають функціональні аспекти змісту професійно-педагогічної компетентності вчителя трудового навчання, окреслюють відповідні напрями її формування.

Таким чином, формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання нами розуміється як цілеспрямована поетапна підготовка з набуття складових педагогічних знань і вмінь в ході опанування обов'язковими загальнонауковими і професійно-орієнтованими навчальними дисциплінами, опанування начальними дисциплінами за вибором студентів та здобуття досвіду власної професійно-педагогічної діяльності під час проходження начальних та виробничих практик.

Під час дослідницької роботи, на підставі зазначених вище теоретико-методичних засад, нами було розроблено програму спецкурсу, спрямованого на поглиблення сформованості професійно-педагогічної компетентності під час вивчення його окремих змістових модулів і тем на всіх етапах підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності та впровадження цього спецкурсу нами обґрунтовується спрямованістю сучасної вітчизняної державної політики в галузі технологічної освіти на вдосконалення її завдань, змісту, запровадження інноваційних педагогічних технологій та експериментальних моделей її реалізації з метою підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах Нової української школи.

Водночас сучасна професійна підготовка, поруч із впровадженням нових методів і форм організації навчання майбутніх учителів трудового навчання, повинна застосовувати передові педагогічні підходи, ефективність яких пройшла перевірку часом у вигляді унікальної науково-педагогічної спадщини визнаних діячів галузі технологічної освіти минулого, досвід яких залишається й дотепер невичерпним джерелом теоретичних і практичних

ідей, думок та поглядів. Дані проведеного нами дослідження переконливо доводять, що без їхньої своєчасної появи в минулому неможливо уявити впровадження в теорію і практику сучасної підготовки майбутніх учителів трудового навчання прогресивних ідей та інновацій.

У 2020-2022 навчальних роках результати дисертаційної роботи було впроваджено в освітній процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 561/01-38/09 від 01.04.2022р.) та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 12 від 24.02.2022р.). Результати дослідження використовувались під час вивчення бакалаврами та магістрантами спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) дисциплін циклу професійної підготовки, що сприяло активізації навчально-виховного процесу та цілеспрямованому формуванню у майбутніх учителів трудового навчання готовності застосовувати здобутки науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка у навчально-професійній діяльності.

Дослідно-експериментальну роботу було сплановано та зорганізовано на концептуальних засадах трансформації науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка в сучасних педагогічних ЗВО шляхом розробки та впровадження навчальної програми спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)», зміст якого було описано в підрозділі 3.1.

Для проведення експерименту було вибрані експериментальні та контрольні групи майбутніх учителів трудового навчання з однаковими показниками успішності в оволодінні спільними освітньо-професійними програмами «Середня освіта (Трудове навчання та технології)». Експериментальним фактором, який було впроваджено в освітній процес експериментальних груп, стали концептуальні засади науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка та їхня трансформація в сучасних педагогічних ЗВО. У контрольних групах здійснювалася традиційна система підготовки

майбутніх учителів трудового навчання.

Студенти контрольних та експериментальних груп були рівномірного розділені за рівнями сформованості їхньої професійно-педагогічної компетентності за такими критеріями: мотиваційно-ціннісний, знаннево-діяльнісний та особистісно-рефлексивний.

Оцінювання сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за мотиваційно-ціннісним критерієм нами здійснювалося за представленою в додатку Е методикою «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» (Е. Ильин, 2000). У таблиці 3.1 представлено результати вивчення мотивацій майбутніх учителів трудового навчання щодо здійснення професійної підготовки.

Аналіз мотивації майбутніх учителів трудового навчання виявив, що визначальним мотивом професійно-педагогічної підготовки є інтереси студентів. Другий рейтинг за значущістю мають мотиви творчої навчально-професійної діяльності. Далі за значущістю йдуть потреби у навчанні професійно-педагогічній діяльності, а останніми в рейтингу мотивації до діяльності цього виду є ціннісні ставлення до неї.

Таблиця 3.1

Вияви мотиваційно-цільової складової професійно-педагогічної підготовки студентів на констатувальному етапі експерименту

Показники мотиваційно-ціннісного критерію	Контрольні групи		Експериментальні групи	
	Абс.	%	Абс.	%
Інтереси	22	37,3	20	35,1
Потреби	12	20,3	13	22,8
Мотиви	15	25,4	15	26,3
Ціннісні ставлення	10	17,0	9	15,8
Всього	59	100	57	100

Рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за знаннево-діяльнісним критерієм нами визначався під час виконання ними завдань із професійно-орієнтованих дисциплін «Теорія і методика технологічної освіти», «Історія трудового навчання та технологій» та «Методика навчання технологій у старшій (профільній) школі» за методикою А Усової (1986) (див. додаток Е.2).

У таблиці 3.2 представлені рівні сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за знаннево-діяльнісним критерієм.

За оцінками викладачів-експертів 44,1% студентів контрольних та 45,6% здобувачів експериментальних груп виявили низький рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності за знаннево-діяльнісним критерієм, з помилками виявляючи уміння вирішувати лише типові навчальні завдання у процесі вивчення професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, не завжди вкладаючись у норми часу, відведені для їхнього виконання. Приблизно така сама кількість студентів (44,1% та 42,1%) показали середній рівень сформованості цієї компетентності, виявивши здатність до самостійного розв'язування типових та нетипових

Таблиця 3.2

Рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за знаннево-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Рівень сформованості компетентності	Контрольні групи		Експериментальні групи	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	7	11,8	7	12,3
Середній	26	44,1	24	42,1
Низький	26	44,1	26	45,6
Всього	59	100	57	100

навчальних професійно-педагогічних завдань із відхиленням від встановлених якісних показників професійно-педагогічної компетентності, вкладаючись у норми часу, відведені на виконання освітніх завдань. І тільки 11,8% студентів контрольних та 12,3% здобувачів експериментальних груп виявили високий рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності за знаннево-діяльнісним критерієм, правильно і впевнено вирішуючи, типові та нетипові навчальні професійно-педагогічні завдання.

Констатувальне вимірювання рівня сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за особистісно-рефлексивним критерієм здійснювалося за тестовою методикою В. Андрєєва (1994) «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» (див. додаток Е. 3) та А. Карпова (2004) «Опитувальник рефлексивності» (див. додаток Е. 4).

Даючи відповіді на питання тесту «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти» (додаток Е. 3), студенти обирали один із запропонованих варіантів відповіді. Рівень набутої особистістю здатності до самоосвіти та саморозвитку визначався за кількістю набраних балів за всі відповіді, зіставляючи отриману суму балів із шкалою вияву рівнів цієї здатності: високий рівень (44-54 бали), середній рівень (32-43 бали), низький рівень (18-31 бал).

Рівень сформованості рефлексивності нами здійснювався за «Опитувальником рефлексивності» А. Карпова (додаток Е. 4). Майбутні учителі обирали один із семи варіантів відповіді на 27 тверджень, 15 з яких були прямими, а решта 12 – мали зворотні твердження, що враховувалося під час обробки результатів опитування.

Результати вимірювання рівня сформованості у студентів професійно-педагогічної компетентності за особистісно-рефлексивним критерієм представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Рівні сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за особистісно-рефлексивним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Рівень сформованості компетентності	Контрольні групи		Експериментальні групи	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	8	13,6	9	15,8
Середній	28	47,5	29	50,9
Низький	23	38,9	19	33,3
Всього	59	100	57	100

Одержані результати вказують на володіння високим рівнем сформованості професійно-педагогічної компетентності найменшої за чисельністю кількості студентів (13,6% – у контрольних і 15,8% – у експериментальних групах). Ці здобувачі характеризуються дієвим впливом індивідуальних здібностей та нахилів до професійно-педагогічної діяльності, систематичністю вияву прагнень до самоорганізації, самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації, постійно працюють над собою у сфері професійної підготовки.

Середній рівень особистісно-рефлекторних умінь було виявлено майже у половини студентів (47,5% – у контрольних і 50,9% – у експериментальних групах). Цими студентами епізодично виявлялася здатність до самокритичного оцінювання власних досягнень у галузі освітньо-професійної діяльності. Залежно від обставин ними виявлялося прагнення до самоорганізації, самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації, готовність працювати над собою у сфері освітньо-професійної діяльності.

На низькому рівні особистісно-рефлексивними вміннями володіють 38,9% студентів контрольних і 33,3% здобувачів експериментальних груп.

Для них характерною була відсутність впливу індивідуальних здібностей та нахилів на прояви освітньо-професійної творчості, а їхнє мислення характеризується репродуктивною спрямованістю у формуванні професійно-педагогічної компетентності. Зовнішньої мотивації вимагає діяльність із самоорганізації, самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації та здійснення роботи над собою у сфері освітньо-професійної діяльності.

За наслідками констатувального експерименту нами складена зведена таблиця 3.4 рівнів сформованості складових професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання. Результати констатувального експерименту показали, що більшість майбутніх учителів трудового навчання мають середній та низький рівні сформованості складових професійно-педагогічної компетентності і лише 13,4% студентів контрольних і 14,0 здобувачів експериментальних груп опановують її на високому рівні. Результати констатувального вимірювання рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів, які відображено у таблиці 3.4, засвідчують, що середні значення рівнів сформованості цієї компетентностей у студентів контрольних та експериментальних груп різняться не суттєво (див. додаток Ж). Це свідчить про необхідність приділення належної уваги формуванню професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання час їхньої професійної підготовки.

Водночас, на правильність та практичне підтвердження запропонованих нами показників сформованості професійно-педагогічної компетентності та необхідність належної уваги щодо її формування в підготовці майбутніх учителів трудового навчання вказує відсутність суттєвої різниці у розподілі студентів контрольних та експериментальних груп за рівнями сформованості цієї компетентності.

Таблиця 3.4

Рівні сформованості складових професійно-педагогічної компетентності студентів за результатами констатувального експерименту

Складові професійно-педагогічної компетентності	Рівні сформованості, %					
	Контрольні групи			Експериментальні групи		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційно-цільовий	14,7	44,4	40,9	13,8	46,6	39,6
Знаннєво-діяльнісний	11,8	44,1	44,1	12,3	42,1	45,6
Особистісно-рефлексивний	13,6	47,5	38,9	15,8	50,9	33,3
Середній рівень сформованості	13,4	45,3	41,3	14,0	46,5	39,5

На основі отриманих результатів констатувального експерименту нами було розроблено експериментальну методикау впровадження концептуальних засад науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка та її трансформації в сучасну підготовку майбутніх учителів трудового навчання та зміст післядипломної педагогічної освіти. Зміни традиційного підходу до формування професійної компетентності студентів забезпечувалися експериментальним фактором у вигляді експериментальної методики. Під час формування експерименту формування в майбутніх учителів трудового навчання складових професійно-педагогічної компетентності здійснювалося на засадах включення тем програми спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» до змісту професійно-орієнтованих дисциплін студентів бакалаврату та магістратури.

Ефективність дослідно-експериментальної роботи визначалася на підставі порівняння результатів констатувального та формування експерименту за відмінностями між рівнями сформованості складових

професійно-педагогічної компетентності студентів експериментальних та контрольних груп.

Контрольний зріз рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів за трьома критеріями виявив, що студенти експериментальних груп краще за здобувачів контрольних груп оволоділи знаннями і розумінням впливу науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка на розвиток технологічної освіти в Україні, вдаліше вміють застосовувати у освітній діяльності аналіз накопиченої історіографічної бази, обґрунтувати еволюцію його педагогічних ідей, здійснювати історико-педагогічний аналіз тенденцій становлення та розвитку професійної підготовки вчителів трудового навчання у спадщині В. Сидоренка, виявляють ціннісні ставлення до реалізації науково-педагогічних ідей ученого шляхом практичної реалізації власної освітньої траєкторії, об'єктивно оцінюють етапи реалізації науково-педагогічних ідей В. Сидоренка з розробки програмно-нормативних документів із трудового навчання учнів ЗЗСО та підготовки майбутніх учителів трудового навчання, власні можливості щодо подальшої професійної освіти та майбутнього працевлаштування. Це підтверджується представленими в таблиці 3.5 результатами формувального експерименту.

Статистичний аналіз за методом χ^2 (критерієм згоди Пірсона) (див. додаток 3) середніх значень показників сформованості професійно-педагогічної компетентності у студентів контрольних груп після констатувального та формувального експериментів указує на відсутність будь-яких суттєвих змін, що стало внаслідок традиційної методики формування компетентності цього виду.

У експериментальних групах, у порівнянні з контрольними групами, по завершенні формувального експерименту нами констатовано зменшення на 19,1% кількості студентів із низьким рівнем вияву професійно-педагогічної компетентності (див. таблицю 3.5). В експериментальних групах відбулося збільшення на 3,6% кількості студентів із виявами середнього рівня

Таблиця 3.5

Порівняльна характеристика рівнів сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних та експериментальних груп по завершенню формувального експерименту

Складові професійно-педагогічної компетентності	Рівні сформованості, %					
	Контрольні групи			Експериментальні групи		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційно-цільовий	15,1	47,7	37,2	26,6	54,2	19,2
Знаннєво-діяльнісний	12,7	45,5	41,8	28,7	51,1	20,2
Особистісно-рефлексивний	14,2	49,2	36,6	33,2	48,0	18,8
Середній рівень сформованості	14,0	47,5	38,5	29,5	51,1	19,4

сформованості цієї компетентності. Суттєвим виявилось збільшення на 15,5% кількості майбутніх учителів трудового навчання, якими було виявлений високий рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності.

На рисунку 3.2 представлено загальну динаміку, якої вдалося досягти в ході експериментального дослідження. Для перевірки, за методом χ^2 (критерієм згоди Пірсона), наявності або відсутності статистичних розбіжностей в оцінках рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів контрольних та експериментальних груп нами були використані наведені в таблиці 3.5 їхні середні значення (див додаток И). Як засвідчила перевірка, оцінки рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів контрольних та експериментальних груп є досить не схожими і відмінність між ними є значущою. Можна говорити про суттєвість розбіжностей, зумовлену експериментальними чинниками, і визнати, що між упровадженням тем програми спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» до змісту

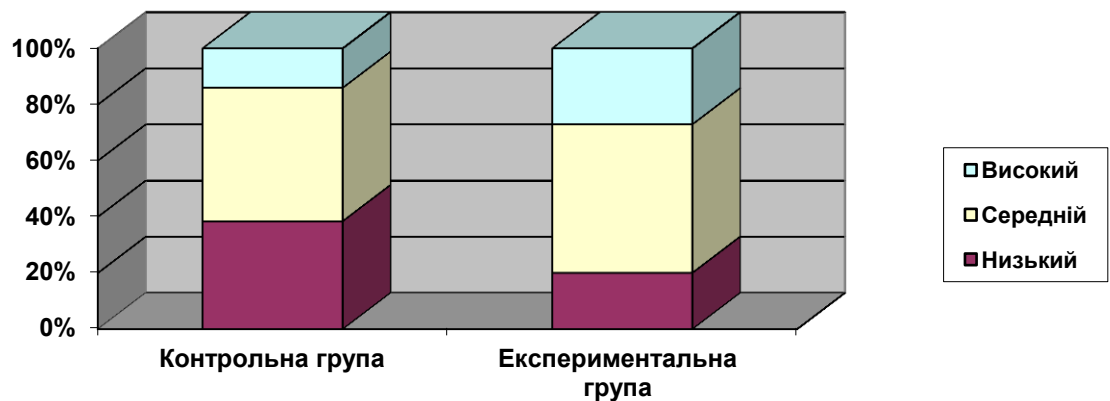

Рис.3.2. Зміни в структурі експериментальної і контрольної груп за рівнем сформованості професійно-педагогічної компетентності (%) в результаті експериментального дослідження

професійно-орієнтованих дисциплін бакалаврату і магістратури та рівнем сформованості у студентів професійно-педагогічної компетентності існує дієвий зв'язок, яким розкривається достатньо висока ефективність розробленої та впровадженої методики.

Упровадження результатів дослідження здійснено у 2021-2022 рр. у навчальному процесі курсів підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання:

- у Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського (довідка №19/1 від 18.05.2022 р.) матеріали дисертації щодо основних етапів життя В. Сидоренка, його науково-педагогічної діяльності, принципів та методів роботи, визначення основних періодів та напрямів наукової діяльності, характеристики розвитку його наукової школи та її впливу на становлення вітчизняної технологічної освіти обговорювалися на методичних семінарах та тренінгах, які проводилися для вчителів трудового навчання. Науковими положеннями дисертації про зміст концепції технологічної освіти В. К. Сидоренка були доповнені навчально-методичні матеріали викладання теми «Нормативно-правове і навчально-методичне забезпечення освітньої галузі «Технології». Під час проведення практичних

занять курсів підвищення кваліфікації було виявлено зацікавленість слухачів такими темами розробленого нами спецкурсу: «Освітньо-педагогічні погляди В. Сидоренка на стан технологічної освіти в Україні» (57,7% респондентів), «Вплив науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка на розвиток галузі технологічної освіти в Україні у XXI ст.» (51,3% учителів).

- У КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-23/70 від 21.02.2022р.) було впроваджено обґрунтоване й актуалізоване використання досвіду В. К. Сидоренка, відповідно до тенденцій розвитку сучасної теорії та методики технологічної освіти, що дозволило професійно здійснювати підготовку та перепідготовку вчителів трудового навчання та технологій для сучасних закладів загальної середньої освіти. В учасників експерименту було виявлено зацікавленість темами авторського спецкурсу «Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті української традиційної підготовки вчителя трудового навчання та технологій», «Науково-викладацька діяльність В. Сидоренка (1977-2013 рр.)» (інтерес вивили 61,3% слухачів). На зацікавленості додатковою інформацією щодо науково-педагогічних ідей та організаційно-педагогічних настанов В. Сидоренка з розвитку особистості вчителя трудового навчання, внеску його наукової школи у розвиток вітчизняної теорії і методики технологічної освіти було наголошено від 53,6 % до 81,6% опитаних учителів трудового навчання.

Отримані результати дослідження вказують на те, що актуалізація та обґрунтування шляхів застосування науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з позицій сучасних тенденцій розвитку підготовки та підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання сприяє підвищенню її якості, розвитку вітчизняної вищої педагогічної освіти.

Висновки до третього розділу

У розділі здійснено комплексне історико-педагогічне вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, що сприяло виявленню

узагальнених тенденцій, особливостей, закономірностей та суперечностей розвитку його педагогічних ідей у сучасний період розвитку вітчизняної вищої технологічно-педагогічної освіти. Визначено особливості розвитку науково-педагогічних поглядів та ідей вченого у вітчизняному технологічно-педагогічному освітньому просторі кінця ХХ–початку ХХІ століть: багатовекторна, комплексна дослідно-експериментальна спрямованість освітніх ініціатив; відстоювання думки щодо фундаменталізації підготовки майбутніх учителів трудового навчання засобами інтеграції її змісту; надання пріоритетності у побудові складових змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання в ЗВО визначеним Державними освітніми стандартами і шкільними навчальними програмами завданням трудового навчання.

До загальних тенденцій розвитку науково-педагогічних ідей та освітньої діяльності В. Сидоренка нами віднесено: активне впровадження його науково-педагогічного потенціалу в освітній простір підготовки майбутніх учителів трудового навчання початку ХХІ століття; розвиток та вдосконалення змісту та структури їхньої підготовки на засадах врахування змісту та завдань шкільної технологічної освіти.

До окремих тенденцій становлення науково-педагогічних поглядів В. Сидоренка віднесено: методологічна асиметрія та непослідовність впровадження його ідей, зумовлені чинниками суб'єктивного сприйняття висловлюваних ним ідей щодо фундаменталізації та інтеграції вищої технологічно-педагогічної освіти консервативними колами науково-педагогічної спільноти, орієнтованими на збереження традиції суттєвої за обсягами інженерно-технічної складової змісту професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання; синтез досвіду вітчизняної та зарубіжної традиції професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та власного науково-обґрунтованого розуміння шляхів вирішення освітніх проблем підготовки цього виду.

Перспективною тенденцією розвитку педагогічної теорії та освітньої діяльності В. Сидоренка визначено інтеграцію науково-педагогічної

спадщини вченого в реформування сучасної вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання у напрямі фундаменталізації її змісту засобами інтеграції освіти.

Встановлені суперечності розвитку науково-педагогічних поглядів та освітньо-професійної діяльності В. Сидоренка між: необхідністю відповідності підготовки вчителів потребам змісту трудового навчання в школі і відсутністю повної узгодженості між шкільною програмою трудового навчання та спрямуванням підготовки вчителя; організаційно-педагогічною інноваційністю поглядів та ідей В. Сидоренка на психолого-педагогічну і методичну підготовку майбутніх учителів трудового навчання і консерватизмом факультетів, які здійснюють їхню підготовку, в наданні пріоритетного значення вивченню інженерних дисциплін; якістю викладання інженерних дисциплін і їхнім кадровим забезпеченням невисокого рівня підготовленості випускниками технологічно-педагогічних факультетів; потребою у ґрунтовних наукових дослідженнях теоретико-методичних аспектів підготовки сучасного вчителя трудового навчання та зниженням наукової активності викладачів педагогічних ЗВО після захисту власних дисертацій, дрібною фрагментарністю їхніх наукових досліджень.

Доведено, що для вдосконалення сучасної теорії і методики підготовки майбутніх учителів трудового навчання цінність представляють ідеї В. Сидоренка щодо єдності традиції освітнього процесу загальної і вищої технологічної освіти, про пріоритетність принципів фундаменталізації та інтеграції в побудові змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання, про їхню ступеневу, неперервну освітню та самоосвітню діяльність.

Впровадження здобутків науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка зреалізовано у вигляді авторського спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951-2013 роки)», у змісті якого розкриті теоретичні засади, освітньо-виховний зміст, основні підходи та методів поширення

науково-педагогічних ідей В. Сидоренка щодо підготовки майбутніх учителів трудового навчання, окреслені шляхи упровадження новаторського змісту науково-педагогічної спадщини вченого в сучасну трансформацію вітчизняної вищої технологічно-педагогічної освіти.

Аналіз Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, концептуальних положень Стратегії розвитку педагогічної освіти України вказує на гуманістичну спрямованість освітнього процесу педагогічних ЗВО, якою визначається просвітницька місія професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів, перехід від підготовки вчителя як єдиного наставника та джерела знань до опанування майбутніми педагогами ролі фасилітаторів, коучів, модераторів та тьюторів, здатних до формування індивідуальної освітньої траєкторії учнів. У цьому сенсі персоналія В. Сидоренка нами розглядається як світоглядний орієнтир особистісно-професійного розвитку в галузі науки і освіти.

Показано, що як організатор вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, В. Сидоренко ефективно досліджував проблеми філософії, термінології, методології та концептуальних засад технологічної освіти, організації наукових досліджень, графічної підготовки, методики викладання навчальних дисциплін у професійній підготовці студентів, виступав ініціатором створення ряду вітчизняних наукових шкіл у багатьох вітчизняних педагогічних ЗВО.

Доведено, що учнями та послідовниками В. Сидоренка сьогодні отримуються нові знання щодо концептуальних засад підготовки бакалаврів, магістрів та докторів філософії за освітніми програмами «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», використання інформаційних технологій у вивченні професійно-орієнтованих дисциплін, системи профорієнтаційної підготовки та оцінювання професійних знань студентів, професійно-графічної підготовки та організації самостійної навчальної роботи студентів,

теоретичних засад організації та методики проведення педагогічних досліджень.

Настанови В. Сидоренка щодо формування у майбутніх учителів трудового навчання готовності до реалізації завдань технологічної освіти в ЗЗСО розглядаються нами як методологічний орієнтир та взірць їхньої підготовки у світлі реформування сучасної вищої педагогічної освіти України.

Під професійно-педагогічною компетентністю сучасного вчителя розуміємо готовність та здатність до професійно-педагогічної діяльності, набуття професійних знань, умінь та особистісних якостей, необхідних для якісного виконання професійних функцій із трудового навчання учнів, яка складається з таких компонентів: мотиваційно-ціннісний, знаннево-діяльнісний та особистісно-рефлексивний.

Результати констатувального вимірювання рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів свідчать про необхідність приділення належної уваги її формуванню у майбутніх учителів трудового навчання час їхньої професійної підготовки.

Розроблена нами програма спецкурсу спрямована на поглиблення сформованості професійно-педагогічної компетентності під час вивчення його окремих змістових модулів і тем на всіх етапах підготовки майбутніх учителів трудового навчання та післядипломної педагогічної освіти. Здійснений якісно-кількісний аналіз ефективності впровадження та трансформації концептуальних основ науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка в сучасній вищій та післядипломній педагогічній освіті засвідчив відсутність істотної різниці у показниках сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів контрольних груп до та після експерименту внаслідок застосування традиційної методики підготовки.

Істотні зміни сталися в динаміці змін показників сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів та вчителів

експериментальних груп до і після запровадження розробленої методики. В експериментальних групах констатовано суттєве зменшення на 20,1% кількості здобувачів із низьким рівнем вияву сформованості цієї компетентності. На 4,6% відбулося збільшення кількості здобувачів із виявом середнього рівня професійно-педагогічної компетентності. При цьому відзначено суттєве зростання на 15,5% кількості респондентів, які проявили високий рівень зазначеної компетентності.

Основні положення третього розділу відображені в 6-х публікаціях авторки [41; 179; 181; 189; 201; 417].

ВИСНОВКИ

Узагальнене представлення результатів дисертаційної роботи засвідчує досягнення мети дослідження, розв'язання поставлених у ньому завдань, що дало можливість сформулювати ряд науково-теоретичних висновків:

1. Схарактеризовано історіографію, визначено і систематизовано джерельну базу та вихідні теоретико-методологічні основи дослідження. Встановлено, що його особливість обумовлена потребою здійснення в сучасному науковому просторі узагальнення численних різнопланових праць В. Сидоренка, розкриття освітньо-наукової діяльності та педагогічних поглядів на проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у його науково-педагогічній спадщині.

Джерельна база дослідження представлена: науково-методичними та дидактичними працями В. Сидоренка; науково-педагогічними творами; нормативними документами з організації вищої педагогічної освіти; ілюстративними першоджерелами та фотоматеріалами.

Теоретико-методологічну основу проведеного персоналістично-регіоналістичного дослідження становить евристичний потенціал історико-педагогічного, персоналістичного та соціокультурного підходів, діалектичний метод пізнання та дослідницькі засоби проблемно-хронологічного, феноменологічного, герменевтичного, парадигмального, акмеологічного та аксіологічного методологічних підходів. Разом із застосованими в ході дослідження загальнонауковими принципами пізнавальної діяльності та теоретичними і емпіричними методами вони забезпечили методологічну основу об'єктивно-вмотивованого, цілісного вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка та її актуалізації в сучасній практиці вищої технолого-педагогічної освіти

2. Розкрито науково-педагогічний, соціокультурний контекст та чинники становлення ідей та поглядів В. Сидоренка на підготовку майбутніх учителів трудового навчання. Формування його науково-педагогічного мислення, за свідченням науково-педагогічних першоджерел, відбувалося під

впливом теоретико-практичних напрацювань педагогів-практиків та науковців галузі технологічної освіти. Суттєвої уваги вчений приділяв вивченню здобутків вітчизняної історичної традиції організації підготовки вчителів трудового навчання, якими багато в чому визначалося його новаторство щодо розкриття науково-педагогічних та організаційних засад функціонування вищої педагогічної освіти.

Професіогенез науковця визначали такі чинники становлення його ідей та поглядів, як тенденції становлення та розвитку тогочасної професійної підготовки вчителів трудового навчання, зміна її орієнтирів за гуманітарно-технологічним спрямуванням, стандартизація базової, повної середньої та вищої педагогічної освіти, співпраця зі знаними вітчизняними та зарубіжними вченими-педагогами та освітянами-практиками (Д. Тхоржевський, В. Мадзігон, Г. Терещук, О. Коберник, М. Фурманек, Ю. Хотунцев, С. Дятленко).

3. Проаналізовано науково-педагогічні ідеї видатного науковця щодо навчальних, виховних та організаційно-педагогічних настанов із підготовки майбутніх учителів трудового навчання в середовищі педагогічного університету. Метою підготовки майбутніх учителів трудового навчання В. Сидоренко визначав їхню готовність до формування технічно освіченої особистості учня, здатного до швидкої адаптації до стрімких змін сучасного техногенного середовища. Визначаючи основою відбору і структурування змісту навчання синтез наукових знань, ним відстоювалася думка щодо необхідності цілеспрямованої дидактично обґрунтованої інтеграції певних навчальних предметів у самостійні нові педагогічні системи, якими забезпечуватиметься синтез знань і вмінь студентів. Значну частину науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка складає обґрунтування завдань, змісту та педагогічних технологій особистісно-професійного виховання майбутніх учителів трудового навчання, яке ним визначалося як організація цілеспрямованої педагогічної взаємодії викладачів зі студентами, спрямовану на формування у майбутніх учителів національної свідомості, системи

уявлень про себе, ставлень до власних вчинків, освітньо-професійної діяльності та дійсності, спрямованості на відродження національної культури. Він запропонував цілісний підхід до ступеневої підготовки майбутніх учителів трудового навчання, допомагав сучасникам у розумінні тих чинників, які заважали ефективній підготовці цього виду. Педагогічні погляди та ідеї В. Сидоренка, їхнє втілення у практику підготовки майбутніх учителів трудового навчання відігравали та відіграють сьогодні важливу роль у її реформуванні та вдосконаленні.

4. На засадах авторських змістових критеріїв вивчення персоналії як історико-педагогічного явища (контекстуальний, біографічний, практично-пізнавальний, світоглядно-ідейний та суб'єктивний) виділено чотири етапи життєдіяльності В. Сидоренка: 1) становлення світогляду (1951-1968 pp.); 2) професійного ствердження та набуття науково-педагогічного досвіду (1968-1977 pp.); 3) розвитку науково-педагогічних ідей та дослідницької діяльності (1977-1995 pp.); 4) активної науково-педагогічної діяльності і наставництва (1995-2013 pp.).

Висвітлено напрями науково-педагогічної діяльності вченого: фундаменталізація професійної підготовки майбутніх фахівців, що забезпечує їхню професійну мобільність та розширює професійну компетентність; створення інтегрованих навчальних дисциплін на засадах виявлення у їхньому змісті фундаментальних, генералізуючих понять, теорій і законів; визнання науково-дослідної діяльності студентів, інформатизації їхньої навчальної діяльності та оволодіння методикою профорієнтаційної роботи з учнями важливими чинниками підготовки майбутніх учителів трудового навчання; вивчення складників підготовки майбутніх учителів, які стосувалися формування готовності до застосування наочності, невербальної комунікації учасників освітнього процесу; розвиток наукової школи В. Сидоренка та її вплив на появу відомих та перспективних наукових шкіл у галузі підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Виявлено *загальні* (активне впровадження науково-педагогічного потенціалу В. Сидоренка в освітній простір підготовки майбутніх учителів трудового навчання початку XXI століття; розвиток та вдосконалення змісту та структури їхньої підготовки на засадах врахування змісту та завдань шкільної технологічної освіти), *окремі* (методологічна асиметрія та непослідовність впровадження його ідей, зумовлені чинниками суб'єктивного сприйняття висловлюваних ним ідей консервативними колами науково-педагогічної спільноти; синтез досвіду вітчизняної та зарубіжної традиції професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та власного науково-обґрунтованого розуміння шляхів вирішення освітніх проблем підготовки цього виду) та *перспективні* (інтеграція науково-педагогічної спадщини вченого в реформування сучасної вітчизняної підготовки майбутніх учителів трудового навчання у напрямі фундаменталізації її змісту засобами інтеграції освіти) *тенденції* та *закономірності* (відповідність освітніх інновацій суспільним вимогам до технологічної освіти; обумовленість професійної мобільності та професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання фундаменталізацією їхньої підготовки; синтез фундаментальних, генералізуючих понять, законів і теорій у побудові інтегрованих навчальних дисциплін; органічне поєднання науково-дослідної, інформатичної та профорієнтаційно-виховної діяльності у процесі професійної підготовки), *суперечності* (між необхідністю відповідності підготовки вчителів потребам змісту трудового навчання в школі і відсутністю повної узгодженості між шкільною програмою трудового навчання та спрямуванням підготовки вчителя; організаційно-педагогічною інноваційністю поглядів та ідей В. Сидоренка на психолого-педагогічну і методичну підготовку майбутніх учителів трудового навчання і консерватизмом факультетів, які здійснюють їхню підготовку, в наданні пріоритетного значення вивченню інженерних дисциплін; якістю викладання інженерних дисциплін і їхнім кадровим забезпеченням невисокого рівня підготовленості випускниками технолого-педагогічних

факультетів; потребою у ґрунтовних наукових дослідженнях теоретико-методичних аспектів підготовки сучасного вчителя трудового навчання та зниженням наукової активності викладачів педагогічних ЗВО після захисту власних дисертацій, дрібною фрагментарністю їхніх наукових досліджень) та *особливості* (єдність традиції освітнього процесу загальної і вищої технологічної освіти; пріоритетність принципів фундаменталізації та інтеграції в побудові змісту підготовки майбутніх учителів трудового навчання; їхня ступенева, неперервна освітня та самоосвітня діяльність) становлення системи підготовки вчителів трудового навчання в Україні.

5. Узагальнено концептуальний вимір науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка за такими методологічними лініями її розвитку: визнання визначальним чинником побудови змісту підготовки майбутніх учителів завдань трудового навчання в ЗЗСО; визначення провідним напрямом розвитку вищої педагогічної освіти її фундаменталізацію, здійснювану на засадах психолого-педагогічних, фізіологічних основ формування в учнів знань, умінь і навичок та інтеграції змісту навчання; комплексний підхід до вивчення складників підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Намічено перспективи впровадження його досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах запровадження Нової української школи на основі системи формування професійно-педагогічних компетентностей студентів в закладах вищої педагогічної та учителів трудового навчання у закладах неперервної освіти з використанням концептуальних засад науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка, представленої у змістових модулях та темах програми елективного спецкурсу. Здійснений кількісно-якісний аналіз ефективності впровадження науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка та її трансформації в сучасних закладах вищої та неперервної педагогічної освіти засвідчив відсутність суттєвої різниці між рівнями сформованості професійно-педагогічної компетентності здобувачів освіти контрольних та експериментальних груп під час констатувального експерименту, а також відсутність істотних змін у

показниках контрольної групи до та після формувального експерименту, що сталося внаслідок застосування традиційної методики підготовки. Суттєво-динамічними були зміни в рівнях сформованості професійно-педагогічної компетентності здобувачів експериментальних груп до і після запровадження розробленої авторської методики. Відбулося значне зменшення на 20,1% кількості студентів експериментальних груп із виявами низького рівня сформованості професійно-педагогічної компетентності. Сталося збільшення на 4,6% кількості респондентів, які проявили середній рівень компетентності зазначеного виду. При цьому було відзначено суттєве збільшення на 15,5% кількості досліджуваних, які проявили високий рівень професійно-педагогічної компетентності.

Отримані результати дослідження вказують на те, що актуалізація та обґрунтування шляхів застосування науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка з позицій сучасних тенденцій розвитку підготовки та підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання сприяє підвищенню її якості, розвитку вітчизняної вищої педагогічної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теми. Перспективними для майбутніх розвідок можуть стати компаративний аналіз українського та зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів трудового навчання, теоретичні узагальнення методичного доробку В. Сидоренка у сфері її окремих складових, трудового навчання та виховання учнівської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Теоретико-методичні засади проектування системи «техносвіт – технологічна освіта» у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 38 с.
2. Агалець І. Формування системи знань і умінь з основ етикету в процесі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: [б.в.], 2010. 20 с.
3. Агапов Ю. Методологічні основи дослідження проблеми становлення та розвитку приватної освіти на Волині. Педагогічні науки. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 52. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2010. С. 96–101.
4. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. Рідна школа. 2013. № 1-2 (січень-лютий). С. 8–13.
5. Адаменко О. Методологія персоніфікованого дослідження. Наука і освіта. 2010. № 7. С. 12–15.
6. Айтов С. Методологічні підходи європейських та українських історико-антропологічних досліджень : генеза та розвиток. Гуманітарний журнал. 2010. № 3-4. С. 60–64.
7. Акмеология: учебник / под общ. ред. Анатолия Алексеевича Деркача. Москва: РАГС, 2006. 424 с.
8. Акуленко І. Цільовий блок компетентнісно орієнтованої моделі методичної підготовки майбутнього вчителя математики профільної школи. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки. 2013. Вип. 123(2). С. 16–19.
9. Алексеєнко Т. Феноменологічний підхід в оцінці розвитку малої групи як соціально-педагогічного явища. Теоретико-методичні проблеми

виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. Вип. 15, книга 1. 2011. С. 62–69.

10. Андронюк Т. Пропедевтична робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки, на уроках трудового навчання в загальноосвітній школі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2002. 18 с.

11. Андрошук І. Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: теорія і методика : монографія. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2017. 455 с.

12. Андрошук І. Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до організації позаурочної художньо-технічної діяльності учнів: теорія і методика : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. 432 с.

13. Антонов А. Преемственность и возникновение нового знания в науке. Москва: Изд-во Московского университета, 1985. 171 с.

14. Артюшенко П. Ідеї і практичний досвід підготовки вчителів трудового навчання в творчій спадщині наукової школи академіка Дмитра Тхоржевського. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, №1(177), С. 20-26.

15. Артюшенко П. Наукові здобутки професора Віктора Сидоренка в галузі технологічної освіти. Педагогічні науки: наук. журнал ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2019. № 73. С. 146–149.

16. Артюшенко П. Науково-педагогічна школа Л. Оршанського з художньо-трудової підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Витоки педагогічної майстерності. Вип. 22. 2018. С. 228–233.

17. Артюшенко П. Розвиток науково-педагогічних шкіл з трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.): автореф. дис. канд. пед. наук.: 13.00.02. Полтава, 2019. 20 с.

18. Артюшенко П. Розвиток науково-педагогічних шкіл з трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. канд.

пед. наук.: 13.00.02. Полтава, 2019. 270 с.

19. Беляєв С. Теоретична складова технологічної підготовки вчителя. Новий колегіум. – 2013. – № 4. – С. 37–42.

20. Бельмаз Я. Професійна підготовка викладачів вищої школи у Великій Британії та США: монографія. Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2010. 304 с.

21. Белан Г. До питання про джерела біографічних досліджень в історико-педагогічній науці. Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. Херсон: Вид-во ХДУ, 2013. Вип. 64. С. 28–31.

22. Білевич С. Інтеграція нарисної геометрії та креслення в процесі графічної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Ін-т проф.-техн. Освіти АПН України. Київ: [б.в.], 2008. 20 с.

23. Близнюк М. «Інтелектуалізація трудового навчання» (наукова школа проф. Кулика Є.В.). Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. Вип. 6. С. 126-137.

24. Близнюк М. Методичні основи вивчення дисципліни «Дизайн та декоративне мистецтво». Дидаскал : часопис : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листопада 2020 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 21. С. 13-16.

25. Близнюк М. Навчання елементів дизайнерської творчості в умовах сучасної технологічної освіти. Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року). За заг. ред. проф. В.П. Титаренко, А.Ю. Цини; Полтав.

нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 18-25.

26. Близнюк М. Освіта для сталого розвитку – ефективне співробітництво на місцевому рівні. Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції «Екологія. Людина. Суспільство» (21-22 травня 2020 р., м. Київ). Укладач Д. Е. Бенатов. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2020. С. 229-232.

27. Близнюк М. Особливості дистанційного навчання в системі G SUITE. Дидаскал: часопис : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 340-344.

28. Близнюк М. Тема етнодизайну в контексті екологічного підходу. Екологія мистецтва: дискурс ракурсів. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (09-11 вересня 2020 р.), ХНТУ за ред. Чепелюк О. В. Херсон: ХНТУ, 2020. С. 26-28.

29. Близнюк М., Вакуленко Н., Дебре О. Педагогічний ракурс етнодизайну як виду комплексної міждисциплінарної художньо-проектної діяльності. Імідж сучасного педагога. № 2 (197), 2021. С. 67-72

30. Близнюк М., Дебре О. Сучасна технологічна освіта у розвинутих країнах Європи Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 45-50.

31. Бобилева Я. Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у педагогічній спадщині Д. Тхоржевського: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Слов'янський держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2009. 242 с.

32. Богуславський М. Структура сучасного історико-педагогічного знання. Шлях освіти. 1999. № 1. С. 37–41.

33. Бондаренко М. Розвиток самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів трудового навчання засобами навчально-технічної літератури:

автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2003. 21 с.

34. Борисов В. Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного вузу : автореф. дис ...канд. пед. наук: 13.00.02. КДПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 1997. 22 с.

35. Борисова Т. Ергономічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання у процесі навчально-трудової діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів: [б.в.], 2009. 20 с.

36. Брехунець А. Методи, засоби та форми творчого розвитку майбутніх учителів технологій у процесі навчання креслення. Трудова підготовка в сучасній школі. – 2012. – № 10. – С. 17–20.

37. Брижаний Є. Моделювання процесу підготовки майбутніх фахівців інженерних військ в системі безперервної підготовки. Вісник Національного університету оборони України. Вип. 1 (32). 2013. С. 26-31.

38. Бурдун В. Проблеми фахової підготовки сучасного вчителя трудового навчання. Науковий вісник Донбасу. 2008. № 1 (5). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN5/08bvvtvn.pdf> (Дата доступу: 17 жовтня 2021 р.)

39. Васенко В. Дидактичні основи навчання графічної грамоти учнів початкової школи: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.02. Нац. пед. ун-т. ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2002. 19 с.

40. Васенко В. Етапи становлення вітчизняної методики викладання креслення як окремої галузі педагогіки. Трудова підготовка в рідній школі. – 2015. – № 3. – С. 38–41.

41. Верхола А. Словник з креслення. Київ: Вища шк., 1994. – 203 с. : іл. – Бібліогр.: с. 202–203.

42. Видра О. Розвиток психологічної культури майбутніх учителів трудового навчання. Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. –

№1. – С.108–115.

43. Винничук Р. Аксіологічний та культурологічний підходи як аспекти методології сучасної підготовки фахівців у вищій школі. Молодий вчений. 2018. № 2.2 (54.2) лютий. С. 93–96.

44. Вихрущ А. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (історико-педагогічний аналіз та перспективи) : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Київ, 1994. 473 с.

45. Віктор Костянтинович Сидоренко: Біобібліографічний покажчик /Упоряд. Н.І. Тарасова, Г.І. Шаленко; Національний педагогічний університет

46. Віктор Сидоренко – вчений, педагог. URL: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-299208.html/>

47. Вітвицька С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63–67.

48. Вовк Н. Підготовка майбутнього вчителя технологій до формування культури споживання в учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. ДВНЗ Донбас. держ. пед ун-т. Слов'янськ, 2016. 255 с.

49. Волик І., Цина В., Захаров В., Савченко А, Цина А. Педагогічні технології розвитку духовної зрілості майбутніх учителів. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: спеціальний тематичний випуск. № 2, Книга 2, Том II (87), 2020. С. 277–291.

50. Володимир Васильович Стешенко: (до 65-річчя від дня народження): біобібліографічний покажчик / ДВНЗ "Донбас. держ. пед. ун-т" ; упоряд.: О. А. Денисова, О. К. Гайко ; наук. ред. Л. М. Тищенко ; ред.: Б. І. Маторін, Р. Г. Состін ; відп. за вип. В. С. Качина. – Слов'янськ : Вид-во Б. Маторіна, 2020. 55 с. – (Сер. "Біобібліографія вчених ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"; вип. 6).

51. Вороніна-Пригодій Д. Сучасний стан професійної підготовки

майбутніх учителів трудового навчання технологічної освіти, креслення і комп'ютерної графіки

52. Гаврилюк Г. Підготовка вчителів у післядипломній освіті до реалізації проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні учнів : автореф. дис... кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Херсон : Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, 2016. 29 с.

53. Газука Т. Педагогічні засади організації проектної діяльності майбутніх учителів трудового навчання у процесі вивчення спеціальних дисциплін. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2011. № 1. С. 83–88.

54. Галамбош Г. Методика навчання українських народних промислів майбутніх учителів трудового навчання: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2017. 274 с.

55. Гаранина Ж. Психологическая компетентность в структуре личностно-профессионального саморазвития специалистов социономической сферы: монография. Саранск: Мордовский университет, 2013. 136 с.

56. Гаркавенко О. Педагогічна компетентність учителя трудового навчання. Трудове навчання. 2009. №11. С. 3–5.

57. Гевко І. Конструктивно-технологічні задачі як засіб інтелектуального розвитку учнів 5-7 класів на уроках трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Чернігівський держ. Педагогічний ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів: [б.в.], 2009. 20 с.

58. Гедзик А. Проблеми та перспективи шкільного курсу креслення. Трудова підготовка в сучасній школі. – 2013. – № 7-8. – С. 40–43.

59. Гельжинська Т. «Формування організаційної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки»: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний

університет імені В. Г. Короленка. Полтава: Видавництво ОП «ШвидкоДРУК», 2018. 22 с.

60. Гнізділова О. Наукові школи вищих педагогічних навчальних закладів Східної України ХХ століття: теорія, досвід, перспективи: монографія. Полтава: ПНПУ, 2011. 388 с.

61. Голіяд І. Вивчення графічних дисциплін з використанням комп'ютерних технологій. Професійно-технічна освіта. – 2009. – № 4. – С. 9–11.

62. Грезнева О. Научные школы (педагогический аспект). Москва: Институт теории образования и педагогики РАО, 2003. 69 с.

63. Гриценко Л. Формування графічних понять в учнів 8-9 класів на уроках креслення (методичний аспект): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2004. 20 с.

64. Грітченко А. Професійне становлення вчителя трудового навчання в умовах сільської школи. Трудова підготовка в закладах освіти. – 2009. – №7-8. – С. 41–44.

65. Губар О. Філософія: інтерактивний курс лекцій: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 416 с.

66. Гупан Н. Українська історіографія історії педагогіки. Київ: А.П.Н., 2002. 224 с.

67. Гусев В. Совершенствование содержания политехнической подготовки учителей труда в пединституте: монографія. Київ: Выща школа, 1988. 131 с.

68. Державна національна програма "Освіта": Україна ХХІ століття". Київ: Райдуга, 1994. 61 с.

69. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

70. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освіта

України. №5. 20 січня 2004. С. 1–13.

71. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

72. Деркач А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований: монография. Москва: РАГС, 1999. 391 с.

73. Дипломна робота у вищих педагогічних закладах освіти (положення про організацію і виконання) зі спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання» напряму підготовки «Педагогічна освіта» В.К.Сидоренко, Є.В.Кулик. – К., 2001. – 44 с.

74. Дідух В., Левченко Г., Сидоренко В., Терещук Б., Тхоржевський Д. До стандарту змісту освітньої галузі «Технології» (Трудове навчання). Трудова підготовка в закладах освіти. – 1996. – №2. – С.2-6.

75. Дідух В., Левченко Г., Сидоренко В., Терещук Б., Тхоржевський Д. Тезаурус стандарту «Трудового навчання». Трудова підготовка в закладах освіти. 1998. №1. С. 2–7

76. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. Шлях освіти. 2001. № 12. С. 15–19.

77. Дмитрюк С. В. Форми і методи професійної підготовки майбутніх дизайнерів у ВНЗ Великої Британії. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». Київ: Гнозис, 2016. С. 49-56.

78. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України, головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

79. Євтух М. Парадигмальний підхід як методологічна засада вивчення вищої історичної педагогічної освіти України. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Вип. 3. Бердянськ: БДПУ, 2016. С. 9–13.

80. Жерноклеєв І. Досвід і здобутки підготовки вчителів трудового і

професійного навчання у Фінляндії. Трудова підготовка в закладах освіти. – 2009. – №6. – С. 28–31.

81. Жигірь В. Моделювання змісту професійної підготовки вчителя праці. Педагогіка і психологія. – 2000. – №3. – С.78–84.

82. Забронський В. Методика викладання креслення: посібник для вчителів. Київ: Рад. шк., 1961. – 230 с.

83. Завгородня Т. Персоналістичний напрям у вивченні педагогічних ідей і освітньої діяльності педагогів сучасності. Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти: зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукр. іст-пед. наук.-практ. конф. Київ: Педагогічна думка, 2014. С. 76–77.

84. Завгородня Т. Персоналістичний напрям у вітчизняних історико-педагогічних дослідженнях. Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти. 2010. № 1. С. 16–18.

85. Закон України «Про вищу освіту»: від 1 липня 2014 року, № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18> (дата звернення: 13.09.2020).

86. Закон України «Про освіту»: від 5 вересня 2017 року, № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення: 13.09.2020).

87. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст. 226.

88. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»: від 5 лютого 1993 року, № 2998-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 13.09.2020)

89. Застосування обчислювальної техніки в навчальному процесі: навчально-метод. посібник / М. Ю. Байло, М. Л. Биков, Р. С. Гуревич, Л. Л. Коношевський, І. О. Колосова. Вінниця: ВДПІ, 1993. 123 с.

90. Знаков В. Психология понимания: проблемы и перспективы. Москва: Ин-т психологии РАН, 2005. 448 с.

91. Зотова Е. Роль императорского русского технического общества в

становлении и развитии женского профессионального образования в России в середине XIX – начале XX вв. Современные проблемы науки и образования. № 3. 2008. С. 15-18.

92. Зязюн І. Аксіологічні ресурси педагогічної дії вчителя. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. праць. Київ-Полтава, 2011. С. 9-24.

93. Іванова Т. Модель педагогічного менеджменту викладача непедагогічного профілю. Естетика і етика педагогічної дії. 2011. Вип. 2. С. 82-90.

94. Калігаєва О. Зміст і методика вивчення курсу «Основи виробництва. Інформаційні технології виробництва» в загальноосвітній школі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2006. 20 с.

95. Каримов М. Классификация методов обучения химии по этапам информационного моделирования действительности. Башкирский химический журнал. Том 15. № 4. 2008. С. 115–118.

96. Кільдеров Д. Вплив інтеграційних процесів на політехнічну підготовку майбутнього вчителя технологій. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 45. С. 98-104

97. Кільдеров Д. Інтеграційні процеси як соціально-педагогічна проблема підвищення якості освіти. Вища освіта України № 3. (додаток1). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». 2012. Т. 2. С. 144-150.

98. Кільдеров Д. Теоретичні і методичні засади забезпечення якості підготовки майбутніх учителів технологій на основі інтегрованого навчання: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 577 с.

99. Кільдеров Д., Білевич С. Особливості конструювання інтегративних курсів для студентів педагогічних вузів. Вища освіта України №3. (додаток1).

2011 р. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т.2. С. 78–85.

100. Кільдеров Д., Кільдерова Л. Вплив інтеграційних процесів на політехнічну підготовку майбутнього вчителя технологій. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наукових праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 45. С. 98-104.

101. Кітова О. Організація продуктивної праці старшокласників загальноосвітніх шкіл Донецького промислового регіону (друга половина ХХ століття): дис ... канд. пед. наук: 13. 00.01. Слов'янський держ. пед. ун-т. Слов'янськ, 2011. 256 с.

102. Кітова О. Педагогічні погляди В. Сидоренка на трудове навчання учнів. Наукові записки: (збірник наукових праць). Серія педагогічні науки. М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – Випуск СХХХІХ (139). – С. 97-105.

103. Кітова О. Підготовка вчителя трудового навчання в педагогічній спадщині В. Сидоренка. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2015. С. 132-137.

104. Коберник О. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України / О. Коберник, В. Мадзігон, В. Сидоренко та ін. Київ: Науковий світ, 2014. 22. с.

105. Коберник О. Методика трудового навчання : проектно-технологічний підхід : навч. Посібник. За ред. О. М. Коберника, В. К. Сидоренка. Умань: СПД Жовтий, 2008. 216 с.

106. Коберник О. Професійна підготовка вчителів технологій у США. Трудова підготовка в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 41–45.

107. Коберник О. Формування методичної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах

освіти. 2009. № 3. С. 37–40.

108. Коберник О., Сидоренко В. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України (проект). Трудова підготовка в закладах освіти. 2010. № 6. С. 3-11.

109. Ковбаса Т. Перспективні напрями удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів технологій. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2017. № 15. С. 74–84.

110. Козачок Л. Наукове обґрунтування змісту і методики викладання курсу «Соціально-психологічні аспекти підприємницької діяльності» (для спеціальності «Трудове навчання»): дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2002. 235 с.

111. Козирод О. Методика навчання учнів технічному моделюванню у закладах позашкільної освіти: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021.

112. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2020 р. № 960-р. Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konserpciyi-rozvitku-a960r> (дата звернення: 11.09.2021).

113. Корець М. Науково-технічна підготовка вчителів для освітньої галузі «Технологія»: монографія. – Київ: НПУ, 2002. 258 с.

114. Кудря О. В. Нові методичні підходи до профільної підготовки майбутніх учителів технологій. Дидакал : часопис : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листопада 2020 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 21. С. 270-271.

115. Кудря О. Виховання молоді в українських національних традиціях. Мистецтво української вишивки – життєдайне джерело творчості, присвячена пам'яті Героя України, Заслуженого майстра народної творчості

України В.С. Роїк: матеріали наук.-практ. конф., (м. Полтава, 25-26 вересня 2014 р). Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. – С. 85-89.

116. Кудря О. Навчання студентів – майбутніх учителів трудового навчанням основам конструювання та моделювання одягу. Дизайн-освіта: проблеми та перспективи : матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (присвячена міжнародному Дню дизайнера), (11–12 квітня 2018 р., м. Полтава) / уклад. Є. В. Кулик, І. В. Савенко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. основ виробництва та дизайну. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 150-154.

117. Кудря О. Нові методичні підходи до профільної підготовки майбутніх учителів технологій. Дидаскал: часопис : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листопада 2020 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 21. С. 270-271.

118. Кудря О. Особливості вивчення етнодизайну учнями на уроках трудового навчання. Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції. Кн. 3 : зб. наук. праць / редкол. : гол. ред. М. І. Степаненко, упоряд. і наук. ред. Є. А. Антонович, В. П. Титаренко та ін. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. – С. 457-458.

119. Кудря О. Формування в студентів знань з етнодизайну в процесі опанування навчальної дисципліни “Технологічний практикум”. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип.3. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 291-299.

120. Кудря О. Формування у студентів культури безпечної праці у процесі вивчення навчальної дисципліни «Технологічний практикум». Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 23–24 квітня 2020 р.) / упоряд., і ред.: В. П.

Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 355-357.

121. Кудря О. Формування фахових компетентностей у процесі вивчення студентами навчальної дисципліни «декоративно-прикладна творчість». Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року). За заг. ред. проф. В.П. Титаренко, А.Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 216-218.

122. Кузікова С. Психологія саморозвитку: навчальний посібник. Суми: МакДен, 2011. 149 с.

123. Кузьменко В. Теоретичні і методичні засади формування в учнів наукової картини світу в історії розвитку шкільної освіти (XX століття): автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.01. Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль: [б.в.], 2009. 45 с.

124. Кузьменко В. В., Слюсаренко Н. В. Професор В. К. Сидоренко та його наукова школа. Таврійський вісник освіти. 2011. № 1 (33). С. 263–271.

125. Кузьменко В., Слюсаренко Н. Вогонь серця професора В. К. Сидоренка. Таврійський вісник освіти. – Херсон, 2013. № 4 (44). С.278–280.

126. Кузьменко В., Слюсаренко Н. Життєвий шлях та наукові здобутки професора В.К.Сидоренка. Педагогічний альманах. – Херсон, 2014. – Випуск 24 – С. 270-277.

127. Кузьменко П. Технологія інтегрованого вивчення креслення: монографія / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава: ПП Астроя, 2018. 227 с.

128. Кузьменко Ю. Формування освітньої складової фахівців із

трудової підготовки в Україні: історико-педагогічний аспект: монографія. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. 443 с.

129. Кулик Є. Педагогічна дослідницька робота в структурі професійної діяльності вчителя трудового навчання. Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – №2. С.70–79.

130. Кулик Є. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль: [б.в.], 2006. 40 с.

131. Кулик Є. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів трудового навчання засобами сучасних інформаційних технологій. Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. №6. С. 85–95.

132. Кулик Є. Підготовка майбутніх вчителів до дослідницької діяльності: монографія. Київ-Дрогобич: Коло, 2004. 382 с.

133. Курач М. Художньо-проектна підготовка майбутніх учителів технологій: монографія / за ред. проф. М. С. Корця. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. 329 с.

134. Курок В. Теоретико-методологічні засади інженерної підготовки майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2013. 40 с.

135. Курок В. Цілісна система і методи підготовки вчителя трудового та професійного навчання: дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. КДПІ ім. М.П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 1993. 205 с.

136. Кушнарьова Н. Підготовки майбутніх учителів технологій до розвитку технічного мислення школярів у процесі конструювання та моделювання швейних виробів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава: ФОП Болотін А.В., 2017. 20 с.

137. Лазаренко Д. Економічна освіта майбутніх вчителів трудового

навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ: [б.в.], 2000. 20 с.

138. Ланге К. «Классические» и современные научные школы и научно-исследовательские объединения. Школы в науке / под ред. С. Микулинского, М. Ярошевского, Г. Кребера, Г. Штейнера. Москва: Наука, 1977. С. 265–274.

139. Левківський М. Історія педагогіки: навч. посіб. / М. В. Левківський, О. М. Микитюк; за ред. М. В. Левківського. Харків : ОВС, 2002. 240 с.

140. Лист Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2007 року № 1/9-736 «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра». – К. : МОН України, 2007. С. 8–10.

141. Літковець О. Формування графічних умінь в учнів початкових класів на уроках трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава: [б.в.], 2016. 22 с. .

142. Лукашенко К. Практична підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій, як запорука власного становлення майбутнього вчителя. Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті член-кореспондента НАПН України Віктора Костянтиновича Сидоренка (29 травня 2021 р.). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. С. 37–40.

143. Ляпіна В., Кузьменко В. Формування готовності вчителів початкових класів до застосування педагогічних здоров'язберезувальних технологій під час вивчення спецкурсу в умовах післядипломної освіти. Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (12-13 вересня

2019 року, м. Херсон) / за ред. Кузьменка В. В., Слюсаренко Н. В.: у II ч. Ч. II. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» 2019. С. 101–105.

144. Мадзигон В. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом: монография. Киев: Педагогічна думка, 2007. 360 с.

145. Мачача Т. Формування проектно-технологічної культури учнів основної школи у процесі трудового навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: [б.в.], 2011. 20 с.

146. Мескон М., Альберти М., Хелоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. Москва: Дело, 1992. 720 с.

147. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навчальний посібник / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Сидоренко та ін. Київ: Вища школа, 2003. 323 с.

148. Миропольська Н. Усе починається з учителя. Естетика і етика педагогічної дії. 2013. Вип. 6. С. 168–171.

149. Михайленко В., Близнюк М., Денафас Г., Шолохова А. Міжнародна Карпатська школа як платформа для набуття компетентності в питаннях поводження з твердими побутовими відходами. Розроблення та реалізація регіональних Програм поводження з відходами: проблемні питання та кращі практики : збірка матеріалів Національного форуму «Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології» (м. Івано-Франківськ, 8–10 жовтня 2020 р.). Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2020. С. 271-274.

150. Мусієнко В., Захарченко Р., Сидоренко В., Тхоржевський Д. Прилучення учнів до національної культури в процесі трудового навчання: Методичний посібник. – К.: УДПУ імені М.П.Драгоманова, 1997. – 122 с.

151. Навчальна програма з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (оновлена). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0Vxa9J40n6gsUbmt6U2FYWVBx>

MkE/view.

152. Навчальні плани педагогічних інститутів. Київ: [б.в.], 1958. 56 с.
153. Навчальні програми: нормативний документ. Загальна середня освіта. Доступ : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>
154. Наукова школа Н. В. Слюсаренко. URL: https://www.kspu.edu/Search.aspx?q=%d1%81%d0%bb%d1%8e%d1%81%d0%b0%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be&cx=003251756349530663694%3ag9ihf_8a_o8&cof=FORID%3a10&ie=UTF-8 (дата звернення: 31.12.2021).
155. Наукова школа Сидоренка В. К. Наукові школи Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова / Ред. В. П. Андрущенко, укл. В. П. Бех, Г. І. Волинка. Київ: Четверта хвиля, 2005. С. 249–272.
156. Науменко В., Сидоренко В. Формування графічних знань та вмінь у студентів загальнотехнічних дисциплін при вивченні нарисної геометрії та креслення: Методичні рекомендації. – К.: КДПІ, 1983. – 58 с.
157. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Педагогічна газета, 2001. № 7 (85).
158. Національна рамка кваліфікацій, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. Офіційний вісник України, 2011 р., № 101, ст. 3700; 2020 р., № 54, ст. 1670.
159. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року, № 344/2013. URL : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page> (дата звернення: 13.09.2020).
160. Нищак І. Методична система навчання інженерно-графічних дисциплін майбутніх учителів технологій: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2017. 42 с.
161. Нищак І. Розвиток технічного мислення майбутніх учителів трудового навчання у процесі графічної підготовки засобами інформаційних технологій: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний ун-т

біоресурсів і природокористування України. Київ: [б.в.], 2009. 22 с.

162. Нітченко Г. Зміст і методика підготовки майбутніх учителів трудового навчання з інформатики: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів: [б.в.], 2008. 20 с.

163. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. Київ: [б.в.], 2016. 36 с.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainskashkola-compressed.pdf> (дата звернення: 18.10.2020)

164. Олексюк М. Модель формування професійної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі вивчення народних художніх ремесел. Молодь і ринок. 2012. № 11. С. 98–103.

165. Оранюк Б. Формування основ інформаційної культури учнів 7-9 класів у процесі допрофільної підготовки за освітньою галуззю «Технології»: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава: ФОП Болотін А. В., 2016. 22 с.

166. Оршанський Л. Вищий навчальний заклад – науковий центр інноваційного соціально-економічного розвитку регіону. Інтернаціоналізація освіти і науки: національні особливості та світові тенденції: колективна монографія / А.В.Рибчук, І.О.Іващук, А.П.Румянцев, Л.В.Оршанський, П.В.Скотний та ін. ; за наук. ред. д.е.н., проф. А.В.Рибчука. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 484 с.

167. Оршанський Л. Естетична культура майбутніх фахівців у галузі дизайну: сутність та структура. Молодь і ринок. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2010. 2019 № 7 (174). С. 23 – 28.

168. Оршанський Л. Модель підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва. Актуальні проблеми

математики, фізики і технологій: зб. наук. пр. / С.В. Подолянчук (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 17. С. 265–272.

169. Оршанський Л. Проблема проектування змісту технологічної освіти. Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. 2016. № 2. С. 264 – 269

170. Оршанський Л. Професійно-педагогічна компетентність вчителя трудового навчання і технологій. Виховання дітей та молоді: теорія і практика: зб. наук. праць / за ред. Орести Карпенко. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2020. С. 148-151.

171. Оршанський Л. Синтез традицій та інновацій в освіті – фундамент новаторської моделі гуманістичної школи Василя Сухомлинського. Педагогіка Василя Сухомлинського: від традицій до інновацій: зб. наук. праць / за ред. Марії Чепіль. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. С. 166-175.

172. Оршанський Л. Становлення художньо-промислових шкіл у Галичині та їх вплив на розвиток декоративно-ужиткового мистецтва. Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції. Кн. 1: зб. наук. праць / редкол.: гол. ред. М. І. Степаненко, упоряд. і відп. ред. Є. А. Антонович, В. П. Титаренко та ін. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. С. 130–136.

173. Оршанський Л. Сутність, специфіка та ознаки творчої художньо-трудової діяльності майбутнього вчителя трудового навчання і технологій. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. Вип. 54. С. 132 – 137.

174. Оршанський Л. Теоретико-методичні засади художньо-трудової підготовки майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2009. 41 с.

175. Оршанський Л. Формування проєктної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року). За заг. ред. проф. В.П. Титаренко, А.Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 7-9.

176. Оршанський Л. Художньо-трудова підготовка майбутніх учителів трудового навчання: монографія. Дрогобич: Швидко Друк, 2008. 278 с.

177. Оршанський Л., Гелетій М. Використання мультимедійних навчальних об'єктів у процесі профільного навчання автосправі учнів старших класів. Молодь і ринок. 2017. № 5 (148). С. 32 – 38.

178. Оршанський Л., Маркова Л. Реалізація компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх фахівців інженерно-технічного профілю. Молодь і ринок. 2020 № 3/4 (182/183). С. 12–16.

179. Оршанський Л., Матвісів Я. Особливості інтеграції змісту навчання в системі професійно-технічної освіти. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: зб. наук. праць. Серія «Педагогічні науки» / ред. кол. О.І. Курок (гол. ред.) та ін. Глухів : ГНПУ, 2017. Вип. 3 (35). С. 112 – 120.

180. Оршанський Л., Нищак І., Матвісів Я. Сутність і структура самостійної творчої діяльності студентів. Молодь і ринок. 2021. № 4 (190). С. 22-28.

181. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Трудове навчання та технології) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: [б.в.], 2021. 21 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1m0QO6NrphBGoXwLye0WUFvOSP4__fHJs/view (дата звернення: 28.11.2021).

182. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
183. Основи технічного креслення: Завдання для контрольних робіт до розділу «Геометричне креслення» і методичні вказівки для їх виконання. Укладачі: В.К.Сидоренко, П.В.Дмитренко. – К.: КДПІ, 1981. – 34 с.
184. Охріменко А. Інноваційні технології у професійній підготовці вчителя трудового навчання: проблеми теорії та практики. Інноваційні технології у професійній підготовці вчителя трудового навчання: проблеми теорії і практики : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 9-10 жовт. 2008 р.) / Полтав. облдержадмін., Полтав. держ. пед. ін-т імені В. Г. Короленка, ПОШПО імені М. В. Остроградського. – Полтава, 2008. – С. 113–116.
185. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в. / Под. ред. Э. Д. Днепров. Москва: Педагогика, 1991. 445 с.
186. Павлюк Л. Підготовка вчителів трудового навчання і технологій в Україні: історико-педагогічний аспект. Професійна педагогіка. Грудень, 2018. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Вип. 17. 2018, грудень. С. 147–152.
187. Павх С. Національне виховання учнів гімназії в процесі трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 1999. 16 с.
188. Пагута М. Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів засобами ергодизайну у процесі трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів: [б.в.], 2009. 20 с.
189. Палеха Ю. Іміджелогія: навчальний посібник / за заг. ред. З. І. Тимошенко. Київ: Видавництво Європейського університету, 2005. 324 с.
190. Памяті Віктора Костянтиновича. URL: <http://borova.org/pam-yati->

viktora-kostyantynovicha/

191. Пащенко В. Упровадження новітніх освітніх технологій у зміст підготовки вчителів трудового навчання. Імідж сучасного педагога. 2006. №8. С.4–5.

192. Персоналії в історії національної педагогіки. 20 видатних українських педагогів: наук.-метод. посіб. / За ред. А. М. Бойко. Полтава, 2002. 451 с.

193. Пилипенко В. Освітня діяльність та педагогічні погляди Олександра Івановича Строніна (1826-1889 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. 299 с.

194. Піскун Н., Торубара О. Формування готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 79. С. 181–184.

195. Полтавська школа етнодизайну: кол. монографія / кол. авторів: Степаненко М. І., Антонович Є. А., Бутенко В. Г., Тименко В. П., Цина А. Ю. та ін. ; за заг. ред. Титаренко В. П. Полтава : Вид-во «Астроя», 2020. 212 с.

196. Поуст З. Этикет / пер. с англ. Москва: Наука, 1996. 616 с.

197. Прасолов Є. Інтегративні шляхи формування професійної майстерності вчителя трудового навчання. Сучасні освітні технології та напрямки підготовки майбутнього вчителя трудового навчання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю пед.-індустріального ф-ту, 8-9 жовтня 2003 року / Полт. обл. держ. адмін., Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Полт. обл. ін-т післядипломної пед. освіти імені М. В. Остроградського. Полтава, 2003. С. 41–42.

198. Про державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.09.2020).

199. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти. Наказ

МОН України № 776 від 16 липня 2018 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 11.09.2019).

200. Про Національну доктрину розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 13.09.2020).

201. Програми вищих педагогічних закладів освіти: Машинознавство (для студентів спеціальності «Трудове навчання») / Укладачі: Дмитренко П. В., Захарченко Р. О., Корець М. С., Сидоренко В. К. Київ: МО України, 1996. 18 с.

202. Програми вищих педагогічних закладів освіти: Основи наукових досліджень. Укладачі: В.К.Сидоренко, П.В.Дмитренко. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2000. – 15 с.

203. Програми вищих педагогічних закладів освіти: Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи / Укладачі: В. П. Зінченко, В. К. Сидоренко, В. Б. Харламенко. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2001. 18 с.

204. Програми вищих педагогічних закладів освіти: Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Укладачі: В.П.Зінченко, В.К.Сидоренко, В.Б.Харламенко. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2001. – 18 с.

205. Програми для вищих педагогічних закладів освіти: Основи виробництва (інтегрований курс) / Укладачі: Корець М. С., Опілат В. Я., Сидоренко В.К. та ін. Київ: НПУ, 2004. 28 с.

206. Прокопович Б. А. Зміст і методика навчання народним художнім ремеслам майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2000. 17 с.

207. Професійна підготовка сучасного вчителя трудового навчання та технологій : колективна монографія / за ред. С. М. Ящука. Умань: Візаві, 2019. 279 с.

208. Професійний стандарт за професією «Вчитель закладу загальної

середньої освіти», затв. Наказом № 3736 Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 року. URL: https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf (дата звернення: 13.07.2021)

209. Савченко А. Актуальні проблеми підготовки вчителя технологічної освіти у педагогічній спадщині В. К. Сидоренка. Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 р., м. Бердянськ). Бердянськ : БДПУ, 2019. С. 237–238.

210. Савченко А. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції:(25-26 листопада 2021 р. м. Хмельницький) Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 99–101.

211. Савченко А. В. К. Сидоренко про актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання в умовах модернізації освіти. Тенденції розвитку професійної та технологічної освіти в умовах ринку праці: матеріали Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, 3 квітня 2019 року. Суми: Вінниченко М. Д., 2019. С.231-235.

212. Савченко А. В. К. Сидоренко про актуальні проблеми професійної підготовки вчителя трудового навчання у закладах вищої освіти. Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 40-річчя факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (9–10 жовтня 2018 року) / За ред. проф. В. П. Титаренко, А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії та методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. С. 583–589.

213. Савченко А. В. Сидоренко про роль інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітньому навчальному просторі. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб. тез доповідей учасників всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 12 березня 2019 р.) / за заг. ред., О. В. Овчарук. Київ.: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2019. С. 73–75.

214. Савченко А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у безпеці життєдіяльності молоді в педагогічній спадщині В. К. Сидоренка. Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці. (Полтава, 25–26 квітня 2019 р.) / упоряд. і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава: ПНПУ, 2019. С. 553–557.

215. Савченко А. Віктор Сидоренко про інформаційно-комунікаційні технології у безпеці життєдіяльності та охороні праці. Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 28–29 квітня 2021 р.) / упоряд. і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021. С. 371-373.

216. Савченко А. Довідково-описова стадія вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка із проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Дидаскал: часопис: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 208–210.

217. Савченко А. Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності вчителя трудового навчання та технологій нової української школи. Зміст освіти та освітні практики Нової української школи: матеріали освітнього

форсайту (28 квітня 2021 р. м. Полтава). URL: <https://drive.google.com/file/d/1AtnrHHNlgsHANLZXYUbKDr7x8UgFkFw7/view>

218. Савченко А. Культурологічний аспект підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі «Технології» у науково-педагогічній спадщині Віктора Сидоренка. Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2021 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 174–177.

219. Савченко А. Узагальнення ідей та інтерпретація досвіду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка у контексті інноваційного розвитку сучасної вищої технологічної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*: журнал Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. Випуск 29. С. 206 – 212.

220. Савченко А. Наукова школа професора Віктора Костянтиновича Сидоренка. Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 263–265.

221. Савченко А. Науково-педагогічна спадщина професора В. К. Сидоренка полтавського періоду. Педагогічні науки. Збірник наукових праць. № 72. Полтава, 2018. С. 132-137.

222. Савченко А. Науково-педагогічна спадщина професора В. К. Сидоренка полтавського періоду. Педагогічні науки. 2018. № 72. С. 132–137.

223. Савченко А. Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013

роки): програма спецкурсу. Полтава: [б.в.], 2020, 30 с.

224. Савченко А. Професійно-графічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій у працях професора В. К. Сидоренка. Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського, (24 травня 2019 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція пам'яті член-кореспондента НАПН України В. К. Сидоренка, «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (25 травня 2019 р.) / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2019. С. 84–87.

225. Савченко А. Розвиток трудової підготовки школярів кінця ХІХ – ХХ століття. Майбутній науковець – 2018 : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю 14 груд. 2018 р., м. Северодонецьк. Ч. II / укладач В. Ю. Тарасов. Северодонецьк: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2018. С. 124–126.

226. Савченко А. Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті підготовки вчителя трудового навчання та технологій. Імідж сучасного педагога. 2(197), 2021. С. 33–36.

227. Савченко А. Формування готовності у майбутніх учителів трудового навчання до педагогічних інновацій. Дидаскал: матеріали між нар. наук.-практ. конф., (12-13 листопада 2019 р.). 2020. № 20. С. 153–155.

228. Савченко А. Формування культури безпеки сучасної студентської молоді у закладах вищої освіти. Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 23–24 квітня 2020 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 371–373.

229. Савченко А. Формування предметних компетентностей школярів на уроках трудового навчання шляхом застосування інноваційних технологій. Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового

навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць / О. В. Марущак. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 133–136.

230. Савченко А., Титаренко О. Наукова школа професора Віктора Костянтиновича Сидоренка. Project approach in the didactic process of universities – international dimension: in 4 parts. Part 2. – Lodz : PIKTOR Szlaski i Sobczak Spółka Jawna, 2020. P. 190–199.

231. Савченко А., Цина А. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого у галузі технологічної освіти. Ukrainian professional education= Українська професійна освіта: науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 29–35.

232. Савченко А., Цина А. Наукові засади підготовки вчителів трудового навчання та технологій у працях професора Віктора Сидоренка. Вища школа: науково-практичне видання. 2020/1. № 6. С. 59–69.

233. Савченко А., Цина А. Персоналістичний дискурс та педагогічна біографістика в сучасному історико-персоналістичному пізнанні. Освіта наукового спрямування: досвід, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції (3 грудня 2021 р. м. Полтава). Полтава, 2021. URL: <http://pano.pl.ua/novyny-poippo-blohom/item/5821-osvita-naukovooho-spryamuvannia-dosvid-problemy-perspektyvy>.

234. Самко А. Передумови становлення та перспективи розвитку біографічного методу в історії педагогіки. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2015. Вип. 1. С. 115–123.

235. Свещинська Н. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів засобами сучасної фортепіанної музики: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2005. 20 с.

236. Сидоренко В. «Технологія» як об'єкт термінотворення для виправданої назви освітньої галузі. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія

«Педагогічні науки». 2004. Випуск 3. С.114–122.

237. Сидоренко В. Актуальні пріоритети професійної підготовки вчителя трудового навчання. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2004. №3. С. 30–36.

238. Сидоренко В. Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні. Трудова підготовка в закладах освіти. 2004. №2. С. 41–44.

239. Сидоренко В. Актуальні проблеми та перспективи вдосконалення трудового навчання учнів загальноосвітніх шкіл. Сучасні освітні технології та напрямки підготовки майбутнього вчителя трудового навчання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю педагогічно-індустріального факультету 8-9 жовтня 2003 р. Полтава, 2003. С. 16-22.

240. Сидоренко В. Актуальні проблеми фундаменталізації вищої освіти в Україні. Ученые записки Крымского государственного инженерно-педагогического университета. Выпуск 5. Симферополь, 2004. С.108–113.

241. Сидоренко В. Вимоги суспільного прогресу до реформування трудового навчання в загальноосвітній школі. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2003. - № 18. С. 3–7.

242. Сидоренко В. Вопросы совершенствования лабораторных занятий по предмету «Профориентация и методика профориентационной работы». Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. Киев: КГПИ, 1989. С. 19–20.

243. Сидоренко В. Всебічний розвиток особистості в праці. Педагогічна газета, № 9, вересень 2006 року. С.1–2.

244. Сидоренко В. Графічна підготовка школярів: проблеми і завдання. Трудова підготовка в закладах освіти України. 1995. №1. С. 32–33.

245. Сидоренко В. Джерела і чинники формування технологічної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 31. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2012. С.238-245.

246. Сидоренко В. Дидактичні умови інтеграції споріднених навчальних предметів. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Серія «Педагогічні науки». 2008. Випуск 4. С. 3–9.

247. Сидоренко В. Забезпечення вчителів дидактичними матеріалами. Освіта України. 1998. 2 грудня. С. 8.

248. Сидоренко В. Загальнотехнічна підготовка. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 293–294.

249. Сидоренко В. Застосування нових інформаційних технологій в графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2003. С. 405–411.

250. Сидоренко В. Здобутки і втрати трудового навчання в загальноосвітній школі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. У 2-х ч.– Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. Ч 1. С. 83–86.

251. Сидоренко В. Информационные технологии в графической подготовке студентов высших учебных заведений. Управление в социальных и экономических системах. Материалы XV-й Международной научно-практической конференции (6 июня 2006 г.). Минск: МИУ, 2006. С. 51–53.

252. Сидоренко В. Інтеграція навчальних предметів як педагогічна категорія. Проблеми наступності та інтеграції змісту навчання в системі

«Школа-ПТУВНЗ»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Вінниця, травень, 1996 р. – Вінниця, 1996. С. 96–98.

253. Сидоренко В. Інтеграція трудового навчання і креслення як засіб розвитку технічних здібностей школярів (дидактичний аспект): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Київ: УДПУ, 1995. 435 с.

254. Сидоренко В. Інтеграція трудового навчання і креслення як засіб розвитку технічних здібностей школярів (дидактичний аспект): автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Київ: УДПУ, 1995. 48 с.

255. Сидоренко В. Інформатизація освіти: історичний аспект. Вища освіта України. Додаток 4, том II (14). 2009р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. С. 80–85.

256. Сидоренко В. К. Организация и содержание лабораторных работ по предмету «Техническая эстетика». Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. Тернополь, 1986. Вып. 6. С.17–20.

257. Сидоренко В. Класифікація методів навчання на основі відношень категорій змісту і форми. Молодь і ринок. 2002. № 1. С. 62–68.

258. Сидоренко В. Конструкторско-технологический подход в преподавании черчения. Среднее специальное образование. 1983. № 5. С.29–32.

259. Сидоренко В. Концепція працюватиме на майбутнє держави. Професійно-технічна освіта. 2004. №1. С.24–26.

260. Сидоренко В. Мета, завдання та вимоги до дипломної роботи як засобу атестації професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2001. № 6. С. 7–11.

261. Сидоренко В. Методологічні основи науково-пізнавальної педагогічної діяльності. Науковий вісник Національного університету

біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія. Київ, 2009. Вип. 155. Ч.1. С. 27–36.

262. Сидоренко В. Мудрість вчителя. Освіта. 2001. 24-31 січня. С. 12.

263. Сидоренко В. Наукова організація праці школярів. Радянська школа. – 1988. - №6. – С.95.

264. Сидоренко В. Наукова школа професора Гусева Віктора Івановича. Трудова підготовка в закладах освіти. 2008. №5–6. С. 4.

265. Сидоренко В. Наукові засади оновлення змісту трудового навчання в загальноосвітній школі. Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Глухів: ГДПУ, 2002. Випуск 1. С. 3–9.

266. Сидоренко В. Науково-виробничі технології. Виховання національно-свідомої особистості: методичні рекомендації кураторам академічних груп студентів. Частина 1: Зміст виховної роботи. Київ: Міністерство освіти та науки України, 2000. С. 75–79.

267. Сидоренко В. Науково-виробничі технології. Виховання національно-свідомої особистості: Методичні рекомендації кураторам академічних груп студентів. Частина 1: Зміст виховної роботи. – К.: Міносвіти та науки України, 2000. С.75-79.

268. Сидоренко В. Науково-технічний прогрес і шкільний курс креслення. Радянська школа. 1988. №4. С.53-55.

269. Сидоренко В. Невикористані можливості вдосконалення методів навчання. Таврійський вісник освіти. 2003. № 1. С. 18–29.

270. Сидоренко В. Невідкладні проблеми психологічного супроводу модернізації освіти в Україні. Трудова підготовка в закладах освіти. 2005. №1. С. 2.

271. Сидоренко В. Нові інформаційні технології в графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів. Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки. Київ: КиМУ, 2004. Випуск 4. С. 213–223.

272. Сидоренко В. Нові орієнтири реформування трудового навчання в загальноосвітній школі. Трудова підготовка в закладах освіти. 2003. № 1. С.7–10.

273. Сидоренко В. Оцінка сформованості елементів технологічної культури школярів. Трудова підготовка в сучасній школі. 2012. № 4. С. 2–13.

274. Сидоренко В. Переддипломний старт або атестація випускника вищого педагогічного закладу освіти (проблеми і шляхи вирішення). Освіта. 2001. 16-23 травня. С. 2–3.

275. Сидоренко В. Перспективи галузі «Технологія» в загальноосвітніх навчальних закладах України. Трудова підготовка в закладах освіти. 2003. № 4. С. 47.

276. Сидоренко В. Підготовка магістрів з педагогічних спеціальностей: реальність та проблеми. Освіта. 2002. 15-22 травня. С. 3; Освіта. 2002. 29 травня-5 червня. С. 4.

277. Сидоренко В. Підготовка учителя праці до викладання інтегрованого предмета «Трудове навчання і креслення». Методичні рекомендації з вдосконалення навчально-виховної роботи на факультетах підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін. Київ: КДПІ, 1991. С. 12–15.

278. Сидоренко В. Підготовка учителя праці до викладання інтегрованого предмета «Трудове навчання і креслення». Методичні рекомендації з вдосконалення навчально-виховної роботи на факультетах підготовки вчителів загально технічних дисциплін. – К., 1991. – С.12-15.

279. Сидоренко В. Подготовка студентов к проведению занятий по предмету «Основы производства. Выбор профессии». Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. – Тернополь, 1988. Вып. 8. С.29–32.

280. Сидоренко В. Прагнення до самовдосконалення – життєве кредо вчителя обслуговуючої праці, ученого-педагога Н. В. Слюсаренко.

Таврійський вісник освіти. 2007. № 3. С. 241–243.

281. Сидоренко В. Праця і всебічний розвиток особистості. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Київ: Міленіум, 2004. С. 120–132.

282. Сидоренко В. Проблема актуальна, різнобічна (Про інтеграцію навчальних предметів у педагогічній теорії і практиці). Рідна школа. 1992. № 7-8. С. 30-34.

283. Сидоренко В. Проблема актуальна, різнобічна (Про інтеграцію навчальних предметів у педагогічній теорії і практиці). Рідна школа. 1992. № 7–8. С. 30–34.

284. Сидоренко В. Проблема здібностей в психології і педагогіці. Таврійський вісник освіти. 2004. № 4. С. 60–73.

285. Сидоренко В. Проектна культура в структурі професійно-педагогічної підготовки вчителя. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧДПУ, 2010. № 80. С. 3–8.

286. Сидоренко В. Проектна методика як основа реалізації особистісно-орієнтованого навчання. Молодь і ринок. 2004. № 1. С. 19–24.

287. Сидоренко В. Проектно-технологічна діяльність як основа реалізації змісту трудового навчання в загальноосвітній школі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. С. 101–106.

288. Сидоренко В. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів. Трудова підготовка в закладах освіти. 2004. № 1. С. 2–4.

289. Сидоренко В. Психофізіологічні основи трудового навчання – важливий компонент професійної підготовки вчителя. Трудова підготовка в закладах освіти. 2010. № 3. С. 25–28.

290. Сидоренко В. Реалії та перспективи трудового навчання школярів. Директор школи, ліцею, гімназії. 2004. № 1. С. 30–36.
291. Сидоренко В. Роль і місце самостійної роботи студента в навчально-пізнавальній діяльності. Біоресурси і природокористування. 2009. Том 1, № 1–2. С.135–141.
292. Сидоренко В. Роль і місце сучасного вчителя у відродженні національної культури. Молодь і ринок. 2006. №6. С. 5–9.
293. Сидоренко В. Роль школи в підготовці учнів до вибору педагогічної професії. Педагогічний альманах: збірник наукових праць. Херсон: РПО, 2010. Випуск 6. С. 242–249.
294. Сидоренко В. Стандартизація ступеневої підготовки вчителя трудового навчання або Чи все так сталося, як бажалося? Освіта. 2002. 23-30 жовтня. С. 3.
295. Сидоренко В. Стандартизація ступеневої підготовки вчителя трудового навчання. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету: Педагогічні науки. № 5. Бердянськ: БДПУ, 2002. С. 5–10.
296. Сидоренко В. Сутнісні характеристики професійної компетентності. Трудова підготовка в закладах освіти. 2010. № 5. С. 3–7.
297. Сидоренко В. Сучасне бачення проблеми політехнічної освіти. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Випуск 2 (41). Серія «Педагогічні науки». – Полтава, 2005. С.80-85.
298. Сидоренко В. Сучасний погляд на проблему розвитку технічних здібностей. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2005. № 29. С. 3–7.
299. Сидоренко В. Сучасні реалії і перспективи ступеневої підготовки вчителів трудового навчання в НПУ імені М. П. Драгоманова: матеріали перших Міжнародних драгоманівських читань, 30 вересня-2 жовтня 2003 р. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. Випуск 1. С. 218–221.

300. Сидоренко В. Техническая эстетика в практической подготовке учителя. Школа и производство. 1992. № 2. С. 86–88.
301. Сидоренко В. Технологічна культура – важлива професійна якість учителя трудового навчання. Трудова підготовка в сучасній школі. 2013. № 2. С. 2–8.
302. Сидоренко В. Технологічна підготовка як інтегральний компонент загальної освіти. Трудова підготовка в закладах освіти. 2010. № 10. С. 3–7.
303. Сидоренко В. Удосконалення навчальної діяльності студентів засобами інформаційних технологій. Інновації в педагогічній освіті європейського простору: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 27–28 вересня 2009 р. Полтава, 2009. С. 3–8.
304. Сидоренко В. Унификация учебной программы по черчению как педагогическое условие совершенствования графической подготовки учащихся средних профтехучилищ: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Киев: КГПИ, 1987. 207 с.
305. Сидоренко В. Формирование у студентов умений самостоятельной работы с технической литературой. Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. Киев, 1987. Вып. 7. С. 29–32.
306. Сидоренко В. Формування національної самосвідомості студентів через зміст навчальних предметів. Виховання національної самосвідомості у школярів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 8-9 жовтня 1996 р. Київ, 1996. С. 139–140.
307. Сидоренко В. Фундаменталізація освіти як передумова вдосконалення професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. С.95–108.
308. Сидоренко В. Чи є підстави сумніватися в правомірності

класифікації професій, запропонованої Є. Клімовим. Трудова підготовка в закладах освіти. 1997. № 4. С.4–5.

309. Сидоренко В. Що заважає подолати невідповідність підготовки вчителя трудового навчання потребам сучасної школи. Трудова підготовка в сучасній школі. 2013. № 5. С. 2–6.

310. Сидоренко В. Що приховується за прагненням технологізувати трудове навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2009. № 11. С. 3–7.

311. Сидоренко В. Як подолати невідповідність між традиційними підходами до трудового навчання школярів і потребами суспільного розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2013. С. 3-9.

312. Сидоренко В. Які знання повинна забезпечувати сучасна професійна освіта: фундаментальні чи вузькоспеціалізовані? Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія. Київ, 2009. Вип. 143. С.10–18.

313. Сидоренко В., Агалець І. Елементи невербальної комунікації в професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2009. №10. С. 22–25.

314. Сидоренко В., Білевич С. Фундаменталізація професійної підготовки як один з пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти в Україні. Вища освіта України. 2004. №3. С. 35–41.

315. Сидоренко В., Білосевич І. Графічні уміння як основа розв'язування технічних задач. Трудова підготовка в закладах освіти. 2005. № 3. С. 4–8.

316. Сидоренко В., Буринський В. Роль і місце самостійної роботи студента в навчальному процесі вищого закладу освіти. Самостійна робота студентів у структурі сучасної освіти: матеріали регіональної науково-практичної конференції, Полтава, 22 квітня 2004 р. Полтава, 2005. С.10–17.

317. Сидоренко В., Власюк О. Особливості розвитку професійної мотивації студентів технічних закладів у сучасних умовах. Інновації в педагогічній освіті європейського простору: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 27-28 вересня 2009 р. Полтава, 2009. С.177–180.

318. Сидоренко В., Власюк О. Роль викладачів у формуванні позитивної мотивації до обраної професії у студентів вищих технічних закладів України. Молодь і ринок. 2008. № 9. С. 21–25.

319. Сидоренко В., Власюк О., Методологічні основи формування позитивної мотивації у студентів до засвоєння змісту освіти. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2008. № 4. С. 25–28.

320. Сидоренко В., Гевко І. Зростання вимог до розумової сторони трудової діяльності людини як закономірний наслідок удосконалення засобів виробництва. Молодь і ринок. 2004. № 1. С. 57–65.

321. Сидоренко В., Гедзик А. Концептуальні положення професійно-графічної підготовки майбутніх учителів технологій. Трудова підготовка в закладах освіти. 2011. № 11–12. С. 26–29.

322. Сидоренко В., Гетта В. Технология конструкционных материалов: методические указания для студентов-заочников специальности «Общетехнические дисциплины и труд». Киев: КГПИ, 1983. 44 с.

323. Сидоренко В., Гриценко Л. Методика формування понять шкільного курсу «Креслення» в умовах розвивального навчання. Молодь і ринок. 2004. №2. С. 23–31.

324. Сидоренко В., Гуменюк Т., Терещук Г., Павх С. Програми вищих педагогічних закладів освіти для спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання». Спеціалізація: обслуговуюча праця (основи швейного виробництва). Тернопіль: Видавництво ТНПУ, 2006. 148 с.

325. Сидоренко В., Джеджула О. Структура процесу графічної підготовки студентів у вищих закладах освіти. ІМІДЖ сучасного педагога. 2000. № 1 (5). С.11–14.

326. Сидоренко В., Дмитренко П. Основи наукових досліджень: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: РННЦ «ДІНІТ», 2000. 259 с.
327. Сидоренко В., Дмитренко П. Рекомендации по оформлению графической части курсовой работы. Школа и производство. 1983. № 5. С. 59–61.
328. Сидоренко В., Дмитриченко М., Русановський О., Терещук Г. Фундаменталізація професійної підготовки у вимірі європейського освітнього простору. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Збірник наукових праць. Харків: УПА, 2005. Випуск 9. С. 7–13.
329. Сидоренко В., Жуков В. Дидактические материалы к лабораторным работам по предмету «Профориентация и методика профориентационной работы». Киев: КГПИ, 1989. 53 с.
330. Сидоренко В., Жуков В. Лабораторный практикум по предмету «Основы технической эстетики». Часть 1. Киев: КГПИ, 1988. 41с.
331. Сидоренко В., Жуков В. Лабораторный практикум по предмету «Основы технической эстетики». Часть 2. Киев: КГПИ, 1988. 46с.
332. Сидоренко В., Калігаєва О. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми. Трудова підготовка в закладах освіти. 2005. № 2. С. 4–7.
333. Сидоренко В., Канцидайло И. Лабораторные работы по предмету «Основы стандартизации и управления качеством»: Методические рекомендации к проведению. Киев: КГПИ, 1989. 46 с.
334. Сидоренко В., Ковбаса Т. К вопросу о фундаментализации подготовки специалистов в системе высшего образования в Украине. Проблемы и перспективы непрерывного профессионального образования в Казахстане: материалы международной научно-теоретической конференции. Астана: Евразийский гуманитарный институт, 2009. С. 164–166.
335. Сидоренко В., Кулик Є. Надійний путівник в інформаційному просторі. Директор школи, ліцею, гімназії. 2001. № 1. С. 110–112.
336. Сидоренко В., Кулик Є. Науково-дослідницька діяльність як

компонент професійної підготовки студентів вищого педагогічного закладу освіти. Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 80-ї річниці НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. Ч. 2. С. 117–119.

337. Сидоренко В., Курок В. Машинознавство як компонент фахової підготовки вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2002. № 1. С. 5–7.

338. Сидоренко В., Лазаренко Д. Ринкова економіка: погляд із середини. Гуманізація навчально-виховного процесу: науково-методичний збірник. Слов'янськ: ІЗМН – СДПІ, 1997. Вип. II. С. 175–180.

339. Сидоренко В., Малихін А. Місце компетентності у професійному становленні майбутнього педагога. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧДПУ, 2009. №67. С. 58–63.

340. Сидоренко В., Мегем Є., Юрженко В. Програми для вищих педагогічних закладів 3-4 рівнів акредитації: Практикум у навчальних майстернях. Глухів: ГДПУ, 2006. 52 с.

341. Сидоренко В., Науменко В. Формування графічних знань та вмінь у студентів загальнотехнічних дисциплін при вивченні нарисної геометрії та креслення: методичні рекомендації. Київ: КДПІ, 1983. 58 с.

342. Сидоренко В., Нищак І. Принцип системності як визначальна умова розвитку технічного мислення майбутнього фахівця. Молодь і ринок. 2008. №7–8. С.14–17.

343. Сидоренко В., Олефіренко Т. Діяльнісний підхід до визначення місця креслення в системі загальної середньої освіти. Наукові записки : зб. наук. статей. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип. LXXXVI (96). С. 187-196.

344. Сидоренко В., Панчул И. Повышение качества обучения студентов дисциплине «Компьютерная графика» с использованием

адаптивного тестирования. Стратегия качества в промышленности и образовании: материалы международной конференции, 3-10 июня 2005 г. Варна, Болгария, 2005. С. 278–279.

345. Сидоренко В., Романюк Я. Правдиве минуле: здогадки, пошуки, факти. Визвольний шлях. 2001. №3. С. 17–28.

346. Сидоренко В., Савенко І. Графічний дизайн – специфічний вид художнього конструювання. Таврійський вісник освіти. 2004. № 3. С. 50–60.

347. Сидоренко В., Синенко Л. Технологія педагогічної діяльності викладача як важливий чинник підвищення якості професійної освіти студентів технічних вузів. Молодь і ринок. 2008. № 12. С. 88–92

348. Сидоренко В., Стешенко В. Першочергові завдання з удосконалення трудового навчання учнів. Трудова підготовка в сучасній школі. 2013. № 10. С. 13–16.

349. Сидоренко В., Тверезовська Н. Науково-дослідна діяльність студентів як засіб професійної підготовки майбутніх фахівців. Вища освіта України. (Додаток 1). Тематичний випуск «Педагогіки вищої школи: методологія, теорія, технологія». Т.1. Рівне: РДГУ, 2007. С. 37–51.

350. Сидоренко В., Тверезовська Н. Освіта у культурі особистості інженера-педагога й суспільства. Освітнянські обрії: реалії та перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 3. Київ: ІПТО, 2007. С. 3–7.

351. Сидоренко В., Тверезовська Н. Принцип системності як визначальна умова розвитку технічного мислення майбутнього фахівця. Проблеми інженерно-педагогічної освіти: Збірник наукових праць. Випуск 14–15. Харків: УПА, 2006. С. 317–322.

352. Сидоренко В., Тверезовська Н. Сучасна освіта в Україні: реалії і тенденції до вдосконалення. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧДПУ, 2007. № 45. С. 32–38

353. Сидоренко В., Титаренко О. Основи наукових досліджень. Полтава: Полтавський літератор, 2013. 352 с.

354. Сидоренко В., Тхоржевский Д. Знакомство студентов с дидактическими основами структуры и содержания курса «Техническое черчение». Рекомендации по организации методической работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. Киев, 1984. Вып. 4. С. 64–67.

355. Сидоренко В., Тхоржевский Д. Некоторые проблемы методической подготовки будущего учителя труда к профориентационной работе в школе. Сборник тезисов докладов научно-практической конференции по проблеме «Профессиональная ориентация молодежи в условиях перестройки народного образования», октябрь 1990 г. Брянск, 1990. С. 105–107.

356. Сидоренко В., Тхоржевська Т. Елементи графічної грамоти на уроках обслуговуючої праці. Трудова підготовка в закладах освіти. – 1997. – №2. – С.45-49.

357. Сидоренко В., Харламенко В. Оцінювання результативності профорієнтаційних знань та умінь майбутніх вчителів трудового навчання. Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції до 80-ї річниці НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. Ч. 3. С. 93–95.

358. Сидоренко В., Харламенко В. Система профорієнтаційної підготовки вчителя трудового навчання у ВНЗ. Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 9. Глухів: ГДПУ, 2007. С.165–171.

359. Сидоренко В., Харламенко В. Структура і зміст курсу профорієнтації для майбутніх учителів трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2002. № 2. С. 48–51.

360. Сидоренко В., Щетина Н. Експериментальна оцінка готовності майбутніх вчителів до розумового розвитку школярів на уроках креслення. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія:

Педагогічні науки. 2001. № 6. С.12–13.

361. Сидоренко В., Щетина Н. Інтеграційний підхід до графічної підготовки вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2001. №4. С. 36–39.

362. Сидоренко В., Щетина Н. Інтеграційний підхід до графічної підготовки вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2002. №1. С.51-54.

363. Сидоренко В., Щетина Н. Образне мислення в структурі розумової діяльності особистості. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2002. № 8. С.125–130.

364. Сидоренко В., Юрженко В. Концепція формування змісту освітньої галузі «Технологія». Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Випуск 4 (51). Серія «Педагогічні науки». Полтава, 2006. С. 3-10

365. Сидоренко В., Юсупова М. Застосування електронного підручника з нарисної геометрії в системі дистанційного навчання. Збірник наукових праць: Педагогічні науки. Випуск 37. Херсон: Видавництво ХДУ. 2004. С. 329–335.

366. Сидоренко В., Юсупова М. Інформаційні технології в процесі навчання графічних дисциплін. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць. У 2-х ч. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. Ч 1. С. 313–319.

367. Сидоренко В., Юсупова М. Навчання графічним дисциплінам з використанням комп'ютерно-орієнтованих дидактичних засобів. Таврійський вісник освіти. 2003. № 2. С. 76–86.

368. Сидоренко В., Юсупова М. Сучасний педагогічний тезаурус інформаційної культури. Інноваційні технології у професійній підготовці вчителя трудового навчання: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць.

Вип. 2. Полтавський держ. пед університет імені В. Г. Короленка. Полтава, ПДПУ, 2007. С. 5–10.

369. Сидоренко В., Ягупець Ю. Компоненти готовності майбутніх учителів до застосування засобів наочності у професійній діяльності. Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Глухів, 2004. С. 111–117.

370. Сидоренко В., Яровий К. Психолого-дидактичні аспекти застосування засобів наочності у навчанні. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2002. №7. С. 3–9.

371. Сидоренко В., Яровий К. Функції моделювання у педагогічній діяльності. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2002. Випуск 22. С. 16–20.

372. Сидоренко Віктор Костянтинович. Видатні вчені України та відомі науковці Полтавщини. Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти Полтавської області / упор. В. В. Зелюк, С. Ф. Клепко, І. О. Кіптілій. Електронне видання. Полтава: ПОІППО, 2018. С. 58–60. URL: poippo.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo.

373. Сидоренко Віктор Костянтинович. Професори Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 1997-2005: біографічний довідник: до 170-річного ювілею / Ред. В. П. Андрущенко, укл. В. П. Бех, Г. І. Волинка. Київ: Четверта хвиля, 2005. С.185–186.

374. Сиротенко Т. Подготовка студентов к руководству кружковой работой учащихся по украинскому декоративно-прикладному искусству (на примере кружков по декоративно-прикладному искусству по специализации «обслуживающий труд»): дис.... канд. пед.наук: 13.00.01;13.00.02. КГПИ им. М.П.Драгоманова. Киев: [б.и.], 1992. 184 с.

375. Слостенин В. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. Москва: Просвещение, 1976.

160 с.

376. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 6. С. 417.

377. Слюсаренко Н. Вітчизняні педагоги другої половини ХХ століття про трудову підготовку підростаючого покоління. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 195 с.

378. Слюсаренко Н. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття: монографія. Херсон: РІПО, 2009. 456 с.

379. Солодовник А., Кузьменко В. Развитие содержания технико-технологической подготовки в образовательных заведениях морского профиля Украины (конец 40-х гг. ХХ – начало ХХІ веков). Образование в 21-ом веке: международный научно-методический рецензированный журнал. Ереван: ЕГУ Пресс, 2020. № 1(3). С. 114–124.

380. Срібна Ю. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до навчання основ дизайну учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2017. 265 с.

381. Стешенко В. В. К. Сидоренко про технологізацію трудового навчання. Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Технологічна та професійна освіта: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. В. Стешенка. Вип. 2. Слов'янськ: ДДПУ, 2018. С. 6–14.

382. Стешенко В. Структурно-логічна схема підготовки вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 1999. №1. С.23–28.

383. Стешенко В. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання в умовах ступеневої освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Інститут вищої освіти АПН України. Київ: [б.в.], 2010. 36 с.

384. Стешенко В. Формування технологічної культури учнів загальноосвітніх шкіл у процесі трудового навчання в наукових поглядах В. К. Сидоренка. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 52. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2015. С. 221-225.

385. Стешенко В. Формування технологічної культури школярів у процесі трудового навчання в наукових поглядах В. К. Сидоренка. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2016. Вип. 52. С. 221–225.

386. Стешенко В., Чалий М. В. К. Сидоренко про технологізацію трудового навчання Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Технологічна та професійна освіта: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. В. Стешенка. Вип. 2. Слов'янськ: ДДПУ, 2018. С. 12

387. Стешенко В. Теоретико-методичні засади фахової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання: монографія. Слов'янськ: СДП, 2004. 188 с.

388. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: АПН України, 2003. 68 с.

389. Сухомлинська О. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: у 2 кн. Кн. 1. X-XIX ст. Київ: Либідь, 2005. 624 с.

390. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості: програма спецкурсу і навчальний посібник / Р. О. Захарченко, В. П. Москалець, В. К. Сидоренко та ін.; за ред. Д. О. Тхоржевського. Київ: ІЗМН МО України, 1998. 150 с.

391. Теорія і методика навчання технологій: навч. посібн. / І. П. Андрощук, О. М. Коберник, А. Ю. Цина та ін. / За заг. ред. О. М. Коберника. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 474 с.

392. Терещук Г. Теоретичні засади методичної системи

індивідуалізованого навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2005. № 1. С. 3–6.

393. Титаренко В. IV Міжнародний конгрес «Етнодизайн: пошуки українського національного стилю. ПолтаваПетриківка», присвячений 30-річчю спілки дизайнерів України. Ukrainian professional education = Українська професійна освіта : науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2017. Вип. 2. С. 108-111.

394. Титаренко В. Естетична культура сучасної молоді: українські народні промисли. Полтава : Полтавський літератор, 2011а. 528 с

395. Титаренко В. Методика вивчення декоративно-прикладної творчості: навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. 252 с.

396. Титаренко В. Навчальний процес як фактор трудового виховання. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. 2017. С. 76-81.

397. Титаренко В. Народні промисли України. Полтава: Полтавський літератор, 2011б. 524 с

398. Титаренко В. Осередки підготовки вчителів у галузі декоративно-ужиткового мистецтва в центральній та південній Україні. Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» (до 164-ї річниці від дня народження Івана Франка, до 87-ї річниці від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Мирослави Кот) : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, ред. рада : Оршанський Л.В., Кузан Н.І. та ін. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2020. С. 138-142.

399. Титаренко В. Педагогічні основи дослідницької роботи учнів. Розвиток наукової творчості майбутніх вчителів природничих дисциплін. XIV Каришинські читання : зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 24–25 трав. 2007 р.). Ін-т інноваційних технологій та змісту освіти, Ін-т пед. АПН України, Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2007. С. 372-376.

400. Титаренко В. Про результати наукової роботи студентів, магістрантів, аспірантів та викладачів факультету технологій та дизайну. Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : збірник наук. праць Всеук. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці. (Полтава, 25–26 квітня 2019 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ, 2019. С. 4-5.

401. Титаренко В. Профорієнтаційна робота серед учнівської молоді у науково-методичних працях професора В. К. Сидоренка. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.: збірник наукових праць. За заг. ред. Д. Е Кільдерова. К., 2014. Вип. 46 С. 254–259.

402. Титаренко В. Традиції вишивального мистецтва українців: гуцульська і полтавська вишивка. Полтавська школа етнотехнологій: кол. монографія кол. авторів: Степаненко М. І., Антонович Є. А., Бутенко В. Г., Тименко В. П., Цина А. Ю. та ін. ; за заг. ред. Титаренко В. П. Полтава : Вид-во «Астроя», 2020. С. 124-135.

403. Титаренко В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців засобами українського костюма. Витоки педагогічної майстерності: наук. журн. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. Вип. 24. С. 190-193.

404. Титаренко В., Цина А. Історія трудового навчання в Україні: навчальний посібник. Полтава: Астроя, 2021. 240 с.

405. Титаренко О. «Інтеграція педагогічного і культурологічного знання» (наукова школа проф. Кравченко Л.М.). Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. Вип. 6. С. 59-65.

406. Титаренко О. Багатопрофільна наукова школа Н. Слюсаренко: дослідження проблем професійної освіти, трудового навчання і технологій. Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий

журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 140-144.

407. Титаренко О. Використання педагогічних ідей В. О. Сухомлинського у системі підготовки вчителя до професійної діяльності. Дидаскал. 2019. № 19. С. 187-190.

408. Титаренко О. Дослідження науковою школою Валентини Титаренко закономірностей формування естетичної культури молоді // Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 135-139.

409. Титаренко О. Формування екологічної компетентності у майбутніх вчителів трудового навчання й технологій при вивченні курсу «Основи ландшафтного проектування». Дизайн-освіта: проблеми та перспективи : матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (присвячена міжнародному Дню дизайнера), (11–12 квітня 2018 р., м. Полтава) / уклад. Є. В. Кулик, І. В. Савенко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. основ виробництва та дизайну. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 281-283.

410. Титаренко О. Характеристика академічної доброчесності в історичному розвитку сучасної освіти. Дидаскал. 2020. № 20. С. 228-229.

411. Титаренко О., Цина А. Наукова школа академіка Василя Мадзігона. Вища школа. № 12 (185), 2019. С. 7–18.

412. Титаренко В. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання; Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2009. 39 с.

413. Титаренко О. Полтавський краєзнавчий музей імені В. Кричевського: історія і сьогодення. Полтавська школа етнодизайну: кол. монографія кол. авторів: Степаненко М. І., Антонович Є. А., Бутенко В. Г.,

Тименко В. П., Цина А. Ю. та ін. ; за заг. ред. Титаренко В. П. Полтава : Вид-во «Астроя», 2020. С. 75-82.

414. Типові програми кандидатського мінімуму із спеціальності 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання, теорія та методика навчання кресленню / Укладачі Тхоржевський Д. О., Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Київ: МО України, 1997. 16 с.

415. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України 19.02.2021 р. № 235. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/80696/ (дата звернення: 18.09.2021).

416. Ткачук С. Підготовка майбутнього вчителя трудового навчання до формування в учнів технологічної культури: монографія. Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 392 с.

417. Ткачук С., Коберник О. Основи теорії технологічної освіти : навчальний посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – 304 с.

418. Ткачук С. Теорія і методика підготовки майбутнього вчителя трудового навчання до формування в учнів технологічної культури: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2012. 40 с.

419. Торубара О. Коваленко С. Критерії оцінювання та діагностування рівнів графічної компетентності майбутніх фахівців. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. 2010. Вип. 81. URL: <https://zavantag.com/docs/2115/index270798.html?page=70#707792> (дата звернення: 02.01.2021).

420. Торубара О., Рем О. Теоретико-методологічні аспекти системи контролю навчальних досягнень студентів у процесі професійної освіти. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. 2015. Вип. 124. С. 53–56. (Серія «Педагогічні науки»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_124_16

421. Торубара О. Формування готовності у майбутніх учителів трудового навчання до використання інформаційних технологій: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ, 2009. 32 с.

422. Трудове навчання та креслення у контексті сучасних інновацій: теоретико-методичні аспекти [Текст]: кол. монографія / Рівнен. держ. гуманітарний ун-т ; за ред. О. Д. Літковець. – Рівне : Вид-ць О. Зень, 2018. – 410 с.

423. Тхоржевський Д. Про навчальний план з підготовки вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2000. №2. С. 37 - 43.

424. Тхоржевський Д. Теорія трудового навчання. 4-е видання, перероблене і доповнене / Д.О.Тхоржевський. - Частина 1. - К. : РННЦ «Дініс», 2000.-С. 204-235.

425. Тхоржевський Д. Яким бути вчителю трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 1997. №3. С.2–4.

426. Тхоржевський Д., Андріяшин В., Сидоренко В. Удосконалення підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін: Монографія. Київ: КДПІ, 1992. 72 с.

427. Тхоржевський Д. Про навчальний план з підготовки вчителя трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2000. № 2. С. 37 – 43.

428. Україна у контексті світової цивілізації / Д. О. Тхоржевський, Ю. Д. Руденко, П. П. Хропко, В.К.Сидоренко та ін.; За ред. Д. О. Тхоржевського. Київ, 1999. 176 с.

429. Устенко О. Наукові школи як фундамент вищої освіти. Психологія і суспільство. 2002. № 3–4. С. 11–19.

430. Федоренко О. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів технологій засобами інформаційно-комунікаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. ДВНЗ "Донбас. держ. пед ун-т.

Слов'янськ, 2016. 265 с.

431. Феноменология. Политика: толковый словарь / общ. ред. И. Осадчей. Москва: Инфра-М, 2001. URL: <http://niv.ru/doc/dictionary/politics/index.htm> (дата звернення 17.10.2021).

432. Фрицюк В. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2017. № 6. С. 160–167.

433. Харламенко В. Дидактичні основи курсу профорієнтації в підготовці вчителя трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2002. 19 с.

434. Хомич Л. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія. Київ: Магістр-S, 1998. 200 с.

435. Хотунцев Ю. Непрерывное технологическое образование и технологическое образование школьников. Москва: Прометей, 2017. 212 с.

436. Центральний державний архів вищих органів України та управління України, м. Київ, 1969. Ф. 166 Документи міжвідомчих установ, оп. 15, спр. 6964.

437. Центральний державний архів вищих органів України та управління України, м. Київ, 1969. Ф. 166 Документи міжвідомчих установ, оп. 15, спр. 6977.

438. Цина А. Декоративно-ужиткове мистецтво як символічний світ народної творчості. Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» (до 164-ї річниці від дня народження Івана Франка, до 87-ї річниці від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Мирослави Кот) : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції / ред. рада : Оршанський Л.В., Кузан Н.І. та ін. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2020. С. 152-158.

439. Цина А. Діяльнісно-орієнтовані педагогічні технології сучасного вчителя. Дидаскал. 2017. № 17. С. 246-250.

440. Цина А. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних технологій особистісно орієнтованого навчання студентів дизайн-проектуванню виробів. Дизайн-освіта: проблеми та перспективи : матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (присвячена міжнародному Дню дизайнера), (11–12 квітня 2018 р., м. Полтава) уклад. Є. В. Кулик, І. В. Савенко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. основ виробництва та дизайну. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 7-14.

441. Цина А. Історія професійної підготовки майбутнього вчителя технологій на різних етапах суспільного розвитку. Вища освіта в контексті Болонського процесу : зб. матеріалів міжнар. наук.-метод. конф., (Полтава, 18-21 лист. 2008 р.) / редкол.: В. О. Онищенко, В. А. Пашинський, О. М. Ніколенко, Н. К. Кочерга ; Полт. обл. рада, Управ. освіти і науки Полт. обл. держ. адміністрації, Рада ректорів вищих навч. закл. III-IV рівнів акредитац. Полт. регіону, ПНТУ імені Ю. Кондратюка. Полтава, 2008. С. 131–133.

442. Цина А. Концептуальні засади реалізації особистісної спрямованості професійної підготовки майбутнього вчителя технологій. Ukrainian professional education = Українська професійна освіта : науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2017. Вип. 2. С. 36-43.

443. Цина А. Методика компетентісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій. Сучасні соціокультурні практики: компетентісно-аксіологічний аспект: Збірник статей і матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 10-літтю кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін ПНПУ імені В.Г. Короленка (29-30 березня 2018 р.). Полтава: ПП «Астроя», 2018. С. 190-193.

444. Цина А. Наукова школа «Естетична культура у підготовці майбутнього освітянина» професора Валентини Титаренко. Педагогічні науки: науковий журнал. Вип. 78. Полтава: ПНПУ, 2021. С. 160–167.

445. Цина А. Наукові основи визначення структурних компонентів методики організації позаурочної роботи з трудового навчання. *Ukrainian professional education*= Українська професійна освіта: науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 63-71.

446. Цина А. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутніх учителів технологій: теоретико-методичний аспект: монографія Полтава : ПНПУ, 2011. 326 с.

447. Цина А. Педагогічні технології дизайн-освіти майбутніх учителів трудового навчання. Дизайн-освіта майбутніх фахівців: теорія і практика : матеріали II Всеукр. наук.-практ. заочної конф., (21–22 берез. 2017 р., м. Полтава) уклад. Є.В. Кулик, І.В. Савенко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. основ виробництва та дизайну. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 104-111.

448. Цина А. Планування і організація особистісно-орієнтованої самостійної роботи студентів. *Дидакал.* 2016. № 16. С. 31-35.

449. Цина А. Проектування особливостей професійної підготовки вчителя технологій загальноосвітнього навчального закладу. *Імідж сучасного педагога.* 2008. №7–8. С.117–121.

450. Цина А. Становлення сучасних концепцій професійної підготовки майбутніх учителів технологій. *Дидакал.* 2018. № 18. С. 12-15.

451. Цина А. Сутність і структура професійної підготовки майбутніх вчителів технологій. *Педагогічні науки: збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.* Полтава, 2008. Вип. 4 (62). С. 44–51.

452. Цина А. Теорія і методика особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій; ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2011. 641 с.

453. Цісарук В. Методика навчання художньої обробки деревини майбутніх учителів технологій: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02;

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2013. 23 с.

454. Чепок Р. Реалізація конструкторсько-технологічного підходу у процесі навчання креслення майбутніх вчителів трудового навчання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: [б.в.], 2009. 20 с.

455. Чистякова Л. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів трудового навчання до позаурочної художньо-трудової діяльності учнів. Трудове навчання та креслення у контексті сучасних інновацій: теоретико-методичні аспекти: колективна монографія / за ред. О. Д. Літковець. Рівне: Видавець О. Зень, 2018. С. 100–141.

456. Член-кореспондент Академії педагогічних наук України Віктор Костянтинович Сидоренко: Біобібліографічний покажчик. Портрет. Серія «вчені НПУ ім. М.П.Драгоманова». Упоряд. Н.І. Тарасова, Г.І. Шаленко; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Наукова бібліотека; Інститут професійної освіти АПН України. Київ: НПУ, 2007. 28 с.

457. Чух Г., Кузьменко В. Проекція державної мовної політики на організацію підвищення кваліфікації вчителів філологічних дисциплін у південних областях України. Виховання дітей та молоді: теорія і практика: зб. наук. праць / за ред. Орести Карпенко. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2020. С. 116–119.

458. Шабага С. Інтеграція змісту сільськогосподарської праці і природничих дисциплін як засіб формування загальнотрудових умінь в учнів основної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2010. 236 с.

459. Шарапова Ю. Методика формування композиційної діяльності у професійній підготовці майбутніх учителів технології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2010. 20 с.

460. Шиманович І. Політехнічна освіта школярів та майбутніх учителів наприкінці 60-х – у 70-ті роки ХХ століття. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Том 1. № 58. Херсон: ХДУ, 2011. С. 112–117.

461. Щедрий учительський дар (до ювілею В. К. Сидоренка) / упор. В. В. Кузьменко, Н. В. Слюсаренко. Херсон: РПО, 2006. 16 с.

462. Щедрий учительський дар (до ювілею В. К. Сидоренка) / упор. В. В. Кузьменко, Н. В. Слюсаренко. 2-е вид. доп. та перероб. Херсон: РПО, 2011. 47 с.

463. Щетина Н. Графічна діяльність як засіб розумового розвитку учнів УІІІ-ІХ класів на уроках креслення (методичний аспект): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2001. 22 с.

464. Юрженко В. Термінологічна дихотомія понять «техніка» і «технологія» у системі технологічної освіти і підготовці вчителя технологій. Сучасний рух науки: тези доп. Х міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2-3 квітня 2020 р. Дніпро, 2020. С. 748–752.

465. Юсупова М. Застосування нових інформаційних технологій в графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [б.в.], 2002. 19 с.

466. Юсупова М. Методика інтерактивного навчання графічних дисциплін у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Ін-т педагогіки АПН України. Київ: [б.в.], 2010. 36 с.

467. Юсупова М., Сидоренко В. Передумови використання комп'ютера в процесі навчання графічним дисциплінам. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. Рівне: РДГУ, 2001. С. 128–135.

468. Ярошевский М. Логика развития науки и научная школа. Школы в науке / под ред. С. Микулинского, М. Ярошевского, Г. Кребера,

Г. Штейнера. Москва: Наука, 1977. С. 7–97.

469. Ящук С. Зарубежный опыт профессиональной подготовки магистров в сфере техники и технологий. *Вестник академии знаний: междунар. журнал*. Краснодар : НИЦ «Академия знаний», 2014. № 4 (11). С. 77-82.

470. Ящук С. Професійна підготовка викладача загальнотехнічних дисциплін: теоретичний аспект: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 132 с.

471. Ящук С. Професійна підготовка магістрів технологічної освіти: теорія і методика: монографія. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 368 с.

472. Debre O., Vakulenko N., Savchenko A., Lysenko L., Kondor M., Kis A. Training of future labor teachers and technologies to formulate key competencies among their students. *Laplace em revista*. 2021. Т.7 (3А). Р. 385–393. DOI: 10.24115/S2446-6220202173A1420

473. Lee S. *The Perspective of Biography*. London: The English Association [pamphlet no. 41], 1918. 236 p.

474. Orshanskyi L., Krasnopol'skyi V. , Fednova I., Novalska T., Ivantsiv O. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. № 11(10), с. 549–555.

475. Orshanskyi Leonid. Orientation of future teachers towards humanistic and professional values. *Lubelski rocznik pedagogiczny*. Lublin: 2018. Т. XXXVII, nr. 3. S. 245 – 255.

476. Orshanskyi L. *Preservation of a higher education institution as a prerequisite of socio-economic development in the region. Methodological culture of an educator: history and modernity: monograph*. Lviv: Liha-Press, 2019. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-130-8/72-99>

477. Orshanskyi L. *University education in the context of economic development of the region and its integration into the European education and science space. Development priorities of pedagogical sciences in the XXI century: monograph*. Lviv: Liha-Press, 2019. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-106-3/244-261>

478. Orshanskyi L. Preconditions and priority directions of the reform of the system in national higher education. *Pedagogical science in the xxi century: state and development trends: monograph*. Lviv: Liha-Press, 2019. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-129-2/49-70>
479. Sydorenko V, Zhernoklieiev I. Personal orientetion of the contents of pupils' labour training in Ukrainian Comprehensive Schools. *Technika – Informatika - Edukacja*. Rzeszow, 2004. P.90-97.
480. Sydorenko V., Kulyk J., Zhernoklieiev I. Prospekts for Updating the Learning of Technology in the Comprehensive Schools of Ukraine. *Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej i informatycznej*. Rzeszow, 2003. P.62-71.
481. Sydorenko V., Kulyk J., Zhernoklieiev I. Updating Technology in the Comprehensive Schools of Ukraine. *Technology Education in New Perspectives*. Stockholm Library of Curriculum Studies. Vol. 14, 2005. P.97-102.
482. Sydorenko V., Yurzhenko V. Technical culture. *Society and technology*. Rijeka, 2003. P.116-119.
483. Sydorenko V. Labour training at school in Ukraine. *Technology and education in socio-cultural perspective*. – Rzeszow: Universiti of Rzeszow, 2003. P. 54–61.
484. Tytarenko V. Work culture as a component of future labour teachers' culture. *Українська професійна освіта*. 2017. № 1. С. 97–102. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7923>.
485. Tytarenko V. Work culture as a component of future labour teachers' culture. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта : науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2017. Вип. 1. С. 97-102.
486. Tytarenko V., Tsyna A., Tytarenko V., Blyzniuk M., Kudria O. Model of Future Teacher's Professional Labor Training (Art & Craft Teacher) [Модель професійного навчання майбутнього вчителя (вчитель мистецтва та ремесла)]. *International Journal of Computer Science and Network Security*.

VOL.21 No.3, March 2021. P. 21–30.

487. Using the project method to motivate students studying physics
Sergey Yekimov, Vitalii Vasylyshyn, Valentina Tsyna, Andriy Tsyna and
Valentina Tytarenko Published under licence by IOP Publishing Ltd Journal of
Physics: Conference Series, Volume 1889, Applied Physics and Cyber-Physical
Systems Citation Sergey Yekimov et al 2021 J. Phys.: Conf. Ser. 1889 022016

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача за темою дисертації**Наукові праці, в яких опубліковані основні****наукові результати дисертації*****Наукові статті у фахових виданнях України:***

4. Савченко А. Науково-педагогічна спадщина професора В. К. Сидоренка полтавського періоду. *Педагогічні науки*. Збірник наукових праць. № 72. Полтава, 2018. С. 132 – 137.

5. Савченко А. Становлення педагогічних ідей В. Сидоренка у контексті підготовки вчителя трудового навчання та технологій. *Імідж сучасного педагога*. 2(197), 2021. С. 33 – 36.

6. Савченко А. Узагальнення ідей та інтерпретація досвіду науково-педагогічної діяльності В. Сидоренка у контексті інноваційного розвитку сучасної вищої технологічної освіти. *Витоки педагогічної майстерності: журнал Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2022. Випуск 29. С. 206 – 212.

Наукові статті в зарубіжних виданнях

3. Debre O., Vakulenko N., Savchenko A., Lysenko L., Kondor M., Kis A. Training of future labor teachers and technologies to formulate key competencies among their students. *Laplage em revista*. 2021. T.7 (3A). P. 385–393. DOI: 10.24115/S2446-6220202173A1420

4. Савченко А., Титаренко О. Наукова школа професора Віктора Костянтиновича Сидоренка. *Project approach in the didactic process of universities – international dimension: in 4 parts. Part 2.* – Lodz : PIKTOR Szlaski i Sobczak Spółka Jawna, 2020. P. 190–199.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

16. Волик І., Цина В., Захаров В., Савченко А, Цина А. Педагогічні технології розвитку духовної зрілості майбутніх учителів. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: спеціальний тематичний випуск. № 2, Книга 2, Том II (87), 2020. С. 277–291.*

17. Савченко А. Актуальні проблеми підготовки вчителя технологічної освіти у педагогічній спадщині В. К. Сидоренка. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 р., м. Бердянськ). Бердянськ : БДПУ, 2019. С. 237–238.*

18. Савченко А. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції:(25-26 листопада 2021 р. м. Хмельницький) Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 99–101.*

19. Савченко А. В. К. Сидоренко про актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання в умовах модернізації освіти. *Тенденції розвитку професійної та технологічної освіти в умовах ринку праці: матеріали Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, 3 квітня 2019 року. Суми: Вінниченко М. Д., 2019. С.231-235.*

20. Савченко А. В. К. Сидоренко про актуальні проблеми професійної підготовки вчителя трудового навчання у закладах вищої освіти. *Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 40-річчя факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (9–10 жовтня 2018 року) / За ред. проф. В. П. Титаренко, А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії та методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. С. 583–589.*

21. Савченко А. В. Сидоренко про роль інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітньому навчальному просторі. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи*: зб. тез доповідей учасників всеукр. наук.-практ.семінару (Київ, 12 березня 2019 р.) / за заг.ред., О. В. Овчарук. Київ.: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2019. С. 73–75.

22. Савченко А. Довідково-описова стадія вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка із проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання. *Дидаскал*: часопис: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 208–210.

23. Савченко А. Культурологічний аспект підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі «Технології» у науково-педагогічній спадщині Віктора Сидоренка. *Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект*: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2021 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 174–177.

24. Савченко А. Наукова школа професора Віктора Костянтиновича Сидоренка. *Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 263–265.

25. Савченко А. Професійно-графічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій у працях професора В. К. Сидоренка.

Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського, (24 травня 2019 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція пам'яті член-кореспондента НАПН України В. К. Сидоренка, «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (25 травня 2019 р.) / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2019. С. 84–87.

26. Савченко А. Розвиток трудової підготовки школярів кінця ХІХ – ХХ століття. *Майбутній науковець – 2018* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю 14 груд. 2018 р., м. Северодонецьк. Ч. II / укладач В. Ю. Тарасов. Северодонецьк: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2018. С. 124–126.

27. Савченко А. Фахова підготовка вчителів трудового навчання у педагогічній спадщині професора Віктора Сидоренка. *Дидакал : часопис : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, 17–18 листопада 2020 р. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2021. – № 21. – С. 306-308.

28. Савченко А. Формування предметних компетентностей школярів на уроках трудового навчання шляхом застосування інноваційних технологій. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць* / О. В. Марущак. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 133–136.

29. Савченко А. Цина А. Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого у галузі технологічної освіти. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава, 2020. Вип. 8. С. 29–35.

30. Савченко А., Цина А. Наукові засади підготовки вчителів трудового навчання та технологій у працях професора Віктора Сидоренка. *Вища школа* : науково-практичне видання. 2020/1. № 6. С. 59–69.

***Наукові праці, що додатково відображають
наукові результати дисертації:***

7. Савченко А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у безпеці життєдіяльності молоді в педагогічній спадщині В. К. Сидоренка. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика*: збірник наук. праць Всеук. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці. (Полтава, 25–26 квітня 2019 р.) / упоряд. і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава: ПНПУ, 2019. С. 553–557.

8. Савченко А. Віктор Сидоренко про інформаційно-комунікаційні технології у безпеці життєдіяльності та охороні праці. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика*: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 28–29 квітня 2021 р.) / упоряд. і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021. С. 371-373.

9. Савченко А. Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності вчителя трудового навчання та технологій нової української школи. *Зміст освіти та освітні практики Нової української школи*: матеріали освітнього форсайту (28 квітня 2021 р. м. Полтава).

URL: <https://drive.google.com/file/d/1AtrNHhNlgsHANLZXYUbKDr7x8UgFkFw7/view>

10. Савченко А. Формування готовності у майбутніх учителів трудового навчання до педагогічних інновацій. *Дидактика*: матеріали між нар. наук.-практ. конф., (12-13 листопада 2019 р.). 2020. № 20. С. 153–155.

11. Савченко А. Формування культури безпеки сучасної студентської молоді у закладах вищої освіти. *Безпека життя і діяльності людини: теорія*

та практика: збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, (Полтава, 23–24 квітня 2020 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 371–373.

12. Савченко А. Цина А. Персоналістичний дискурс та педагогічна біографістика в сучасному історико-персоналістичному пізнанні. *Освіта наукового спрямування: досвід, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції (3 грудня 2021 р. м. Полтава). Полтава, 2021. URL: <http://pano.pl.ua/novyny-poippo-blohom/item/5821-osvita-naukovoho-spryamuvannia-dosvid-problemy-perspektyvy>.

Додаток Б

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на 27 наукових і науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема:

міжнародних:

1) «Сорочинський ярмарок – історична пам'ятка ярмаркування в Україні» (м. Полтава, 2018 р.);

2) «Майбутній науковець – 2018» (14 грудня 2018 року, м. Сєвєродонецьк)

Тема доповіді: *«Розвиток трудової підготовки школярів кінця XIX – XX століття»*

3) «Тенденції розвитку професійної та технологічної освіти в умовах ринку праці» (3 квітня 2019 р. м. Глухів)

Тема доповіді: *«В. К. Сидоренко про актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання в умовах модернізації освіти»*

4) «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (25 травня 2019 р. м. Київ);

Тема доповіді: *«Професійно-графічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій у працях професора В. К. Сидоренка»*

5) «Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях» (19-20 вересня 2019 р. м. Бердянськ)

Тема доповіді: *«Актуальні проблеми підготовки вчителя технологічної освіти у педагогічній спадщині В. К. Сидоренка»*

6) V Міжнародний конгрес «Європейський вектор розвитку українського етнодизайну» (26-27 листопада 2019 р. м. Полтава);

7) «Проблеми професійного розвитку вчителя трудового навчання в контексті оновлених освітніх стандартів» (20 травня 2020 р. м. Слов'янськ)

Тема доповіді: *«Методологічні засади прогресивної концепції технологічної освіти»*

8) Міжнародне стажування «Міжнародні проекти: написання, аплікування, управління та звітність» (липень-серпень 2020 р., Польща);

9) «Міжнародні проекти: написання, аплікування, управління та звітність» (7 серпня 2020 р. Польща);

10) «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (17-18 листопада 2020 р. м. Полтава);

11) Міжнародна науково-практична конференція пам'яті академіка Д.О.Тхоржевського та член-кореспондента НАПН України В.К.Сидоренка (28 травня 2021 р. м. Київ)

Тема доповіді: *«Теоретико-педагогічна спадщина Віктора Костянтиновича Сидоренка»*

12) «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст» (присвяченої 90-річчю кафедри загальної педагогіки та андрагогіки) (16-17 листопада 2021 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Довідково-описова стадія вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка із проблем підготовки майбутніх учителів трудового навчання»*

13) «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (25-26 листопада 2021 р. м. Хмельницький)

Тема доповіді: *«Біографо-педагогічний вимір постаті В. Сидоренка як ученого й організатора галузі технологічної освіти»*

14) «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (28 травня 2022 р.)

Тема доповіді: *«Науково-педагогічні ідеї та настанови Віктора Сидоренка щодо графічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання»*

всеукраїнських науково-практичних:

1) «Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти,

культурології та дизайну» (м. Полтава, 2018 р.)

Тема доповіді: *«В.К. Сидоренко про актуальні проблеми професійної підготовки вчителя трудового навчання у закладах вищої освіти»*

2) «Безпека життя і діяльності людини: теорія і практика» (25-26 квітня 2019 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Використання інформаційно-комунікаційних технологій у безпеці життєдіяльності молоді в педагогічній спадщині В. К. Сидоренка»*

3) «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика» (23-24 квітня 2020 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Формування культури безпеки сучасної студентської молоді у закладах вищої освіти»*

4) «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської засобами естетичної культури та дизайну» (24-25 вересня 2020 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Наукова школа професора Віктора Костянтинівича Сидоренка»*

5) «Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (30 жовтня 2020 р. м. Вінниця)

Тема доповіді: *«Формування предметних компетентностей школярів на уроках трудового навчання шляхом застосування інноваційних технологій»*

6) «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика» (28-29 квітня 2021 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Віктор Сидоренко про інформаційно-комунікаційні технології у безпеці життєдіяльності та охороні праці»*

7) «Актуальні проблеми та перспективи технологічної та професійної освіти» (24–25 травня 2021 р. м. Тернопіль);

8) «Освіта наукового спрямування: досвід, проблеми, перспективи»
(3 грудня 2021 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Персоналістичний дискурс та педагогічна біографістика в сучасному історико-персоналістичному пізнанні»*

всеукраїнських науково-практичних семінарах:

1) «Цифрова компетентність сучасного вчителя Нової української школи» (м. Київ, 2019 р.)

Тема доповіді: *«В. Сидоренко про роль інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітньому навчальному просторі»*

2) Сучасні підходи до моделювання освітнього процесу предметів «Трудове навчання» та «Технології» (25 травня 2021 р. м. Харків)

Тема доповіді: *«Упровадження науково-педагогічних ідей В.Сидоренка у контексті модернізації освітньої галузі «Технології»»*

3) Всеукраїнський форум молодих науковців (учнів, студентів, магістрантів, аспірантів) «Управління навчально-виховним процесом Нової української школи в контексті реформи впровадження інклюзивної освіти в Україні» (16 квітня 2020 р. м. Полтава)

4) Всеукраїнський освітній форсайт «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (28 квітня 2021 р. м. Полтава)

Тема доповіді: *«Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності вчителя трудового навчання та технологій нової української школи»*

5) Доповідалися на науково-методичних семінарах кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2018–2022 рр.).

Додаток В

Довідки про впровадження результатів дослідження

Довідка про впровадження № 1

Міністерство освіти і науки України
 Державний вищий навчальний заклад
 «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
 (ДПУ)
 вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116
 Тел./факс (062) 666-54-54
 E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www.ddpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

№ _____ на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Савченко Анастасії Григорівни

«Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання
 у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)»,
 поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії (за освітньою програмою
 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», галузь знань 01 «Освіта/педагогіка»)

У 2021-2022 навчальному році в освітній процес майбутніх учителів трудового навчання ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» було впроваджено навчальну програму спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)».

За результатами впровадження означеної програми в межах курсів «Основи теорії технологічної освіти» та «Методика трудового навчання, технологій та креслення» у більшості студентів сформувався високий рівень розуміння науково-педагогічної спадщини одного з провідних фахівців галузі технологічної освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття доктора педагогічних наук, професора, член-кореспондента НАПН України В. К. Сидоренка та вплив цієї спадщини на зміст і методику трудового навчання учнів 5–9 класів і технологій та креслення учнів 10–11 класів. Разом з цим здобувачі вищої освіти ознайомилися з принципами й методами навчальної та наукової роботи професора Сидоренка В. К., а також з внеском його наукової школи у розвиток вітчизняної теорії й практики підготовки майбутніх вчителів трудового навчання.

Результативність вивчення здобувачами вищої освіти педагогічної спадщини член-кореспондента НАПН України В. К. Сидоренка була підтверджена в процесі підсумкового контролю з названих дисциплін.

Вважаємо, що розроблена А. Г. Савченко навчальна програма спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» має значний пізнавальний і розвивальний потенціал і може бути рекомендована до використання в інших закладах вищої педагогічної освіти України.

Результати впровадження розглянуто та затверджено на засіданні кафедри теорії та практики технологічної і професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» від 24 Лютого 2022 року, протокол №12.

Довідку видано для подання за місцем захисту дисертації.

Проректор
 з науково-педагогічної роботи

С. О. Чайченко

Довідка про впровадження № 2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХЕРСОНЬСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХЕРСОНЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

вул. Покришева, 41, м. Херсон, 73034, тел. (0552) 37-02-00, 41-08-10, 41-08-11, факс 37-05-92
Web: <http://www.academy.ks.ua> E-mail: info@academy.ks.ua

21.02.22 № 01-23/90

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження в освітній процес КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» результатів дисертаційної роботи

Савченко Анастасії Григорівни

на тему

«Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)», виконаної в рамках освітньо-наукової програми «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», галузь знань 01 Освіта/Педагогіка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Результати дослідження А. Г. Савченко «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» впроваджені в освітній процес КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».

Слухачі курсів підвищення кваліфікації, зокрема вчителі трудового навчання та технологій, ознайомилися з матеріалами щодо науково-педагогічної діяльності члена-кореспондента НАПН України Віктора Костянтиновича Сидоренка, його значущим внеском у вітчизняну технологічну освіту, науковим спадком ученого, що має вагомий науково-методичний значення для трудової підготовки молодого покоління, для проведення науково-дослідних робіт і створення наукових шкіл.

У межах проведеного дослідження обґрунтовано й актуалізовано використання досвіду В. К. Сидоренка, розроблено та апробовано програму відповідного елективного спецкурсу, що дозволить більш професійно здійснювати перепідготовку вчителів трудового навчання та технологій для сучасних закладів загальної середньої освіти.

Аналіз матеріалів дослідження свідчить про доцільність та результативність їх використання в процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій на всіх рівнях вищої та післядипломної педагогічної освіти.

Довідка про впровадження результатів дослідження А. Г. Савченко обговорена та затверджена на засіданні кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (протокол № 2 від 15.02.2022 р.).

Завідувач кафедри педагогіки й менеджменту освіти,
доктор педагогічних наук, професор

Перший проректор,
доктор педагогічних наук, професор

В.В. Кузьменко

І.Я. Жорова

Довідка про впровадження № 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2 м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67
 E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЗКПО 31035253

01.04.2022 № 561/01-32/09 на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Савченко Анастасії Григорівни
 на тему «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)»
 за освітньо-науковою програмою «Середня освіта (Трудове навчання та технології)» зі спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Дослідницько-експериментальна робота з впровадження положень, висновків, рекомендацій, викладених у дисертаційній роботі А. Савченко «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» здійснювалась на базі факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. В лекційні курси професійно-орієнтованих дисциплін «Теорія і методика технологічної освіти» (бакалаврату), «Методика навчання технологій у старшій (профільній) школі», «Історія трудового навчання та технологій» (магістратури) було введено додаткові змістові модулі з розробленого А. Савченко одноіменного з темою дисертацією спецкурсу для удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, спрямованого на формування у студентів готовності до використання досвіду В. Сидоренка, обґрунтованого та актуалізованого відповідно до тенденцій розвитку сучасної технологічної освіти, що дасть майбутнім учителям змогу у подальшому більш професійно здійснювати трудову підготовку учнівської молоді, сприяти впровадженню інновацій у вітчизняне трудове навчання.

Основні положення проведеного дослідження, методичні рекомендації дисертантки щодо підвищення якості підготовки майбутніх учителів трудового навчання засобами науково-педагогічної спадщини В. К. Сидоренка на основі концептуальних ідей та реалізації положень системного,

діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного підходів отримали позитивну оцінку під час впровадження.

Дисертанткою доведено, що В. К. Сидоренко – блискучий вчений-педагог, визнаний в Україні та за її межами організатор вітчизняної технологічної та технолого-педагогічної освіти, наукових шкіл галузі технологічної освіти, палкий прихильник національної традиції у підготовці майбутніх учителів трудового навчання. Саме таким він був і залишається в пам'яті сучасників, чисельної когорти його учнів, послідовників і продовжувачів ідей та поглядів ученого.

Результати дослідження А. Савченко використовувались під час вивчення бакалаврами та магістрантами середньої освіти дисциплін циклу професійної підготовки, що сприяло активізації навчально-виховного процесу та цілеспрямованому формуванню у майбутніх учителів трудового навчання готовності застосовувати здобутки науково-педагогічної спадщини В. Сидоренка у навчально-професійній діяльності.

Запропоновані матеріали дисертаційної роботи будуть і в подальшому використовуватися під час викладання професійно-орієнтованих дисциплін, про що констатовано на засіданні кафедри теорії і методики технологічної освіти (протокол № 13 від 8 лютого 2022 р.).

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій.

Проректор із наукової роботи
доктор педагогічних наук
професор

Василь ФАЗАН

Довідка про впровадження № 4

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ІМ. М.В. ОСТРОГРАДСЬКОГО**

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, 36014, тел./факс (+38 0532) 563852,
E-mail: root@papo.pl.ua, Web: http://www.papo.pl.ua, Код ЄДРПОУ 22518134

18.05.2022 № 19/1 На № _____ від _____

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Савченко Анастасії Григорівни

на тему «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» у Полтавській академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії (за освітньою програмою «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», галузь знань 01 «Освіта/педагогіка»)

Упродовж 2021-2022 рр. на базі Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського впроваджувались науково-теоретичні положення історико-педагогічної дисертаційної роботи А. Г. Савченко.

Теоретичне напрацювання дисертантки представлено у розробленому авторському спецкурсі «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)», які забезпечили ефективність проведення практичних занять із слухачами курсів підвищення кваліфікації. Матеріали дисертації щодо основних етапів життя В. Сидоренка, його науково-педагогічної діяльності, принципів та методів роботи, визначення основних періодів та напрямів наукової діяльності, характеристики розвитку наукової школи В. Сидоренка та її впливу на розвиток технологічної освіти обговорювалися на методичних семінарах та тренінгах, які проводилися для вчителів трудового навчання.

Науковими положеннями дисертації А. Г. Савченко про зміст концепції технологічної освіти В. К. Сидоренка були доповнені навчально-методичні матеріали викладання теми «Нормативно-правове і навчально-методичне забезпечення освітньої галузі «Технології»».

Основні результати дисертаційної роботи А. Г. Савченко, які опубліковані у збірниках наукових праць та методичних матеріалах, є актуальними та становлять вагомий теоретико-пізнавальний та практичний інтерес для удосконалення сучасної системи неперервної педагогічної освіти.

Директор

Віталій ЗЕЛЮК

Світлина, що відбивають життєвий і творчий шлях В. Сидоренка

Рис. Г. 1. В. Сидоренко разом з батьками – Костянтином Семеновичем та Ніною Яківною

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 2. В. Сидоренко – учень середньої загальноосвітньої школи селища Борове Фастівського району Київської області

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 3. В. Сидоренко разом із дружиною Людмилою Олексіївною

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 4. Віктор Костянтинович разом з донькою Ганною

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис.Г. 5. Момент отримання диплому з відзнакою про вищу освіту за спеціальністю «Технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти» з присвоєнням кваліфікації інженера-механіка. (1977 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 6. Віктор Сидоренко з товаришем у студентські роки під час поїздки у складі студентських будівельних загонів до північного Казахстану

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 7. Момент нагородження нагрудним знаком «За наукові досягнення» (2005 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 8. В. Сидоренко отримує почесну грамоту Верховної ради України (2005 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

*Рис. Г. 9. Момент нагородження почесною грамотою АПН України
(2006 р.)*

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 10. Відзначення 55-річчя В. Сидоренка (2006 р.)

Джерело: приватний архів Миколи Корця

Рис. Г. 11. В. Сидоренко разом з колегами під час робочого візиту до Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

Джерело: приватний архів Ніни Слюсаренко

Рис. Г. 12. Проф. В. Сидоренко разом зі своїми учнями та колегами із ПНПУ
ім. В. Г. Короленка

Джерело: приватний архів Ірини Голяд

Рис. Г.13. В. Сидоренко разом з колективом кафедри теорії і методики технологічної освіти , креслення та комп'ютерної графіки (тоді кафедра трудового навчання і креслення) Інженерно-педагогічного факультету НПУ ім. М. П. Драгоманова

Джерело: приватний архів Ірини Голяд

Рис. Г. 14. В. Сидоренко зі студенткою на початку своєї педагогічної кар'єри

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 15. 1. В.Сидоренко на конференції в Полтавському національному педагогічному університеті ім. В. Г. Короленка

2. В.Сидоренко на конференції в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини

Джерело: приватний архів Олександра Коберника

Рис. Г. 16. Всеукраїнська конференція присвячена пам'яті Д. О. Тхоржевського, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава (2006-2007 рр.)

Джерело: приватний архів Володимира Юрженка

Рис. Г. 17. В. Сидоренко виступає з вітальною промовою на конференції в м. Полтава. (2007 р.)

Джерело: приватний архів Володимира Юрженка

Рис. Г. 18. В. Сидоренко разом з колективом новоствореного інституту професійно-технічної освіти АПН України (2006 р.)

Джерело: приватний архів Володимира Юрженка

Рис. Г. 19. Зустріч В. Сидоренко під час конференції у м. Полтава з відомим науковцем у галузі філософії освіти, заступником директора з науково-дослідної роботи та міжнародного співробітництва ПОППО, д.філос. наук Сергієм Клепком. (2006 р.)

Джерело: приватний архів Володимира Юрженка

Рис. Г. 20. Віктор Сидоренко за роботою у власному кабінеті. (2004 р)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 21. Віктор Костянинович дає інтерв'ю для журналу Освіта
(2004 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 22. Віктор Сидоренко, Євген Кулик, Ігор Жерноклеєв разом з професором Фурманеком, деканом факультету технологій на конференції, м. Жешув, Польща. (2005 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 23. Віктор Сидоренко в ПНПУ ім. В. Г. Короленка під час Всеукраїнської студентської олімпіади з технологічної освіти (2012 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 24. Виступ В. Сидоренка на конференції у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 25. Вручення дипломів молодим науковцям (2009 р., м. Київ)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 26. В. Сидоренко – фото з документів (2012 р.)

Джерело: приватний архів Ганни Сидоренко

Рис. Г. 27. Делегація з м. Полтава на могилі В. Сидоренка, 26 травня 2019 р.

Джерело: приватний архів Анастасії Савченко

Рис. Г. 28. Могила Віктора Костянтиновича Сидоренка

Джерело: приватний архів Анастасії Савченко

Віхи біографії В. Сидоренка

(за В. Кузьменком, Н. Слюсаренко, 2014)

Роки	Події та факти
1951 р.	Народився 27 лютого в місті Біла Церква Київської області
1958-1968 рр.	Навчався в середній загальноосвітній школі селища Борове Фастівського району Київської області; у музичній школі м. Фастів
1968-1971 рр.	Навчався на механічному відділенні Київського технікуму радіоелектроніки, яке закінчив з відзнакою
1977 р.	Закінчив з відзнакою механіко-машинобудівний факультет Київського політехнічного інституту
1977 р.	Працював інженером науково-дослідного сектору кафедри інструментального виробництва Київського політехнічного інституту
1977-2006 рр.	Працював у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, де він пройшов шлях від асистента (1977) до професора (1996), завідувача кафедри трудового навчання і креслення (2000)
1987 р.	Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
1988 р.	Отримав вчене звання доцента
1995 р.	Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
1997 р.	Отримав вчене звання професора
2000 р.	Нагороджений почесним знаком «Відмінник освіти України»
2002 р.	Нагороджений Почесною Грамотою МОН України
2003 р.	Обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України по відділенню дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті
2004 р.	Обраний Почесним професором Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка
2005 р.	Нагороджений знаком МОН України «За наукові досягнення», Почесною Грамотою МОН України
2006 р.	Нагороджений Почесною Грамотою Верховної Ради України, Почесною Грамотою АПН України
2007 р.	Обраний членом Президії Академії педагогічних наук України
2006-2008 рр.	Працював директором-організатором, директором Інституту професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України
2008 р.	Обраний дійсним членом Міжнародної академії проблем людини в авіації і космонавтиці
2009-2013 рр.	Працював завідувачем кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України
2010-2013 рр.	Працював директором навчально-наукового центру підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації Національного університету біоресурсів і природокористування України
2013 р.	16 листопада В. Сидоренко помер.

Додаток Е.1

Методика «Мотивація професійно-педагогічної підготовки» (адаптована методика Є. Ільїна «Мотивація навчання у ВНЗ»)

Інструкція. Перед вами ряд тверджень. Вам потрібно відповісти «так», якщо твердження відповідає вам і вашій поведінці, і «ні», – якщо не відповідає.

Текст опитувальника

№	Твердження	Так	Ні
1.	Найкраща атмосфера на заняттях – це атмосфера вільних висловлювань.		
2.	Зазвичай я працюю з великим напруженням.		
3.	У мене рідко бувають головні болі через пережиті хвилювання і неприємності.		
4.	Я самостійно вивчаю професійно-орієнтовані дисципліни, які, на мою думку, необхідні для моєї майбутньої професії.		
5.	Яку з притаманних рис ви більше всього цінуєте для діяльності вчителя трудового навчання? Напишіть відповідь поруч.		
6.	Я вважаю, що життя потрібно присвятити обраній професії.		
7.	Я відчуваю задоволення від розв'язування на заняттях важких завдань із професійної підготовки.		
8.	Я не бачу сенсу в більшості робіт, які ми виконуємо у на заняттях.		
9.	Діяльність із професійної підготовки приносить мені велике задоволення		
10.	Я середній студент, ніколи не буду хорошим, і тому не бачу сенсу прикладати зусилля, щоб стати кращим.		
11.	Я вважаю, що сучасному вчителю не обов'язково володіти дослідницькими методами трудової підготовки.		
12.	Я впевнений у правильності вибору своєї професії.		
13.	Від яких притаманних вам якостей вам заважають у професійній підготовці? Відповідь напишіть поруч.		
14.	При можливості я використовую на іспиті шпаргалки, конспекти і т.д.		
15.	У мене дуже неспокійний сон.		
16.	Я вважаю, що для повного оволодіння професією, всі дисципліни потрібно вивчати однаково добре.		

17.	При можливості я би не займався діяльністю із вивчення історії трудового навчання.		
18.	Зазвичай, я спочатку беруся за легкі завдання з професійної підготовки, а складні залишаю на кінець.		
19.	При виборі навчальних завдань для мене важко зупинитися на одному з них.		
20.	Я можу спокійно спати після будь-яких неприємностей.		
21.	Я впевнений, що моя професія дасть мені моральне задоволення і матеріальний достаток в житті.		
22.	Я вважаю, що мої друзі здатні вчитися краще, ніж я.		
23.	Для мене дуже важливо мати диплом з вищою освітою.		
24.	З деяких практичних міркувань володіння професійно-педагогічною діяльністю є необхідним для мене.		
25.	У мене досить сили волі, щоб професійну підготовку без нагадувань з боку адміністрації.		
26.	Діяльність із професійної підготовки для мене майже завжди пов'язана з величезною напругою.		
27.	Іспити потрібно здавати, витрачаючи при цьому мінімум зусиль.		
28.	Є багато інших видів діяльності, за якими би я міг вчитися з таким же інтересом.		
29.	Яка з притаманних вам якостей найбільше заважає вчитися? Відповідь напишіть поруч.		
30.	Я захоплююся навчальними дисциплінами, пов'язаними з моєю майбутньою професією.		
31.	Хвилювання через завдання з професійної підготовки, які не виконані вчасно, це навіть заважає мені спати.		
32.	Висока заробітна плата після завершення навчання для мене не головне.		
33.	Мені треба бути в дуже хорошому настрою, аби підтримати спільне рішення з професійної підготовки в групі з іншими студентами.		
34.	Я повинен був поступити до вузу, щоб зайняти відповідний соціальний статус, і не йти в армію.		
35.	Я вивчаю матеріал з професійно-орієнтованих дисциплін для того, щоб стати професіоналом, а не для іспиту.		
36.	Мої батьки хороші спеціалісти, і я хочу бути схожим на них.		
37.	Для просування по службі, мені необхідно мати вищу освіту.		
38.	Яка з ваших якостей допомагає вам у професійній підготовці? Відповідь напишіть поруч.		
39.	Мені дуже важко змусити себе вивчати ті дисципліни, які прямо не пов'язані з моєю спеціальністю.		

40.	Мене сильно турбують можливі невдачі.		
41.	Найкраще я вчуся після відповідного стимулювання , коли мене підхльостують.		
42.	Мій вибір занять із професійної підготовки – остаточний.		
43.	Мої друзі мають високі рейтинги з професійної підготовки, і я не хочу від них відставати.		
44.	Щоби переконати групу студентів у прийнятті рішень із професійної підготовки, мені приходиться самому дуже наполегливо працювати.		
45.	В мене, переважно, хороший настрій.		
46.	Мене приваблює легкість, зручність майбутньої професії.		
47.	До вступу у ЗВО, я багато цікавився цією професією, багато читав про неї.		
48.	Діяльність із професійної підготовки є важливою і перспективною для майбутнього вчителя.		
49.	Мої знання про цю професію були достатніми для впевненого вибору даного вузу.		

Обробка результатів. Ключ до опитувальника.

Шкала «інтереси» – за згоду з твердженням по п. 4 проставляється 3,6 бала; по п. 17 – 3,6 бала; по п. 26 – 2,4 бала; за незгоду з твердженням по п. 28-1,2 бала; по п. 42-1,8 бала. Максимум – 12,6 бала.

Шкала «потреби» – за згоду по п. 9 – 1 бал; по п. 31 – 2 бала, по п. 33 – 2 бала, по п. 43 – 3 бала; по п. 48 – 1 бал і по п. 49 1 бал.

Максимум – 10 балів.

Шкала «мотиви» – за незгоду по п. 11 – 3,5 бала; за згоду по п. 24 – 2,5 бала; по п. 35 – 1,5 бала; по п. 38-1,5 бала і по п. 44 – 1 бал. Максимум – 10 балів.

Шкала «ціннісні ставлення» – за згоду по п. 5 – 2,5 бала; по п. 13 – 2,5 бала; по п. 30 – 2,5 бала. Максимум – 7,5 балів.

Решта питань є нейтральними до цілі опитувальника і в опрацювання не включаються.

Висновки: перевага мотивів за чотирма шкалами свідчить про адекватну вмотивованість і задоволеність студентів діяльністю з професійної підготовки.

Додаток Е.2

Визначення рівня сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання за знаннєво-діяльнісним критерієм (методика А. Усової (1986))

1. Коефіцієнт повноти володіння студентами психолого-педагогічними, загально-професійними та спеціально-предметними знаннями та вміннями визначався за формулою 3.1

$$K(m) = n/N, \quad (3.1)$$

де: m – кількість всіх дій, що входять в дане вміння (професійно-педагогічна діяльність); n – кількість вірно виконаних дій i -м студентом; N – кількість студентів, які брали участь у перевірці сформованості даного вміння.

На основі цього були встановлені: високий рівень повноти володіння знаннями та вміннями – ($0,9 < K(m) < 1$); середній – ($0,8 < K(m) < 0,9$); низький – ($0,7 < K(m) < 0,8$).

2. Ступінь усвідомленості (обґрунтованості) студентом своїх дій (компетентність) визначався так: 3 – бали оцінювались повністю усвідомлена, логічно обґрунтована дія; 2 – бали оцінювались усвідомлена, більшою мірою на інтуїтивному, а не на знаннєвому рівні дія; 1 – балом оцінювалась недостатньо усвідомлена дія, не вміння обґрунтувати вибір методів та засобів професійно-педагогічної діяльності.

3. Рівень опанування студентами професійно-педагогічною компетентністю, за знаннєво-діяльнісним критерієм, визначався за допомогою експертної оцінки результатів дій. Всіх контрольованих дій було 10. Відповідно високий рівень відповідав діапазону (30–21) бали; середній (20–11) балів; низький (10–0) балів.

Додаток Е. 3

Тест-анкета «Визначення рівнів здатності до саморозвитку й самоосвіти»
(за методикою В. Андрєєва (1994))

Інструкція: Уважно ознайомтеся з питаннями тесту-анкети. Виберіть один із запропонованих варіантів відповіді: «ні», «частково», «так». Визначте кількість балів за всі відповіді й зіставте отриману суму балів зі шкалою визначення рівнів сформованості здатності до саморозвитку й самоосвіти.

№	Запитання	Варіант відповіді		
		«Ні» - 1 бал	«Частково» - 2 бали	«Так» - 3 бали
1	Чи читали ви, чи знаєте що-небудь про принципи, методи, правила самоосвіти, самовиховання, саморозвитку особистості?			
2	Чи є у вас серйозне й глибоке прагнення до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку своїх особистих якостей, здібностей?			
3	Чи відзначають друзі, знайомі ваші успіхи в самоосвіті, самовихованні, саморозвитку?			
4	Чи відчуваєте ви прагнення глибше пізнати самого себе, свої творчі здібності?			
5	Чи є у вас свій ідеал і чи спонукає він вас до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку?			
6	Чи часто ви замислюєтеся про причини своїх промахів, невдач?			
7	Чи здатні ви до швидкого самостійного оволодіння новими видами діяльності, наприклад, до самостійного вивчення іноземної мови?			
8	Чи здатні ви й далі вирішувати важке завдання, якщо перші дві години не дали очікуваного результату?			

9	Чи ведете ви щоденник, у якому записуєте свої ідеї, плануєте своє життя (на рік, на найближчі місяці, тиждень, день), чи аналізуєте, що із запланованого виконати не вдалося й чому?			
10	Чи вважають ваші друзі вас людиною, здатною до подолання труднощів?			
11	Чи знаєте ви свої сильні й слабкі сторони?			
12	Чи хвилює вас майбутнє?			
13	Чи прагнете ви, щоб вас поважали ваші найближчі друзі, батьки?			
14	Чи здатні ви управляти собою, стримувати себе в конфліктній ситуації?			
15	Чи здатні ви до ризику?			
16	Чи прагнете ви виховувати в собі силу волі або інші якості?			
17	Чи домагаєтеся ви, щоб до вашої думки прислухалися?			
18	Чи вважаєте ви себе цілеспрямованою людиною? Чи вважають (чи вважали) вас людиною, здатною до самоосвіти, саморозвитку: батьки; вчителі; друзі			

Шкала визначення рівнів сформованості здатності до саморозвитку й самоосвіти

Сума балів	Рівень сформованості здатності до саморозвитку і самоосвіти
18-31	Низький рівень
32-43	Середній рівень
44-54	Високий рівень

15. Я турбуюся про своє майбутнє.										
16. Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою думкою, що прийшла в голову.										
17. Часом я приймаю необдумані рішення.										
18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести її подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.										
19. Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винен, я в першу чергу починаю з себе.										
20. Перш ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обміркувати і зважити.										
21. У мене бувають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити, якої поведінки чекають від мене оточуючі.										
22. Буває, що, обмірковуючи розмову з іншою людиною, я як би подумки веду з ним діалог.										
23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають у інших людей мої слова і вчинки.										
24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб її не образити.										
25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.										
26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.										
27. Зрідка буває так, що я шкодую про сказане.										

Шкала визначення рівнів сформованості рефлексивності

Сума балів	Рівень сформованості здатності до саморозвитку і самоосвіти
До 113 балів	Низький рівень
114-139 балів	Середній рівень
Більше 140	Високий рівень

Додаток Ж

Розрахунок χ^2_{emp} - критерію розбіжності сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних та експериментальних груп за результатами констатувального експерименту

№ п/п	Рівні сформованості компетентності	Відносна оцінка у % середнього рівня		$f'_k - f'_y$	$(f'_k - f'_y)^2$	$\frac{\chi^2 = (f'_k - f'_y)^2}{f'_y}$
		Контрольні групи, f'_k	Експериментальні групи, f'_y			
1.	Високий	13,4	14,0	-0,6	0,36	0,03
2.	Середній	45,3	46,5	-1,2	1,44	0,03
3.	Низький	41,3	39,5	+1,8	3,24	0,08
	Разом	100	100	0		$\chi^2 = 0,14$

Суттєвість розбіжностей у рівнях вияву професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних та експериментальних груп стала вихідною умовою для прийняття одного з припущень:

– H_0 : розбіжності рівнів сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних та експериментальних груп є недостатньо значущими:

– H_1 : різниця в рівнях сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних та експериментальних груп є достатньо значущою.

За наведеними у таблиці значеннями рівнів сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів знайдемо відносні значення цих рівнів для студентів контрольних (f'_k) та експериментальних (f'_y) груп.

За таблицею χ^2 -критерію (А. Кыверялг, 1980, с. 288) з'ясуємо, що відповідне до двох ступенів свободи значення $\chi^2_{крит}$ на 95,0% рівні вірогідності дорівнює 5,99. Оскільки знайдене нами при обчисленні значення $\chi^2_{emp} = 0,14$ є суттєво меншим за $\chi^2_{крит}$, то нульову гіпотезу не можна

відхилити: оцінки рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів контрольних та експериментальних груп є досить схожими і розбіжність між ними не є суттєвою. У цьому випадку можна, не відкидаючи нульову гіпотезу, говорити про не суттєву значущість розбіжностей, зумовлену приділенням однакової уваги формуванню професійно-педагогічної компетентності студентів під час їхньої традиційної професійної підготовки.

Додаток 3

Розрахунок χ^2_{emp} - критерію розбіжності сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних груп на етапі констатувального та по завершенні формувального експерименту

№ п/п	Рівні сформованості компетентності	Відносна оцінка у % середнього рівня		$f'_k - f'_y$	$(f'_k - f'_y)^2$	$\frac{\chi^2 = (f'_k - f'_y)^2}{f'_y}$
		Констатувальний експеримент, f'_k	Формувальний експеримент, f'_y			
1.	Високий	13,4	14,0	-0,6	0,36	0,03
2.	Середній	45,3	47,5	-2,2	4,84	0,1
3.	Низький	41,3	38,5	+2,8	7,84	0,2
	Разом	100	100	0		$\chi^2 = 0,33$

Суттєвість розбіжностей у рівнях вияву професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних груп після констатувального та формувального експериментів стала вихідною умовою для прийняття одного з припущень:

- H_0 : розбіжності рівнів сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних груп є недостатньо значущими:
- H_1 : різниця в рівнях сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів контрольних груп є достатньо значущою.

За наведеними у таблиці значеннями рівнів сформованості професійно-педагогічних компетентностей студентів знайдемо відносні значення цих рівнів для студентів контрольних груп після констатувального (f'_k) та формувального (f'_y) експериментів.

За таблицею χ^2 -критерію (А. Кыверялг, 1980, с. 288) з'ясуємо, що відповідне до двох ступенів свободи значення $\chi^2_{крит}$ на 95,0% рівні вірогідності дорівнює 5,99. Оскільки знайдене нами при обчисленні значення $\chi^2_{emp} = 0,33$ є суттєво меншим за $\chi^2_{крит}$, то нульову гіпотезу не можна

відхилити: оцінки рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів контрольних груп після констатувального та формувального експериментів є досить схожими і розбіжність між ними не є суттєвою. У цьому випадку можна, не відкидаючи нульову гіпотезу, говорити про не суттєву значущість розбіжностей, зумовлену приділенням однакової уваги формуванню професійно-педагогічної компетентності студентів під час їхньої традиційної професійної підготовки.

Додаток И

Перевірка суттєвості різниці між результатами сформованості рівнів професійно-педагогічної компетентності студентів експериментальних і контрольних груп за результатами формувального експерименту

Перевірку було здійснено з використанням методу χ^2 (критерію згоди Пірсона). Для перевірки наявності або відсутності статистичних розбіжностей в оцінках рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності нами були використані результати формувального експерименту, наведені в таблиці 3.5 підрозділу 3.3.

Відмінність балів рівня професійно-педагогічної компетентності студентів експериментальних і контрольних груп, як видно з наведеної нижче таблиці, лежить у межах від 4,0% до 24,0%.

Розрахунок χ^2_{emp} - критерію розбіжності сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів експериментальних і контрольних груп за результатами формувального експерименту

№ п/п	Рівні вияву професійно-педагогічної компетентності	Відносна оцінка у % середнього рівня		$f'_k - f'_y$	$(f'_k - f'_y)^2$	$\frac{\chi^2 = (f'_k - f'_y)^2}{f'_y}$
		Контрольні групи, f'_k	Експериментальні групи, f'_y			
1.	Високий	14,0	29,5	-15,5	240,25	8,14
2.	Середній	47,5	51,1	-3,6	12,96	0,25
3.	Низький	38,5	19,4	+19,1	364,81	18,8
	Разом	100	100	0	$\chi^2 = 27,19$	

Суттєвість розбіжностей у рівнях сформованості професійно-педагогічної компетентності студентами експериментальної і контрольної груп стала вихідною умовою для прийняття одного з припущень:

– H_0 : розбіжності рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів експериментальної і контрольної груп є недостатньо значущими:

– H_1 : різниця в рівнях сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів експериментальної і контрольної груп є достатньо значущою.

За наведеними вище у таблиці значеннями рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів знайдемо відносні значення цих рівнів для контрольних (f'_k) та експериментальних (f'_y) груп.

За таблицею χ^2 -критерію (А. Кыверялг, 1980, с. 288) з'ясуємо, що відповідне до двох ступенів свободи значення $\chi^2_{крит}$ на 95,0% рівні вірогідності дорівнює 5,99. Оскільки знайдене нами при обчисленні значення $\chi^2_{emp} = 27,19$ є більшим за $\chi^2_{крит}$, то нульову гіпотезу можна відхилити: оцінки рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів у контрольних та експериментальних групах є досить не схожими і розбіжність між ними є суттєвою. У цьому випадку можна, відкидаючи нульову гіпотезу, говорити про суттєву значущість розбіжностей, зумовлену експериментальними чинниками, і визнати, що між упровадженим змістом спецкурсу «Проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання у науково-педагогічній спадщині В. К. Сидоренка (1951–2013 роки)» та рівнем сформованості у майбутніх учителів трудового навчання професійно-педагогічної компетентності існує дієвий зв'язок.